

KOVÁCS IMRE

ELSÜLLYEDT ORSZÁG

C SERÉPFALVI
1945

Elsülyedt ország

Borzalmakkal, szenvedésekkel teli évek vannak mögöttünk, a háború végével mindnyájunknak van kit, vagy mit megsiratni, de veszteségeinkkel szemben nagy nyereség áll: szabadok vagyunk. Elpusztult az ország, újat építünk a helyébe. A régi elmerült, eltűnt. A múlté már. Körülöttünk megváltozott minden. Nemcsak azazal, hogy nincsenek meg kedves épületeink, hídjaink, az élet is, a stílus is tökéletesen megváltozott. Az emberek is megváltoztak.

Mit hagyunk magunk mögött? Milyen volt az ország a háború alatt? Erről szól ez a könyv. Egy év, 1943 termését szedtem össze. Sokat utaztam abban az esztendőben, mindent látni akartam, hogy rögzíthessem magamban a képeket, tudjam mit hagyunk magunk mögött. Sokat írtak abban az évben mások is, elsősorban a háborúról, én az emberekről, a tájakról, az utazásokról írtam. Másról nem írhattam: nem engedtek. Ahogy most átlapozom írásaimat, jólesően állapíthatom meg, a más azért benne volt minden soromban. Közreadom, én ilyen-

nek láttam a háború negyedik esztendejét taposó országot. Az a háborús ország elsüllyedt. Mindent magával vitt, mindent magával rántott. Nem sajnálom azt az országot. Elsüllyedt!

VONATABLAKBÓL

— *Előszó helyett.* —

A pályaudvar olyan izgatott, mint egy rajzásra készülő méhkas. Az embereket megőrjíti az utazás: össze-vissza szaladgálnak, kiabálnak, a hozzátartozóikat vagy a hordárokat keresik s kétségbeesett arccal kutatják végig a fülkéket. Nevek és számok röpködnek a levegőben, senki se talál senkit, minden hely foglalt, félórával az indulás előtt már a folyosók is zsúfoltak: távolsági vonatnál így van ez, bármerre utazzék is az ember. A késő délutáni nap bágyadtán tűz át a csarnok üvegtetején, az utasok úgy búcsúznak ismerőseiktől, rokonaiktól, mintha egy másik bolygóra készülnének, s nem Debrecen vagy Máramarossziget lenne a végső céljuk, az elkésették nagy bőrdöggel és öreg majmokat utánzó mozdulatokkal másznak fel a nehézkesen induló, lihegő, döcögő vonatra, s a kedé-

lyek lassan lecsillapodnak. Nekem sem jutott hely: a vonatablakhoz állok, s onnan nézem a filmszerűen pergő változó képeket.

A tisztos bérházak elmaradnak, az Állatkert vasketrecei után a Vursli bódéit érintjük. A falusiak kedvelt szórakozóhelyén, vasárnap lévén, telt ház van. A színes, kavargó kép egy pillanatra élesen elém villan. Forgó ringlispil, széles ívben lengő hinták, rekedt verkliszó, összeölelkezett párok, »bakák, vasutasok, postások, napszámosok, segédmunkások, cseléd-lányok, kiabálás, sikongatás és nevetés. Ez a Vursli. A kép Abar-Novákra emlékeztet: az ő vásznaim van ez a kavargó, színes, élénk zsúfoltság, az életnek, a mozgásnak ez a hihetetlen elevensége. Milyen különös is az élet, gondolkodom a kép láttán. A város hivalkodó fényével magához csalogatja a falut. Az elszántak, a bátrak a fény vonzásába kerülnek, elindulnak s a városból csak ez jut nekik. Hétköznap a laktanyákban vagy az utcakereszteződéseknél teljesítenek szolgálatot, a gyárakban, a műhelyekben vagy a konyhákban dolgoznak,

s alig várják a szabadnapot, a vasárnapot s amikor rájukvirrad, Vursliban töltik el, A Vursli minden igényüket kielégíti: mozi, varieté, kabaré, színház, cirkusz, múzeum (a plasztikon), képtár (a Magyarok Bejövetele), romantika, zene, tánc mind-mind egyhelyben van. Számukra a Vursli: Budapest. A dunaparti korzó, a kávéházak, a Váci-utca, a Margitsziget, a strandok, a kőszínházak, a nagy múzeumok és a polgárság szórakozóhelyei kívül estnek érdeklődésükön, világukon. Semmi közük hozzá. A Vursli az övék, kisajátították, s ha hazamennek a falujukba és az otthoniak Budapestről kérdezősködnek — a Vurslival felelnek. S talán igazuk van. Az élet: komédia. A városban nem vallják be vagy csak ritkán; legtöbbször drámának tekintik, annak játsszák: a Vursliban úgy fogják fel, ahogy kell, s ezért érzik olyan jól magukat.

Negyedórája, hogy elindultunk s még nem jutottunk ki a periféria körengetegéből. Bérkaszárnnyák, szomorú udvarok és üres telkek ásítanak a vonatra. Tűzfalak közé szorított kis földszintes ház, tenyérnyi udvarral rajzolódik

hirtelen élém. A korom szürkésfeketére pácolta az ajtók, az ablakok sötétek, a nyomorúság árad belőle. Az egyik ajtó előtt felgyűrt ingujjú, kéknadrágos, meggönyvedt fiatalember bajlódik egy felfordított biciklivel. A kerekei égnek állnak, azokat forgatja, a küllőket vizsgálja. Fiatalasszony lép ki az ajtón, a férfi mögé áll és csipőre tett kézzel figyel a szokatlan, vasárnap délutáni foglalatосkodást. Bizonyára gyári-munkás, elromlott a kerékpárja s most javítja. Szórakozásra nincs pénze, kedvenc újságját délelőtt már kiolvasta, a könyvek drágák, kocsmára, mozira, színházra nem telik. Az asszony menne valahová, de hát nem lehet. A biciklit kell rendbehozni, különben a munka is több kiadással jár: villamosjegyet kell váltani, vagy ba gyalog megy, korábban kell felkelni, hogy idejében a gyárba érhessen. Majd jövő vasárnap. Addigra talán történik valami. A férfi forgatja a kerekeket, az asszony nézi, s a vonat odébb robog. A vonatot észre sem veszik, nem érdekli őket: mindennap látják, az életükhöz tartozik.

A város utósó házai gabonatengerben úsznak. A rozs és búza már sárga, az árpa és a zab még zöld. A dülő-utakon kirándulók sétálnak. A város így közeledik a faluhoz. A polgárok a kövek közül, az aszfaltról a mezőkre menekülnek s a falus élet örömeit dicsérik. Szép is a hullámozó búzatenger és a virágzó rét, olyan, mint egy népszínmű díszlete. A városiak hétköznapi nem érnek rá kirándulni, sétálni, nem is látják a dolgozó parasztokat, csak az ünnepi hangulat ejti meg őket. Na meg a romantika, így azután azt hiszik, hogy a falusiak valamennyien megelégedett, boldog emberek.

Öreg néni tehenet legeltet és az alkonyodó nap sugaraitól fekete esernyővel védi magát. Vagy másért tartja magasra fekete ernyőjét? A tehen mohón falja az árokpárt fűvét, az öregasszony komótosan lépked utána. Van valami szertartásosság a jelenetben. A parasztélet kultikus hagyományai még elevenek. A tehenet legeltető és fekete esernyővel védekező öregasszony talán atavasztikus szokásoknak hódol, így akarja távol tartani a rossz szellemeket,

melyek ilyenkor, az alkonyat óráiban indulnak kísértő, csábító útjukra? Nem tudom, de a kép sokáig elkísér.

Fiatal leány őrzi a legelésző tehenet. Uriasan szabott kartonruhát visel és esernyő helyett könyvet szorongat a kezében. Formájáról és színes fedőlapjáról messziről is megismerem: ponyva! A lány annyira belemerül az olvasásba, hogy meg sem látja a vonatot. A tehen sem törölik a robogó csodával: vegetatív ösztöneitől űzve, kielégítetlen falánksággal gyömöszöli magába a dúsan sarjadzó, zöld fűvet. A leány is falja a betűket. Évezredes szellemi éhségét csillapítja. Ma még ponyvával: a gépirókisasszony vagy a korszerűsített betyár, a gengszter sorsa érdekli, holnap talán a klasszikusokat keresi majd, vagy a modern írók után érdeklődik. Igényei a polgárosodás, a kényelem, a könnyebb és izgalmasabb élet felé mutatnak, a falut, a paraszti sorsot és a tehenlegeltetést unja: gépirókisasszony szeretne lenni, akit hosszú bonyodalmak, leküzdhetetlennek látszó akadályok után végre a vezérigazgató fia feleségül vesz, vagy az elegáns ruhában portyázó betyárra vár, akit ő, a szőke

angyal ment meg a villamosszéktől. Hol, milyen távolságra van már ez a szegény parasztleány a falutól, a szüleitől és a tehenlegeltetéstől? A vágyaiban mindenesetre nagyon messzire.

Fehérre meszelt tanya, körülötte tarló, legelő. Megbilincselte lovak esetlen mozdulatokkal lépkednek a mezőn. Elülső lábukon vasbilincs, furcsán, emelkedő, páros lépésekkel baktatnak, minden mozdulatukra megcsörren a lánc. A tekintet a láthatár peremét keresi, egy-egy fa, tanya készletét csak pihenésre. A szabadság nagy érzése és élménye szállja meg az embert, de hirtelen megcsörren a lánc, a megbéklyózott lovak felvetik fejüket, s megható igyekezettel utánozzák a szabad galoppot: úgylátszik embert és állatot egyformán a méltóságában alázta meg a szabadság hiánya, a szolgaság.

Jegenyefasor, mögötte leáldozó nap. A fák tájformáló, karakterizáló szerepe, sehol sem olyan lenyűgöző, mint az Alföldön. Néhány fa

facsoport vagy faszor s azonnal megváltozik a kép. Szikes legelő mellett futottunk: minden irányban reménytelenség, fátlanság, kiégett fű, égnek meredő kútgémekek, összeverődött, szomorú csordák, kietlen karámok. A steppe lehet ilyen nyár közepén. A jegenyefaszor, mint függöny választja el a lélekölő sivár képtől az üdítőbb kultúrtáját. Rajvonalnak is belliének, mely elszántan rohamozza, hogy visszaszorítsa, a terjeszkedő szikesekeket.

Major, esti színek, hosszú cselédházak, istállók, pajták, emeletes magtár, a háttérben a sötétedő pusztát övező nagy táblák, szántóföldek. A vonat az egyik cselédház sarkát majd* csaknem súrolja. A küszöbön cselédek ülnek és beszélgetnek, A konyhából a nyitott tűzhely lobogó lángja megvilágítja arcukat: valamennyi ismerős. A pusztán, ahol születtem és nevelkedtem, ugyanígy tanyáztak vasárnap esténként a cselédek, amikor már megegették az állatokat. Valamelyik legény a harmonikáján siratja a fiatalságot, a szépséget, az életet, s a fáradt arcok csak néznek és bólogatnak. Oh, ezek az ártatlan szórakozások és ez az egyszerű tár-

sadalom hányszor kísért még ma is? Most, hogy a vonatablaktól látom, a pusztát elmosódhatatlan, az emlékezetből kitörölhetetlen, örök kontúrjait, elvonul előttem az a nép, amelyből véttem s amelynek a legkevesebb jut mindenkiből ebben az országban. Látom az öreg béreseket és a kocsisokat, a gazdákat és a csőszöket, a parancsolókat és az ispánokat, barátaimat és játszótársaimat, s felsóhajtok: Istenem, milyen kevés is kell ahhoz, hogy az ember újból gyermek legyen. A vonat sebesen vágat az estében, mélyen kihajlok az ablakból, hogy minél tovább láthassam a kedves képet, életem legnagyobb élményét: a pusztát.

A perron sötétbe burkolódzott, az utasok egymásba botlanak, alig találjuk a kijáratot. Megérkeztem: a csendesen baktató konflison a kisváros ismerős kontúrjai köszöntének. Mindenki alszik, csak a nyugtalan vándor megy ismeretlen célja felé és sehogy sem érti a kocsis erőlködését, aki a szegény gebét gyorsabb tipegésre akarja készíteni. A vándor ráér, még van ideje: nem szabad az alvókat idő előtt felébreszteni ...

A L F Ö L D

LAKODALOM

1.

A Kőrös hídja ismerősen dübörög alattam, az ártér fűzfái között megcsillan a felduzzasztott folyó, a töltésen túl a falu nádtetős, fakult házai bukkannak elő, a vonat enyhe kanyarral befut az állomásra és a leugráló kalauzok har*sányan kiáltják:

— Gyoma.

Megérkeztünk. Anyámmal és két öcsémmel unokahugom esküvőjére jöttünk. Az ifjú pár a Perronon vár bennünket, nagybátyám G. Kovács, vagy ahogy Gyomán nevezik: „büszke“ Kovács Endre meg kívül, az állomás előtt a lovat fogja, hogy meg ne ugorják. Erzsiké húsz éves, anyja, apja után paraszt volna, de

úgy öltözködik, mint a polgárlányok, a származására utaló jelmezt, a parasztruhát nem viseli, nem is látszik rajta, hogy húsz holdas gazda lánya. Polgári iskolát végzett, a hosszú téli estéken unalomból vagy érdeklődésből különféle tanfolyamokat látogatott, urasan főzni is megtanult a földtől, a parasztélettől örökre elszakadt. Vőlegénye itt áll mellette: vízmester. Annak is paraszt az apja, de nem követte a foglalkozását. Négy polgári Mezőberényben, vízmesteri tanfolyam Kassán, s most Erdélyben folyót szabályoz. Öltözködése után segéd jegyzőnek, vagy adóvégrehajtónak gondolnám. A fiatalok viselkedése természetes, mozdulataik könnyedek: teljesen felszabadultak. Endre bátyám sem az a Hamisítatlan paraszt, mint aki nek a földművelőt ma még sokan hiszik, illetve ábrázolják. Két évig tanult a békéscsabai mezőgazdasági szakiskolában, uradalmakban is szolgált, a világháború jóvoltából meg akkora világot járt be, amekkorára ifjabb éveiben még gondolni sem mert. Szibériát, Mandzsúriát. Kínát az Uralt és a Kaukázust úgy ismeri, mint a gyomai határt: emlékei elszakíthatatlanul ahhoz a területhez kötik, melyet az ősei néhány év ezreddel korábban ismertek meg. A tőlem örö-

költ zöld kalapja alól boldogan mosolyog rám, s amikor átölel, utánozhatatlan hanglejtéssel mondja:

— Csakhogy eljöttél fiam, nagyon vártalak, Minden alkalommal ezzel fogad, s valóban mindig nagyon vár. Jobban már nem is szerethetne, még akkor sem, ha a fia volnék A feleségétől, Zsuzsika néném-től tudom, hogy nagyobb ünnepeken minden vonathoz kimegy az állomásra, azzal a reménnyel: hátha megérkezem. Apám helyett, akit kilencéves koromban elveszítettem, apám, aggódik értem, figyelni utamat, biztat, bátorít, s nagyon hisz bennem. Melléje ülök, hogy semmit se veszítsünk az időből, s a széles utcákon hazafelé hajtunk.

Furcsa, szorongó érzés tölt el. Nagyszombat délutánja van, az utcákon alig látni embereket: a katolikusok a templomban vannak, a reformátusok otthon tétlenkednek. A kövesútról letérünk, s ahogy az első mellékutcába befordulunk, Ázsia lehelletét érzem. Széles, agyonbarázdált földes út, ölterpeszkedő nagy telkek, kopott nádtetős házak, az időtől szürkére pácolt rozoga deszkakerítések, a járdával párhuzamosan futó gázos árok, minden kapu előtt híd, csenevész, alig zöldelő akác-fák és az égen a

tavaszi széltől űzött kóbor fellegek „Ázsia“ — mormolom magamban, s e megjelöléssel nem a romantikát keresem, hanem azt a szörnyű lenyügözést veszem tudomásul, mely úgy idekötött bennünket, magyarokat a földhöz, hogy felemelkedni talán már nem is tudunk.

2.

Gyoma a szűkebb pátriám. Nem itt születtem, egy nagy dunántúli uradalomban láttam meg a napvilágot, de apám, s két évszázadig minden őszám ebben a faluban élt. Gyoma múltja, mint minden alföldi közületé, a török-tatár-rác támadások emlékét őrszi. Utoljára 1703-ban dúlták fel a rácok, 1718-ig lakatlanul állott, csak a kőtemplom romjai meredeztek az üszkös, kiégett, esőtől szétmosott, vályogviskók között az égnek. Mellette még három falu jutott e szomorú sorsra: Ege, Póhailom és Nyárszeg. A visszaszállingózó lakosok Gyomát ülték meg a kőtemplom miatt, a másik három község beolvadt a gyomai határba, s emlékük dűlő-, meg pusztanevekben él tovább. 1718-ban települtek meg az új község első lakosai, s hama-

rosan jöttek a többiek is, főleg a Jászságból és a Kunságból, no meg egy évszázad múlva a szomszédos Mezőberényből. Ezek evangélikus svábok voltak s annyira elkülönültek a magyaroktól, hogy az evangélikus templom (környékét még ma is „német város“-nak nevezik. A jászok és kunok magukkal hozták a szabadság nagy élményét, nem is züllöttek le a jobbágy-ság szintjére: az új földesúrral, Harruckern János báróval úgy egyeztek meg, hogy szabadságukat megtarthatták s szolgáltatásaikat megválthatták. Olyan bérlőfélék lettek, akik szabadon, belső törvényeiknek megfelelően éltek és fejlődhettek.

Az első települők között voltak az őseim, és a rokonaim ősei is. Kovács, Kató és Szilágyi neveikkel találkozni a 18. században, s még ma is e nevek a leggyakoribbak. Endre bátyám Kató-leányt vett feleségül, Terus néném, apám nővére meg Szilágyi-fiúhoz ment férjhez. A község törzsökös lakossága tehát majdnemcsak rokon egymással.

Dédnagyapám, G. Kovács Bálint „szekciós“ gazda volt. Egész telket mondhatott a magáénak, s hozzá ja különféle, mint például legeltetési, nádlási, stb. jogokat. Gőgös, büszke ember-

nek mondják, aki a magafajta paraszttal keményen a kezében tartotta a közösség sorsát. A rang és a vagyon azonban nem tartott sokáig: négy gyermeke lévén, négyfelé ment a birtok, s nagyapámra G. Kovács Mihályra már csak tizenhat hold jutott. Neki hét gyermeke volt, feleségével rosszul élt, örökségét elmulatta, s utána egy nádtetős házon és néhány száz négyszögöl kerten kívül semmi sem maradt. Négy fia nincstelenül kezdte az életet: kettő vasutas lett, kettőből pedig — apámból és Endre bátyámból — uradalmi kulcsár, afféle botosispán. A három lány is szegényesen ment férjhez; vasutashoz, iparoshoz, kisparaszthoz. Endre bátyám nem bírta az uradalmi léghő, nem szeretett kiabálni, basáskodni: amikor az orosz fogásból hazajött, feleségül vette húsz hold földdel és egy tanyával a leggazdagabb gyomai paraszt egyik leányát, Kató Zsuzsannát. Feleségének apja, az öreg Kató maga volt a megtestesült parasztkonzervativizmus. 180 kat. holdat kúria-szerű, L-alakú nagy házat, malmot és három tanyát ragasztott össze. Kíméletlenül, céltudatosan, csak a saját érdekeit nézve dolgozott. Azok közé a nagy gazdák közé tartozott, akik a múlt század utolsó évtizedeiben megindí-

tották a döntő rohamot a Harruckern örökségből megmaradt gyomai nagybirtokok ellen. Néhányat szétszedtek, ügyesen forgatták pénzüket s rohamosan gazdagodtak. Idősb Kató Gábor az első sorba küzdötte magát: kilenc évig Gyoma bírója volt, s olyan tekintélyre tett szert, hogy a haláláig tisztelték az emberek. Pedig halálaikor a nagy vagyonnak már csak a romjai voltak meg. Ő maga nem engedett ki a kezéből egyetlen holdat sem, de a gyermekei annál buzgóbban pazarolták, amit nekik juttatott. Hétfelé ment a birtok; minden gyermekének húsz holdat és egy tanyát adott: a három régi mellé négy újat még építtetett. Négy fia s három lánya volt. A Kató-fiúk úgy tudtak mulatni hogy néhány év alatt mindenüket elitták, elmulatták. Kivéve Gyulát: ő a család esze, róla még bővebben lesz szó. Így a lecsúszott Kovács-család összeházasodott a lecsúszó Kató-családdal, Endre bátyám Zsuzsika nénémmel, s e házasságból született Erzsike, akinek a lakodal-mába megyünk.

Az Árpád-utcai családi ház kapuja, melyet Zsuzsika nénémék örököltek, szélesre tárul s behajtunk. Elöl virágos kert van, hátul gazdasági udvar, ahol nyolc-tíz asszony és néhány férfi sürgölődik; baromfit tisztítanak, birkát nyúaniak, főznek. A kocsi még meg sem áll, már egy ismerős hang invitál:

— Erre, erre sógor. Segítsünk birkát nyúzni, mi nem bírunk vele.

Az eresz alól egy fésűs merinó teteme lóg, a porban meg egy racka fekszik. Ez olyan, mintha az ördögöt sikerült volna leteríteni. Göndör, fekete szőre, élettelen lomha teste, kissé hátracsavaruló szürkés szarva, jellegzetes feje furcsán érvényesül a gazdasági udvar alkonyati színeiben. Bizonytalan tartású ember emelkedik fel mellőle, s Buddha-szerű vigyorgással közeledik felém. Kezet szorítunk, s úgy folytatja:

— Amikor elvállaltuk, még józan voltam, de most már baj van. Berúgtunk. Igaz-e Zsuzsika? — a konyha felé int, ahol az asszonyok foglalatoskodnak, de nem kap választ. — Pista is

csúnyán áll. Nem tudjuk megnyúzni, segítség kell. Na, gyerünk, segítsünk.

A legöblösebb torkú Kató-fiú, Gyula, megfogja a karomat és tántorogva vonszol az életelen birkák felé. A másik jótorkú Kató: István szintén felemelkedik és sugárzó jókedvvel köszönt:

— Reggel óta iszunk, de lakadolamban így szokás.

— Nem is másképpen — felelem.

Nevetgélnek, dülöngélnek, azután megint a birkákat forgatják. A lábakat már levagdosták, most ügyesen a combokat kellene kifejteni, hogy az egész bőrt lehúzhassák, de olyan részek, hogy mem tudnak semmit sem csinálni. Én se tudok segíteni, mert nem érteni a birkanyúzást. Zsuzsika néném kerül elő és gyakorlott, férfias mozdulatokkal kezdi nyúzni a szerencsétlen állatokat. Sikerül is hamarosan kifejteni mindkettőt a bundájából. Kell a birkahús: alföldi lakodalom birkapaprikás nélkül el sem képzelhető.

István sógorom segít feldarabolni a megnyúzott birkákat, Gyula újabb munkát talált: a kuttat javítja. Leszakadt a kútostor, s a hátrabillent gém egyenesen az égnek mutat, mintha

azt várná, hogy egy csillag rászálljon és a földre lépjen. Ennél a munkánál már én is segíték Endre és László öcsémmel. Létrával felemeljük a gém súlyolt végét, elülső részére lasszót dobunk és lehúzzuk. Gyula sógor az elszakadt láncot összakalapálja egy hirtelenkészített S közbeiktatásával és úgy, olyan méltósággal húzza fel az első vödör vizet, mintha nem is érte volna kudarc a birkanyúzással.

Észrevétlenül illeszkedünk bele a parasztélet rendjébe. Eleinte vigyázunk, hogy polgári ruhánk be ne piszkolódjék. Mindhárman ünnepelőbe öltöztünk Endre magántisztviselő, László uradalmi számtartó: megérkezésünk után fél órával azonban már olyan otthonosak vagyunk a gazdasági udvarban, segítünk, ahol tudunk, nem féltjük a ruhánkat, mintha sohasem hagytuk volna abba a paraszti munkát. Anyám is az asszonyok közé állt, fehér kötényt kötött és velük dolgozik: a konyhából jó illat terjeng az udvarra, Pesthez szokott gyomrunk várja a kiélegülést, ami nemsokára be is következik.

A vacsoránál a szűkebb Kovács- és Kató-család van együtt. A vőlegény hozzátartozói másnapra ígérkeztek, s a „Kovács—Kató Társaság“, ahogy valaki tréfásan elnevezte az együttest, sem teljes még: újabb vendégek, rokonok érkezése várható. A hosszú asztalnál Gyula és István közé kerülök, Endre bátyám a túlsó oldalról mosolyog át időnként, vagy nyújtja poharát koccintásra. Anyám és öcsém szembe ülnek, az ifjú pár az asztalfőn helyezkedett el, lejjebb a többi rokonok, főleg Katók. Ahogy végignézek rajtuk, elszorul a szívem; mennyire kár ezért a nagyszerű fajtáért. Pusztul, sorvad, tönkremegy.

Az öreg Kató beléjük oltotta a függetlenséget, kemény gerincet ajándékozott nekik, s nem félték senkitől. Sokszor hallottam a tornácon, amint magakészítette légycsapóval a legyekre vadászott, hogy szidta az urakat. Tömören fogalmazta meg a véleményét: „Tülem élnek!“ S ezt úgy mondta, hogy maga mögött tudta az egész parasztságot. Belőlük élnek az urak: orvos, ügyvéd, patikus, tanár és még a jegyző is, tehát nem kell tartani tőlük. Nem is tartotta sokra

őket. A parasztság, a vagyon értékesebb volt előtte. Földet szerezni és megtartani nehezebb, mint úrnak lenni. Ahhoz csak iskola kell és kész, de a vagyonosodáshoz, a tekintélyhez ész is kell. Gyula ínég részegségében is a homlokára üt és büszkén mondja: „Van itt ész!“ Igen, ész kell az élethez, különösen a parasztságnál. Az uraknál másként van: összeköttetés, protekció, szerencse kérdése, hogy a legostobább is érvényesülhessen. Nem nagy dolog a pantalló, a kemény kalap, az aktatáska és a töltotoll: Katókból is lettek urak. Az egyikből például jegyző, itt Gyomán, s ma is elismert ember az urak között, egy másik Kató ügyvédségre adta magát, s verseket is írt. A vaskos kötet mindig kéznél van és büszkén mutogatják. Amikor belelapoztam, megcsapott a dilettantizmus fülledtsége. Ez a Kató-fiú szintén ivott, elzüllött, s afféle fűzfapoéta, alkalmi verselő, rignusmondó lett, akit lakodalmakban, keresztelőkön és disznótorokban szívesen láttak, szórakoztatta a társaságot, s talán benne tanulmányozták az úriembert, ha versei nem is ütötték meg a mértéket, íme egyik strófája:

Merthát kérem Gyomán sajtgyár

Alakul

S állítólag tejet vesz majd

Alapul.

Büszke is lett sok tehén most

Magára.

S részvényt jegyez az istálló

Falára.

Gondolom igen nagy sikere lehetett ezzel a verssel, különösen a részvényjegyzést illetően. Nekem eleget dicsérték, s ha a foglalkozásomat meghallották, csak legyintettek: láttak ok már nagyobb „író“-t is és ebbe bele kellett nyugodnom.

A süllyedés legkiütközőbb jelensége az ivás. Három Kató-fiú teljesen elitta az örökséget: a hús holdat és a tanyát, némelyik még a városi házat is. István és János most a Kőrösön halásznak és alkalmi munkából élnek, Benedek Pestre költözött, gyári napszámos, a periféria lakója: egyedül Gyula tartotta felszínen magát. Nem hiába mondja, hogy „van itt ész“: van is. Ravaszabb az örménynél, ügyesebb a görögnél és élelmesebb a zsidónál. Endre bátyám azzal szokta ugratni, hogyha Hitler győz, őt is viszik...

Hallatlan energiával, szívóssággal, kitartással és taktikával gyarapította vagyonát. Apjától malmot örökölt, s kiadta bérbe. A bérlő hetven holdas paraszt volt, aki ipart tanult fiaival próbálta az első világháború rendeleteit kijátszani. Úgy gondolta, hogy feketén mindent értékesíthet, de belebukott. A malomra rátáblázta a tanyát, a földet és a fölszerelést; amikor nem tudott fizetni, Gyula határidővel zálogolta birtokát, s úgy manővrírozott, hogy a végén beült a nagy tanyába és a hetven holdba. Számára ez volt olyan idegmunka, mint Hindenburgnak vagy Conrádnak a háború. A tanyán traktort, cséplőgépet, gazdag felszerelést talált, a malom is az övé maradt, az apjától örökölt húsz hold is meg volt még, a felesége is hozott valamit: így tevődött össze az a százholdas gazdaság, amely a régi családi emlékeket és hagyományokat idézi és a többiek lecsúszását valahogy ellensúlyozza Gyula is iszik, de „okosan“: az eszít nem issza el. Görcsösen ragaszkodik ahhoz, amit összekapart, néha azonban megszállja a pazarlás ördöge és olyankor félelmetes perspektívát villant meg.

Egyszer tanúja voltam megbolondulásának. Még élt az apja, az öreg Kató, és zsákokat kért

tőle kölcsön. Részegen állított be úgy reggel kilenc óra körül. Az öreg a tornácon ült és a legyeket csapkodta. Észre sem vette a fiát: átnézett rajta, mintha ott sem lett volna. Fakó, rancos arca nyugodtan követte a legyek repülését, s ha sikerült agyoncsapni egyet, ha nem, megelégedetten dörmögte:

— A fene egyen meg benneteket! Kedvenc szava járása volt, naponta legalább százszor elismételte. Gyula nézte, a részekék érdeklődésével figyelte a különös vadászatot, ő is híres vadász volt akkor még, elfogta a vadászszenvedély, s amikor légy mellé csapott az öreg, rekedten felnevetett:

— Na, ez nem sikerült.

— Bolond vagy te, mit akarsz itt? — kérdezte hirtelen indulattal az apja.

— Idesapám, aggyon egy pohár bort! — válaszolta csendesen Gyula,

— Minek az?

— Nem tudok anélkül beszélni

— Mi kellene?

— Zsákok.

— Nem adok.

— Bort se ad?

— Azt se.

— Egy pohárral se?

— Egy pohárral se.

— El akarja vinni a vagyonát a sírba?

— Azt tesznek vele, amit alkarok, de most már takarodj, mert téged csaplak meg.

— Jól vám: elmegeyek, de a vagyona nekünk marad, majd meglátja.

Gyula eltántorgott, fiákerbe vágta magát, valahol felszedte Farkasinszki Imrét, Gyoma híres cigányprímását és egyik kocsmából a másikba mentek, dorbézoltak, hangoskodtak, a társaság mindenféle naplopóval bővült, már alig fértek a rozoga fiákerba, s két kocsmá között mindig végighajtottak az Árpád-utcán. A Katóház előtt lassítottak, s Gyula bekiabált az öregnek:

— Lássa, idesapám, így is el lehet költeni a vagyont. Sajnált tőlem egy pohár bort, hát nem viszi magával a sírba ...

Estig tartott a különös „vagyonmentés“ és egyik sem bánta meg. Se az öreg, se a fia. Az öreg bölcs volt, tudta, hogy valóban nem viheti magával a sírba a házát, a tanyáit, a földjét, de még a borát sem, nem is sajnálta a fiától az italt, csak éppen nem adott neki. Gyula meg bízott a szerencséjében, és különben is szereti

a bort. Annyira szereti, hogy még a főszolga-bíróhoz is részegen megy, egyszer vigyorogva meg is ölelte, a főbíró megbotránkozva azonnal négy napi elzárásra ítélte, s a községi rendőrré bízta, hogy vigye a zárkába. Gyula kocsmába invitálta a derék rendőrt, az el is fogadta a meghívást, ott ittak, ha nem is négy napig, de mindenesetre záróráig.

Isznak, isznak és isznak. Teméntelen sok bor lefolyik a torkukon és meg se sínylik. Bírják. Sokszor és sofeat gondolkoztam e jelenségen, de ezideig elfogadható magyarázatot nem találtam. Azért isznak, mert csúsznak lefelé, vagy azért csúsznak, süllyednek, mert isznak? Nem tudom. Annyi minden történik ok nélkül, talán ennek sincs oka. Egész egyszerűen jól esik nekik a bor: szeretik. Nagypám is ivott, mégpedig mind a kettő: az apai is, az anyai is, Endre bátyám is iszik, Mihály bátyámról is sok humoros történetet hallottam ivásával kapcsolatban, az egész rokonságom, sőt az egész magyar parasztság is iszik. Menekülés? A tudat alatt így oldódik meg a sok nehéz kérdés? A társadalom legjellemzőbb vonása a menekülés, s a menekülésnek van néhány döbbenetesen tragikus formája: ilyenek az egyike és a szekták. Sokat írtunk róluk, s

félelmetes szerepük és hatásuk teljesen tisztázott. Akkor még mindig jobb, ha írnak. Az emberiség annyiféle narkotikummal kábítja magát, hogy elviselhesse az életet, hogy felsorolni is nagyon nehéz. Ópium, hasis, morfiúm, kokain, alkohol, mozi, ponyva, stb. stb. Ki tudja, hogy a magyar parasztság bensejében mikor roppant össze a bízó ember, hogy átadja helyét a kétségbeesőnek, a menekülőnek. A Kovácsok is lecsúsztak, a Katók is: egy-két emberöltő és a „szekciós“ parasztokból, a tekintélyes telkes gazdákból kisparasztok, vagy nincstelenek, proletárok lettek. Ezt érzik homályosan, vagy a tehetetlenségük fojtogatja őket? A „szekciós“ paraszt a maga ura, az urak „tüle élnek“, de a kisember már függőségbe került, háttérbe szorították, ezt érzi, illetve éreztetik vele, s hogy elviselhesse a megaláztatásokat, a mellözöttséget, a jelentéktelenséget, iszik. Oh, valahol a mélyben, a lélek kövült rétegeiben van e szörnyű kérdésekre a felelet, s ameddig nem kap feleletet a magyar parasztság, addig narkotikumokban keresi a megoldást.

A sötét gondolatok csak bennem kavarnak és birkóznak, amint nézem a jóízűen vacsorázó rokonokat, akik gondtalanok, s hangosan nevet-

nek egymás felé. Endre bátyáin fölemeli a poharát, s mindnyájan koccintunk, iszunk, -ón is, a többiek is: a bor bennem is elmossa az aggodást, összeütöm poharamat a Gyuláéval és biztatom:

— Igyunk, sógor, mást úgy se tehetünk.

— Nem, nem — motyogja, s egyetlen kortyolással kiüríti a poharat. A könnyű siller úgy eltűnik benne, mintha nem is reggel óta inna, hanem csak ez volna az első pohár.

A hangulat kitűnő és a jókedv emelkedőiben, van, amikor belép Gyula sógor leánya, Irénke. Remekbe szabott kosztüm van rajta, most érkezett Pestről, ahol tisztviselőnő, s egyenesen idejött. Ő is elszakadt a földtől és a parasztélettől, alkárcsak unokahúgom, vagy a többi Kovács- és Kátó-ivadék. Vagyunk vagy tíz-tizenketten fiatalok, de senkisémet követi az apja foglalkozását; a földművelést. Ipar, kereskedelem, állami, községi, vármegyei hivatal, vagy szabadpálya. Irénke az anyját üdvözli, részeg apja felé azonban csak legyint. Szegény Gyula, amikor meglátja a leányát felugrik, örömeiben hadonászni kezd, Buddha-arcot ölt, vigyorog és artikulátlan szavak bugyborékolnak belőle, melyekből csak ezt érteni: „Te, te“ — a többi érthetetlen,

kezét gyerekesen összecsapkodja és szeretné megölelni Irénkét, de a bor visszahúzza és egy pillanatra nagyon józan lesz, úgy mondja értetően, s halálos komolyan a leánya felé:

— Nem kell malom?

— Nem — feleli Irénke dacosan.

— Majd még beszélünk róla.

— Tudom.

A veszekedés elvész a nagy zajban, Gyula újból visszaesik részegségébe, s már megint viyorog és összeölelkezik István testvérével, akinek ilyenkor bohócos az arca és telitorokkal énekel. Ismeretlen régi dallamok csendülnek fel, s vissza-visszatérően rákezd, mintha a multat, a szép emlékeket idézné, a vagyont, a tekintélyt, az elsőbbséget siratná:

*Nem úgy van már, mint volt régen
Kossuth Lajos idejében...*

Bizony, nem úgy van már, mint volt régen: Istvánnak az egész telek helyett csak halászati joga van, de azért is fizet, Gyula leánya kosztü-möt varratott magának, Erzsike meg vízmes-terhez megy férjhez ...

Reggelre beborult. Máskor a zsalu résein keresztül ilyenkor már beomlott a napsugár és ferde sorokban árasztotta el a szobát: most szomorú szürkesség nézett be az ablakokon. Meg is kérdeztem a pálinkás üveggel kopogtató és jó reggelt köszöntő Endre bályámat:

— Elromlott az idő?

— Elromlott? — s úgy nyújtotta felém az erős törkölyvel töltött poharat, mint aki nem érti a kérdést.

— Beborult — mondom.

— Jó idő ez: már régen volt eső és nagyon kellene.

Igen, hát persze: megfeledkeztem, hogy nem Pesten vagyok. Gyomán az eget is másképp kell figyelmem, s az eső sohasem elég. Ezt már megtanulhattam volna. A parasztság örök küzdelmet folytat a természettel s ibizony mindig alul marad. Ritkán, nagyon ritkán „sikerül“ az esztendő. Nem igen emlékszem, hogy valaha íá hallottam volna olyan évről, mely mindenben kielégítette a parasztokat. Kora tavasztól késő őszig állandóan aggódnak az idő miatt, s még

télen sem nyugodhatnak, mert vagy nagyon hideg van, s akkor az őszi vetések kifagyásától félnek, vagy igen enyhe a tél, s akkor meg a kártevők szaporodnak el. Mindig van valami 'baj, és külckböeem aiz utóbbi éveken paonaszikodta'k sokat. A korán beköszöntő, száraz, napfényes tavasznak csak kezdetben örültek, húsvét előtt káromkodtak, s most minden problémájuk — az eső. Míg a pálinkát kortyolom, gyorsan végig goodolom az agrárhelyzetet, s korrigálni próbálom elszólásomat, de Endre 'bátyám' mosolygós arca feledteti velem az időt és hangsain összenevetünk, mint azok a cimborák, aikik jól megértik egymást.

Amikor a református templom tornyában méltóságteljesen megszólalnak a harangok, nagy húsvéti istentiszteletre szólítsák a hívőket, a szürkesség feloldódik, a felhők szétszakadoznak és a nap erősen tűző sugaraival újból ostromolni kezdi a száraz, agyonrepedezett földet és az ünneplőbe öltözött falut.

A tornácon tétlenkedünk: az esküvő csak délután lesz, addig valahogy agyon kell ütni az időt. Az asszonyok bezzeg nem unatkoznak. A nevezetes birkák már a bográcsba kerültek, s ott rotyognak ínycsiklandozó illatokat gőzölve.

Teméntelen sok csirke, tyúk és kacsa szintén várja sorának beteljesedését. Nagy lakodalom készül, olyan, amilyent meg kell, hogy emlegessenek, hiszen G. Kovács Erzsébet esküszik órók hűségét Péteri Pálnak. Mindkét ág: az apai is, és anyai is ki akar tenni magáért. A Katók teljes számmal felvonulnak, a Kovácsok közül, akik nincsenek haragban. A sokágú Kovács-család szeret veszekedni, a rokonság egyik fele nem beszél a másikkal, de még így is sokan leszünk az esküvőn. Egymás után érkeznek a rokonok, a végén már alig tudom megkülönböztetni a sok Kató-fiút egymástól. Valamennyien polgári ruhában jelentek meg, népi viselet még elvétve sem akad, unokatestvéreim is úri ruhákat hordanak, Endre bátyámon is jól szabott polgári öltöny feszül: parasztöltözéket csak a vőlegény hozzátartozóin látni. Szegényebb, a hagyományokhoz jobban ragaszkodó szlovák család, akinél nagy emelkedés, hogy rokonságba került a Katókkal.

Nagyon ritka az ilyen házasság. Erre is csak azért kerülhetett sor, mert a fiú magyarosította a nevét és „úri“ foglalkozást választott. A gyomai jómódú parasztleányok nem hajlandók parasztleányhoz menni. Lenézik, kicsúfolják a

parasztlegényeket: „úri“ emberre várnak. Ha Péteri Pál nem m. kir. vízmester, hanem csak Plavetz Pál mezőberényi földműves és még hozzá szlovák, akkor sohasem nyeri el G. Kovács Erzsébet kezét. A faji keveredésre jobban vigyáznak, mint a messziállianszra. Gyomán az agrárszegénység inkább katolikus és a széteső nagybirtokokról, vagy a környező helyekről költözött a faluba. A magyar gazdák reformátusok, a németek evangélikusok. Nagyon ritka eset, hogy gazdag református leányt szegény katolikus fiúhoz adnak feleségül, de még ritkább a reformátusok, tehát a tözsgyökeres magyarok és az evangélikusok (idegenek => németek) közötti házasság. Faji színeképre mindig vigyázott Gypma, talán éppen azért, mert szlovák és német települések övezik félkörben, s a mohóbb idegenek már birtokállományát is kikezdték. Az alig négy kilométerre fekvő, megmagyarosodott, szlovák Endrőd erőteljesen fenyegeti a gyomai határt, sőt egy részét már magához is ragadta. Az endrődi parasztok igénytelenebbek, nem egykéznek, a kényelmesebb gyomaiak földjét bérbe veszik, azután lassan megveszik. Mezőberény pedig, mivel a faji dinamikát és a nemzetiségi öntudatot képviseli, politi-

kailag vált veszélyessé. Mezőberényben alakult meg az első nemzeti szocialista párt Magyarországon. A község lakosságának egyharmada magyar, egyharmada német és egyharmada szlovák. A németek azonnal reagáltak a Harmadik Birodalom dinamikus politikájára, néhányan agitátorképzőt végeztek Németországban és Mezőberényt a tiszántúli nemzeti szocialista szervezkedés és a Volksbund-mozgalom központjává kívánták tenni. A német népi ébredés a csendben asszimilálódó szlovákokat is öntudatra ébresztette, és disszimilálta annyira, hogy a mezőberényi „nemzetiségi“ kérdést csak generálisan lehetett rendezni: mindkét népcsoport majdnemcsaknogy autonómiát kapott. Iskoláikban saját anyanyelvükön tanítanak és a képviselőtestületben arányszámuknak megfelelően foglalnak helyet. Péteri Pál mezőberényi parasztfiú sima modorával és az asszimilánsokra jellemző alkalmazkodásaival nyerte el G. Kovács Erzsébet kezét: szerelmi házasságról van szó, ami ellen a szülők nem tehettek semmit, csak szomorú tekintetük és elejtett, keserű mondataik árulják el, hogy nem így képzelték el egyetlen leányuk sorsát, s tudatalatt talán érzik is azt a nagy tragédiát, amit az általuk

képviselt két világ összeütközése jelent a magyarságra.

A mezőberényiek szerényen viselkednek. Jól tudnak magyarul, az új rokonokkal magyarul is beszélgetnék, de egymás között szlovákra fordítják a szót. Csupa zs, csupa ny a beszédük és lágyan morzsolják a szavakat nyelvük és fogaik segítségével. Persze félszegek, zárkóztak, a Kovács- és a Kató-rokonok (nehezen engednek fel; érzik, hogy nem egyenrangú felek a partiban. Külön csoportokban is állanak.

Igyekszem a határozottan kiütköző ellentétet áthidalni. Megkérdem:

— Mi újság Mezőberényben?

— Csak az, ami Gyomán — feleli az öreg Plavetz, mint aki ez esetben a mezőberényiek reprezentánsa. — Eső kellene!

Hogy meg ne akadjunk az időnél, a német agitátorok felől érdeklődöm.

— Mit csinálnak N. Schultzék?

— Meg vannak, de már csendesebbek...

A politika összehozza a két csoportot, a feszültséget azonban nem enyhíti. Hamarosan kiderül, hogy világnézetileg sem egyeztethető a két tábor. A gyomaiak, illetve a Katók és a Kovácsok kiscigdapártiak, a mezőberényiek szocia-

listák. Politikai élet régóta nincs a falvakban, a háború elmosta a pártokat, de az emlékezetben megmaradt az utolsó választás izgalma, na meg azért jól tudják a nagyigazdák is, és a kisparaszto-
tok meg a földmunkások is, hogy hol a helyük. A Plavetz-família inkább az agrárproletáriátus-
hoz tartozik és így világnézeti állásfoglalása érthető. Mezőberény különben is agrárszocia-
lista fészek volt. A világháború előtt a magyar, a német és a szlovák szegénység egyformán
csatlakozott a szocialista mozgalomhoz: Hitler hatására a németek elkülönültek, de a szlová-
koknál a disszimiláció elvi téren nem hozott változást, s Mezőberényben az utolsó évtized
a bal- és jobboldal vetélkedésének jegyében telt el. Volt olyan képviselőtestületi választás, ami-
kor csak a nemzeti szocialisták és a szocialisták osztoztak a mandátumokon: a polgári pártok
felmorzsolódtak. A szlávok fanatizmusa lobog bennük most is, hogy vitatkoznak. Számba ve-
szik a falut a politikai állásfoglalást illetően, minden utcát és minden házat színek szerint
osztanak be és oly szenvedélyesen védik igazu-
kat, hogy az a magyarokat meghökkenti. Az el-
lentétek kiküszöböléséhez, (belátom, nem volt jó a politika, de amit nem sikerült taktikával

elérni, azt a közös emlék, a háború felelevenítése megoldja: ebédnél sűrűn koccintgatva beszélnek meg a híres békéscsabai 101. gyalogezred hőstetteit, melyekben résztvettek mezőberényiek és gyomaiak, szlovákok és magyarok egyformán. A közös sors tudata a háború szenvedéseiben nyilvánult meg, s hogy néhány pohár bort megittak, közelebb kerültek egymáshoz.

6.

A református templom 1790-ben épült: nincs hozzája hasonló a környéken, de talán egész Tiszántúl sem, Debrecent kivéve. Nemes egyszerűségű, empire-stílusú, hatalmas épület, melyet az ősök hite méretezett ekkorára. Messzire kiemelkedik a síkságból, s a gyomaiak nagyon büszkék, ha idegeneknek mutogatják. A mai nemzedékek nem lennének olyan áldozatkészek mint a templomépítők voltak, nem emelnének ilyen nagy templomot, de hogy már megvan, hát büszkék és mutogatják. Annak idején a legnagyobb erőfeszítéssel tudtak csak összehozni az anyagot, megszerezni az építési engedélyt és felhúzni a falakat. A bihari erdőkből fuvarozták

a fát, Nagyvárad környékéről szállították a követ, dacoltak a császári tilalmakkal: a hit, a vallás akkor a szabadság-élményt jelentette, s Gyoma a szabadságra volt mindig a legkényesebb. Megtett mindent, s amikor először énekelték el az új templomban a hagyományos, fenségesen szép református zsoltárt: „Tebenned bízunk eleitől fogva, Uram, Téged tartottunk hajlékunknak“ — bizonyára a legerősebb volt ez a tiszántúli közösség. Az élet rendjét ugyan szigorú törvények szabták meg, s ki-ki csak azt a padot foglalhatta el, amelyet vagyoni és társadalmi helyzete kijelölt számára, mégis talán boldogabbak voltak, mint a mostaniak. Külön ültek a? asszonyok, a leányok, a férfiak, a legények, s a karzaton a gyerekek. Külön padja volt a bírónak, az elöljáróságnak, a „szekciós“ parasztságnak, s csak azután úgy hátul következtek a töredéktelkesek és a zsellérek. Mindkét oldalon érvényesült ez a szigorú rend: férfiak és asszonyok sohasem tévesztették el a helyüket, nem jutott eszükbe, hogy előbbre üljenek, mint ami megilleti őket. A papok is nagyon vigyáztak, mert minden időben legalább ketten voltak, hogy egyszerre lépjenek a templomba, egymás mellett menjenek a helyükre, együtt bólogas-

sanak a hívők felé, s lehetőleg meg ne előzzék, de azért meg se sértsék a presbitereket a köszönettel. S egyszer, nem lehet pontosan tudni, hogy mikor, felborult a rend. Idegen urak jöttek, akik az első helyet követelték maguknak, nagygazdák lecsúsztak, nem érdemelték már meg az első sorokat, kisparasztkok felemelkedtek s emelkedésüket helycserével is dokumentálni akarták: a korlátok leomlottak s ma már mindenki oda ül, ahol éppen hely van. Csak a papok lépnek be még mindig egyszerre a templomba, s kínos pontossággal ügyelnek a sorrendre, mely a régi dicsőséget példázza ...

Igen: megváltozott az élet rendje, s ez nemcsak a templomi ültetésen látszik meg, hanem a szürke hétköznapiakon is. Nem jegyezte fel a történetírás annak a gyomai parasztnak a nevét, aki áttörte a rendi kereteket, amikor egyszer vasárnap délelőtt nem a kijelölt helyére ült a templomban, hanem oda, ahová éppen akart, ahol hely volt, pedig ez az ember a lelkében, a gondolkozásában volt olyan forradalmár, mint Dózsa György legelszántabb híve. S annak a paraszttasszonynak, vagy leánynak sem tudjuk a nevét, aki először cserélte fel ősei viseletét polgári ruhával, pedig az ő lelkében és gon-

dolkozásán indult meg az a folyamat, amelyiket ma már feltartóztatni nem lehet, s amelyik a teljes felszabaduláshoz vezet. Ha a külsőségeket, elsősorban az öltözködést vesszük, azt kell megállapítanunk, hogy már nincs is parasztság. A parasztleányok úgy öltözködnek, mint az úri kisasszonyok, a fiatal asszonyok meg legrosszabb esetben, mint a jobb iparosok vagy a kereskedők feleségei. A gyomai korzón a mozi előtt vásár- és ünnepnapokon csupa mondén hölgyet látni, olyanokat, akik talán egy órával korábban még a tehenet fejték, vagy a disznókat etették. E leányok ismerik a filmsztárokat, a legújabb divatot és a legújabb slágereket, tudnak kötni, beteget ápolni, főzni, némelyikük még gép- és gyorsírni is, csak éppen palasztlegényekhez nem akarnak férjhez menni. A mozi, a rádió és a képeslapok kellő perspektívába állították a parasztleányt, könnyen meggyőződhetek arról, hogy az anakronizmus, még ha nem is így tudják, s a maguk részéről a legmesszebbmenően levonták a konzekvenciákat. Fellázadtak! A fejkendő helyett turbánt kötnek, a bősöknya helyett kosztümöt öltenek, s a magasszárú cipő helyett körömcipőt húznak. A tehenet ugyan még megfejik és a disznókat, vagy

a baromfiakat megetetik, különben nem mehetnének korzózni, de abba már nem engednek beleszólást, hogy kit válasszanak életük párjával, s mivel nem akarnak egész életükben tehenet fejni, meg disznót etetni, és baromfival bajlódni, úriemberre várnak, a parasztleányeket el-ejtik és megvetik.

Erzsike unokahúgom, valahányszor megkérdeztem, hogy miért nem marad fajtájabelinél, mindig azt felelte: „Tramplihoz tán csak nem megyek? Nekem úr kell!“ Az úr, tudjuk, hivatalnok, tisztviselő, vízmester... Mit tehet a szegény parasztfiú: ő is „úr“ lesz. Otthagyja a földet, kijárja a négy polgárit — iskolát még annyit szidni, mint a polgárit, nem hallottam! — és „hivatalt“ vállal. A világháború előtt négyöt tisztviselő dolgozott a községházán, a két háború között tizenöt-húszan voltak, most ötvenen-hatvanan vannak. Az irányított politikai, társadalmi és gazdasági élet annyi új állást teremtet, hogy mindenki íróasztalhoz jut, aki valamelyest konyít valamihez. Négy polgáris „urak“ hajtják be az adót, parancsnokolnak a tűzoltóknak, intézik a köz ellátást és írják a passzust. Aktatáska és töltőtoll a jelvényük, s ha birtokában vannak, már játsszák is az urat,

még akkor is, ha néhány hónappal korábban a pult mögött szolgálták ki a vevőket, vagy szántottak a határban. Aki nem jut íróasztal mellé, az szintén kénytelen haladni a korrallal. A parasztleányok szégyenkezve bár, de levetik a csizmát, a pruszlikot és pantallót, zakót vesznek fel, vagy kombinálják a paraszti és az úri viseletet. Csizmanadrághoz sportkabátot választanak, mint a gazdatisztek, vagy a dzsentrifűk, esetleg „kismagyart” csináltatnak, s akkor meg semmit sem különböznek a kormánypárti képviselőktől. Tüdős Klára boldog lehet: kreatúrái ott láthatók a gyomai korzón, dokumentálva, hogy a legízléstelenebb ruháinak is nagy a sikere, ha vitézkötés és magyar zsinór álcázza a hibáit. Ezek a száználmas figurák csak fokozzák a paraszti és a polgári életforma nagy ellentéteit és feszültségeit, a kiegyenlítődés minden reménye nélkül, mert míg a leányok természetes ösztönrel megtalálták a felszabadulás külső ismérveit, s nagyon helyesen urak akarnak lenni, ha már parasztnak lenni nem érdemes, addig a fiúk félszegen tévelyegnek és csak sejtik, hogy mi volna a teendő, de még nem elég bátrak, még nem elég felkészültek a merész lépéshez.

Bent nincs ennyire rendben a változás. A parasztsélet kollektív vonatkozásai régen megnyugtatták a társadalmat, vagy közös akciókra ingerelték: amikor atomjaira esett szét a parasztság, akkor kezdetben az egyéni megoldások biztosították a fejlődést, majd újabb kollektív élmények formálták, alakították a társadalmat. A legjelentősebb kollektív élmény ma: a mozi. Bármily furcsán hangzik is első olvasásra, de így van. A falvak életében a legnagyobb jelentőségű esemény a mozgókép. Olyan perspektívát állít eléjük, melyet az újságok százai vagy a könyvek ezrei, s a legképzettebb politikai agitátorok nem tudnak. Egy rendszeres moziba járó a világon mindenről értesül. Legtöbbször torz képet kap, de torz az a társadalom is, amelyikben él és csak az ellentétek kiélezése a fontos. A moziban megismerkedik a külfölddel és a magyar társadalom többi osztályaival. Ha eddig a határ jelentette számára a világot és a parasztság a társadalmat, akkor most a világ kitolódik igazi méreteire és a parasztság elhelyezkedik az egész társadalomban. Körülbelül olyan érzéssel, olyan szorongással ülhet a parasztember a moziban, mint a gyarmatok benszülöttje, aki a hódító nemzetről, a reátelepedett társadalomról

a hivatalos érintkezés során alig tudott meg többet, mint ami az első benyomása volt: a moziban a legintimebb részletről is értesül. Ugyanúgy élnek, szeretnek, lopnak, rabolnak, gyilkolnak, vagy szenvednek a fehérek, mint ők, a színészek. Annyi a téma, s annyi a változat, hogy a színes ember a fehér embert, s a fehér ember a fehér embert jól megismeri. A mozi megszünteti az elnyomottak alacsonyabbrendűségi érzetét, meggyőzi őket arról, hogy egyformák azokkal, akik felettük élnek, elindítja a politikai és a társadalmi változás folyamatát, s közös élménnyé teszi az érzések standardizálásával az életet. Demokratizálja, illetve standardizálja a gondolkozást, a viselkedést, az öltözködést, az ízlést és még sok mindent, amiből összetevődik az élet. Gyomán a mozi mindig zsúfolt, bármit játszanak is, s valahányszor beülök, az az érzésem, hogy a politika messzire elmaradt az események mögött, a nép megelőzte a vezetőket, csak még nem tudja ezt: különben már régen cselekedett volna. Persze, ez a nép már nem az, aki tíz, ötven, vagy száz éve volt: megváltozott, szegényebb lett. Ha külsőségekben többet mutat is, bent minden sivárabb és üresebb. A mozi csak szórakoztat és felvilágo-

sít, de programot nem ad, a kultúrát nem ápolja, a műveltséget nem terjeszti, az érzéseket nem mélyíti, de egyelőre ez nem is fontos. A fontos az, hogy megingatta a hitet a régi világban érdeklődést, mohóságot keltett az új iránt, s ezt egyszer ki kell elégíteni...

Fájdalmasan markainak belém ezek a gondolatok, amint a templom felé közeledünk. Már túl vagyunk a délutáni készülődés izgalmain. Laci öcsém minden elképzelhető csoportosításban lefényképezte a násznépet: külön a Kovácsokat, külön a Katókat és külön a Plavetzeket, azután valamennyit együtt, s megint külön a férfiakat és külön a nőket. A menyasszony közben felöltözött, a vőlegény is felvette Tüdős Klára díszmagyarját és végig szenvedjük a helyi fényképész körülményes megörökítését, azután kocsikra ülünk. Tizenkét hintón vonul a násznép a templomiba. Én a menyasszonyt kísérem az elsőben, melyet -a község bocsátott a család rendelkezésére: szép fekete hintó remek lovakkal. Násznagy vagyok. A polgári szertartásnál az anyakönyvvezető ismerősnek tűnik, s míg darálja mondókáját, akkor kapok észbe: ő vette fel a jegyzőkönyvet, amikor a Néma Forradalom című könyvemért 1937 nyarán meg-

keresett a budapesti ügyészség. Nem ismert meg. Jobb is, különben odalenne a tekintélyem. Utána a vőlegény tanújával, a mezőberényi anyakönyvvezetővel úgy beszélgettek, mintha nem is az élet egyik legünnepélyesebb aktusánál segédkeznének, de hát ok már megszokták... A templom zsúfolásig megtelt: hiába, nagy esemény G. Kovács Erzsébet esküvője. Az orgonabugásban lassan körülj ártatom tekintetemet, megilletődötten nézem azt a népet, amelyikből vétettem, amelyik már csak az ilyen demonstrációkkal köti magát a múlthoz, különben elszakadt attól.

7.

A lakodalom valójában a polgári és az egyházi szertartás után kezdődött. Mire hazaértünk, a lakás képe teljesen megváltozott. A szobákból kihordták a bútorokat, s a negyvennyolcas kaszinóból és az ipartestületből kölcsönkért hosszú asztalokat és padokat úgy helyezték el a falak mellett U-alakban, hogy minél többen elférjenek, s középen a tánc számára is maradjon hely. A rokonság most már teljes létszámában együtt van, s híven tükrözi Gyoma és Mező-

berény gondolkozását és a talán soha át nem hidalható ellentéteit. Ebédnél a közös katona-élmények felfrissítésével valamelyest engedett a feszültség: délután a háznál és a templomban, amikor bebizonyosodott ismét a Katók és a Kovácsok fölénye, a mezőberényiek csendesen visszahúzódtak és csak nézték, szemlélték, mint kívülállókat a gyomaiaiak természetes, felszabadult mozgását, viselkedését. Alacsonyabbrendiségi érzetük minduntalan kiütközött. Az egyik szlovák asszony, amikor a Kovács- és a Kató-rokonságot polgári ünneplőruhákban meglátta, oldalt megfogta a szoknyáját, maga elé húzta és erőltetett kedvességgel mondotta:

— Mi már csak így járunk, parasztosan. Pesten is jól megnéztek, amikor fent voltam, hogy a lányomnak kalapot vegyek, de ott se szégyeltem. Most se szégyellem.

— Nem is kell — felelem. — Nagyon szép a népviselet: büszkén hordhatják.

Aligha tudtam volna megmagyarázni, hogy a parasztéletforma már bomlik, most esik szét, s ezért vetik le őseink viseletét a fiatalok. A szlovákság nem követheti a magyarokat ezen az úton, mert népiségének az öltözködés, a népviselet a leghatásosabb konzerválója, s ha leveti

ősei ruháját, külsőségekben már feladta elkülönülését, s az asszimiláció feltartóztathatatlan. Meg kell, hogy maradjanak szlovákságnak: így van értelme az életüknek. Péteri Pál már nem tartozik közbük, abban a pillanatban elszakadt tőlük, amikor megmagyarosította a nevét. Hosszú lett volna minderről beszélni: inkább megnyugtattam, hogy legyen csak büszke német motívumokkal átszőtt szlovák szoknyájára és zöld pruszlikjára.

A vacsoránál a rokonok lehetőleg csoportosan helyezkedtek el. Félelmetes volt megfigyelni? amint a szlovák asszonyok fejkendősen, kónokul hallgatva ültek a fal mellett, s várták a tállalást. Még egymással sem beszéltek, nemhogy velünk beszélgettek volna. Egész este szótlanul nézték, hogy a magyarok mint esznek, isznak és mulatnak. A férfiak közlékenyebbek voltak, próbáltak barátkozni, kedélyeskedni, de ők sem tudták megközelítem a büszke gyomaiakat. Az egész estén végighúzódott valami bosszantó tartózkodás, amit Farkasinszki Imre nagyszerű muzsikája már-már feloldott, de azután megint nyomasztóan ránehezedett a társaságra. Én még csak kitarítottam valahogy násznagy kollégám, Cinkóczky úr mellett, aki szintén szlovák szár-

mazású, de már asszimilálódott mezőberényi anyakönyvezető, de Endre bátyám negyedóránál tovább nem bírta az öreg Plavetzet, Zsuzsiba néném meg talán egy szót sem váltott az új rokonokkal. Endre bátyám fején a nevezetes zöldkalappal konokul hordta a borosüvegeket a pincéből és láttam az arcán, hogy más vőlegénnyel szeretett volna meglepni bennünket, pestieket. Többi nagybátyáim is olyan méltósággal ültek egymás mellett, mint akik soha nem tudják megbocsátani maguknak ezt a leereszkedést. Gyönyörűség volt nézni Mihály bátyám remek magyar fejét. Büszke tartással, nagy bajusszal, kemény vonásokkal olyan volt, mintha a steppei magyarság egyik nemzetségfője lépte volna át a századokat, hogy megjelenjék a késői utódok előtt. Anti bátyám szemei meg élesen villogtak, mindig valami huncutság bujkált a bajusza alatt, s úgy magyarázott a körülötte ülőknek, mint egy török államférfi. Néhány rossz fénykép örökíti meg ezeket a nagyszerű fejeket, pedig festők vásznára kíváncznak, s ha patinás aranyramákból néznének le a falakról, jelentősebb családi galériát tudnék mutogatni barátaimnak, mint a legrégibb gyökerű magyar arisztokraták.

Tánc nélkül nincs lakodalom: a bőséges étkezés után a fiatalok fáradhatatlanul táncolnak reggelig. Tangó, fox-trott, slow-fox, keringő és ritkán csárdás. Az öregek megilletődötten nézik az új táncokat. Ebben nincs különbség magyarok és szlovákok között. Nem értik, vagy csak nehezen értik, hogy hogyan változhatott meg ennyire a világ. Két nemzedék között e téren felmérhetetlen a távolság. Mihály bátyám vasutas lett, majd ismét paraszt: a leányai hivatalba járnak és most úgy táncolnak, hogy a pesti lokálokban sem különben a jómódú polgárleányok. A sok Kató Jancsi, Pista, Erzsi, Irén és Zsuzsi is úgy simul táncosához, mintha nem az első kilépő nemzedék volnának a parasztságból, hanem örök idők óta ezt csinálnák. Kató István részegsége mögül szomorúan nézi táncot, odaáll a banda elé, és komoran énekl: „Nem úgy van már, mint vdttt régen“, de Farkasinszki Imre nem zavartatja magát, tovább húzza: „Holnap, ki tudja holnap látsz-e még?“ s a táncosok túlkiabálják Istvánt. Gyula ennyire nem érzékeny, neki mindegy hogy mit játszanak, csak játsszanak, iszik és motyog, de semmit sem érteni abból, amit mond.

Farkasinszki Imre ravaszul néz, az öregek felé

és csárdásba kezd. Megélénkül mind a három szoba: sorra felállnak a nagybácsik és a nagy-nénik s úgy rázzák magukat, mintha harminc-negyven évvel megfiatalodtak volna. Anyám is járja a csárdást, olyan rátartian, frissen, hogy én se tudnám különben, pedig máskor folyton panaszkodik az ízületeire és a porclekopására: most nem fáj a lába. A fiatalok nem szeretik a csárdást, nem bírják soká: át is adják helyüket az öregeknek.

8.

Visszahúzódunk az egyik szobába. Nyílt tekintetű, okos arcú, fiatalos külsejű, kissé vontatott járású ember ül mellém. Mosolyog, amint mondja:

— Nem tudok táncolni.

— Meg kell próbálni, a csárdás nem nehéz: kettőt jobbra, kettőt balra ...

— Nem megy.

— Dehogynem: próbáljuk csak meg! — és már beléje is karolok, hogy vigyem a táncolók közé. Nagyon halkán, elfogódottan szabadkozik:

— Múlábam van.

Akkor veszem csak észre, hogy a gomblyuká-

ban hadirokkant jelvény csillog, s megértem, hogy miért húzza a lábát. Nagyon megsajnálom. Elmondja, hogy tizennyolcéves korában bevonult az első világháborúba és Galíciában hagyta a lábát. A múltába tökéletesen pótolja a régít, csak hamarabb elfárad a munkában. Különösen a szántás fárasztja el.

— Egész nap a barázdában botladozni, nem nekem való.

Nem tudok felelni. Olyan elszomorító ezt az embert látni. Külsőre semmit sem árul el, mégis nagy tragédiát sejtet. Csizma van rajta, feszülő nadrág, paraszt kabát, s nyugodt hangon beszél. Nagyon jól tudja, hogy belőle más ember már nem lesz, még sem kesereg, nem is hajszol elérhetetlen terveket, teljesíthetetlen vágyakat. A földön áll és nagy szomorúsággal morzsolja életét. Még fiatal: negyvenötéves, mégis felmérhetetlen távolságban van az ifjúságtól. Talán nem is volt ifjúsága: abban a pillanatban megöregedett, amikor levágták a lábát. Nem zúgolódik, nem elégedetlenkedik, nem is tudnám vigasztalni, bármit mondana, bárhogy lázadozna is. Tehetetlen vagyok vele szemben. Elveszített lábáért és fiatalságáért semmivel, a legszebb beszéddel sem kárpótolhatnám. Hallgatok, s

megpróbálom valahogy rendezni a gondolataimat, szeretném valamivel megvigasztalni, megnyugtani, de nem tudom. Hallgat ő is, és olyan nyugodtan ül, mint akinek semmi követelni valója nincs. Azután megint rámmosolyog és úgy kérdezi:

— Mikor lesz vége?

Nem mondja, hogy minek, de én tudom, hogy mire érti, s legalább a felelettel próbálom vigasztalni, kárpótolni. Bizakodóan mondom:

— Nemsokára.

— Jó volna, de nem hiszem: a népek még nem becsülik egymást. Pedig már becsülhetnék...

Politikáról kezdünk beszélgetni és Anti bátyám is csatlakozik hozzánk. Ő csak annyit tud rólam, hogy írok, de hogy mit, azt már nem tudja. Talán nem is érdekli, de azért megelégedéssel mondja:

— Már megint írtak rólad. G. Nagy László a napokban megállított és hosszan kérdezősködött felőled. Azt mondta, hogy Milotay említett az újságjában. Addig csak megfogta a kalapja szélét, ha köszöntem neki: most magasra emeli, ha találkozunk.

Jóízűen nevet, s nyilván nagy kitüntetésnek

veszi, ha valamelyik újság foglalkozik velem. G. Nagy felé meg, aki szomszédja és módos gazda, bizonyára így próbál tekintélyt szerezni, Most megint kellene valamit mondanom, de a rokkant ember, Parai Mátyás szelíden néz rám, s ezzel felment a válasz alól. Ha ő tudja, hogy erre nem kell felelni, akkor miért erőltessem én... Van elég témánk: a háború, a beszolgáltatási kötelesség és az időjárás eleget foglalkoztatja őket. Parai hosszan fejtegeti, hogy mi lesz, ha nem lesz vége a háborúnak és nem esik az eső. Az elsőhöz kell a második, mert hiába Jurscek, ha az idő nem segít, nincs gabona és nem lehet semmit sem beszolgáltatni. Gyula sógor, Endre bátyámtól támogatva lép be a szobába. Tökrészeg már, ami nem is csoda, mert két napja megszakítás nélkül iszik, de mintha csak szimulálna, megjátsszana a részegségét, olyan komolyain mondja:

— Csak két órát szeretnék beszélni az Úristennel.

— Miért? — kérdem meglepetten.

— Megkérném, hogy ne bántsák egymást az emberek, s szigorúan büntesse meg azokat, akik a szegényeket elnyomják, zsarolják és fosztogatják.

— Hát igen: ez szép, de ehhez nem kell két óra...

— Köszönni is kell, meg elköszönni, ugye Gyula? — mondja nevetve Endre bátyám. Mindenki felszabadultan nevet, mert Gyula diplomatikusan megfogalmazta a parasztság leghőbb óhaját, s ugyanakkor humorral át is hidalják a valóság és a vágyak közötti irdatlan szakadékot.

A társaság szétoszlik, a másik szobában Farkasinszki Imre újból moderneket játszik, a fiatalság tangózni kezd, az öregek mehetnek vissza a fal mellé szemlélődni, tereferélni, édességeket csipegetni: a hely és a jövő a fiataloké. Na meg a három jótorkú Katóé: Istváné, Jánosé és Gyuláé. Most már összeölelkeznek és így mulatnak.

9.

Jól tudom, hogy nincs minden vasárnap lakodalom, nem ritkítják meg minden héten a barmfiudvart, nem vágnak le két birkát és nem ütnek csapra ötvenliteres boroshordókat, a sógorok, komák és nagybácsik sem isznak szakadatlanul, gyakran tartanak pauzákat és olyan-

kor dolgoznak, de mégis keserű szájízzel gondolom végig az ünnepek elmúltával, hogy valami nincs rendben Gyomán. Bomlás? Céltalanság? Csőd? Egyik se és mégis mindegyik.

A hétköznapiak robottal telnek el: a tanyán, a malomban, a Kőrösön megfeszítetten dolgoznak, rokonságom jórésze már proletár, végleg lecsúszott és csak a nehéz munka maradt meg a számára. D. Szabóék nem jöttek el a lakodalomba, velük haragban vagyunk: ez a sógorom, aki apám legfiatalabb leánytestvérét, Esztiike nénémet vette feleségül, Endre bátyámat csak „burzsuj“-nak szólítja, s nem egyszer megígérte, hogy leszúrja. Meggyőződéses szocialista, aki a maga részéről már elintézte a parasztkérdést. Tarthatatlan állapotnak tekinti a parasztságot, s kollektív programot vall. Sorsa ugyanaz, mint a Gyoma, vagy a többi alföldi város periferiáin élő agrárproletároké: a polgári megoldást régen elejtették és végig küzdöttek az agrárszocializmus nagyszerű harcait. A küzdelemnek fontos állomása volt Gyoma. Majdnem két évig, 1902-től 1904-ig B. Molnár Imre helybeli paraszt itt szerkesztette az első agrárszocialista lapot, a „Földművelő“-t. Sajnos, én már nem tudtam a nyomára bukkanni. Az agrárszocializmus két-

ségtelenül a paraszti állapot felszámolását sürgette s régi és új rokonságom az elmúlt napokban szintén meggyőzően demonstrálja a parasztleletforma csődjét.

A csőd természetesen nagyon sok összetevő eredője. Az úgynevezett falukutatás, vagy Illyés Gyula helyesbítésével: a faluvizsgálat a bomlás telrjes folyamatát feltárta. A kirívó jelenségek, mint az egyke, a szekták, a kivándorlás és a városbaözlés, vagyis a menekülés nagy formái mellé nyugodtan odaállítható a „Kovács Kató“-féle lakodalom is. A bomlás egyetemes jelentőségű és a csőd éppen ezért feltartóztat-hatatlan. Mi hát akkor a teendő? Lehet-e még konzerválni a parasztságot, vagy inkább siettetni kell az átalakulást, hogy minél előbb új életformát ölthessen magára a falu? Irodalom és politika nagy kérdései ezek, s itt a helyszínen is aggódóan izgatják az embereket. Endre bátyámmal! hosszú téli estéket vitatkoztunk át a parasztság múltjáról, jelenéről és jövőjéről, s végleges, megnyugtató feleletet nem adhatunk egymásnak. Most is, hogy a tanya felé dőcögünk a köves úton, az örök témáról beszélgetünk. Csodálatosan tiszta a levegő, a dévaványai templom úgy ide fehérlik, mintha a szom-

szédban volna, pedig tizenöt kilométerre fekszik, felhő nincs az égen, s a föld megrepesztett testébe könyökig bele lehetne nyúlni.

— Ha nem lesz eső, mindennek vége — mondja Endre bátyám. — De talán készül valami, mert a dévaványai templom nagyon feliadja magát.

Komorán néz a messzeségbe: Dévaványa nemcsak az esőt juttatja eszébe, hanem a cselédkérdést is. Most tavaszra otthagya a bérese és üresen maradt a tanya. De így járt majd minden gazda. A cselédek a könnyebb napszámunkát keresik. A napszamos nincs állandóan a munkaadójához kötve: reggel munkába áll, este megy oda, ahova akar. A cseléd éjjel-nappal szolgál Etet, itat, szánt, vet, kaszál, kapál, arat és még sok mindent elvégez, ami a tanyán és a tanya körül adódik. Még vasárnap sem szabad, mert az állatokra akkor is ügyelni kell. Érthető, ha megelégték az örökös robotot és merész elhatározással kitépték magukat a feudál-patriarchális kötelékekből. Négy-öt éve kezdődött ez a nagyjelentőségű, szinte forradalmi változás, s ma már nagyjából be is fejeződött. Endre bátyám, mintha megérezné, hogy miről gondolkodom, mert ugyanazzal a messzeségbe

néző tekintettel mondja, mint amikor esőért fohászkodott:

— Traktor kellene már nekünk is, akkor nem érne meglepetés bennünket. Mindenki szökik a mezőről, menekül a földtől, mert nem bírja a baromi munkát. Ipart választanak, gyárakba mennek, csak mi maradunk, öregek, de én is kiadom jövőre a tanyát: nem kínlódom tovább.

— Mechanizálni kell a termelést, másként nem lehet korszerűen gazdálkodni — felelem.

— Már kezdik nálunk is. Holnap bejönnek hozzád a póhalmiak, erről akarnak veled beszélni.

10.

A „küldöttség“ — ahogy Endre bátyám nevezte azt a tizenöt, vagy húsz parasztot, aki a piac alkalmából bejött a tanyákról, s hogy meghallotta, hogy Gyomán vagyok, beszélni akart véltem — a nagytemplom tövében gyülekezett. Végignézttem a szegényes piacot, ahol órák hosszat állnak cókókjuk mellett az alkalmi árusok, hogy néhány pengőért árulhassanak. Rossz cipő, alig használt zsebkendő, levetett ujjas, elviselt gyermeksapka, néhány vaskapocs

és ehhez hasonltok dokumentálják az alföldi nép nagy szegénységét. Éppen egy rossz mellény árát érdeklődöm, amikor valaki megszólít:

— A Szerkesztő úr?

— Igen, én vagyok.

— Nagyon örülök — és egy villogó tekintetű, fiatal parasztember mutatkozik be. — A póhalmiak volnánk.

— Miről ismert meg?

— Idevaló úrformájú ember nem nagyon nézegeti az ócska holmikat. Azt csak olyan ember veszi észre, akit nagyon érdekel a mi sorunk. Hát így... De itt vannak a többiek is.

Kezetszorítunk, mindegyik biciklivel van, s elindulunk az Árpád-utcába. Ezek a póhalmiak felfaltak egy nagy birtokot: először kivették bérbe, majd örökre megszerezték maguknak, s most a legcélszerűbben szeretnének berendezkedni.

Erről faggatnak.

A villogó tekintetű, értelmes kis parasztember mindjárt a lényegre tér:

— Olvastam Szerkesztő úr minden könyvét. Különösen azok tetszenek, amelyekben a gépesítésről ír. Imponáló, hogy a magunkfajta parasztok külföldön már traktorral szántanak,

kombájnnal aratnak-csépelnek és repülőgéppel permeteznek, így szeretnék mi is gazdálkodni. Hogyan csináljuk?

Olyan értelmesen és olyan nagy lelkesedéssel beszél, hogy engem is magával ragad, én is lázas leszek. Úgy érti a mechanizálás elméleti-technikai részét, hogy ezután már csak a gyakorlati megvalósulás jöhet.

— Mindnyájukat ennyire érdekli a gépesítés?

— Kun József megbolondított valamennyiünket — mondja egy másik, erőtől duzzadó paraszt.

— Ki az a Kun József?

— Magunkfajta, de már nagyon előre van.

És elmondják, hogy Kun József egyik vasárnap a negyvennyolcas kaszinóba összehívta a gazdákat, s előadta nekik, hogy traktort kellene venni, de mivel egy ember nem tud megbirkózni a traktortartás költségeivel, többnek kell összeállni és közösen kell tartani. Előadásából kibontakozott a kollektív gazdálkodás modern formája. Tanyaközpontról beszélt, nagyobb eredményről, több hozamról, s a teljes felszabadulásról. A gazdák hallatlan izgalommal hallgatták, sokan helyeseltek, mások lehurrogták, Sztálinnal hozták kapcsolatba, de Kun József

nem zavartatta magát, nyugodtan beszélt tovább, s végül elültette lelkükben az új gazdálkodás gondolatát.

— Tizenhat gazda ötszázhatvan holddal már össze is állt, hogy közösen termeljenek. Traktort vesznek, gépeket, s úgy akarnak gazdálkodni — mondja a villogó szemű kisember, s a továbbiakban életem legszebb óráit éltem át. Világosan, tisztán előttem állott a válság és a megoldás. Ezek az emberek ráléptek arra az útra, melyre az egész parasztságnak rá kell lépnie, ha boldogulni akar: nem törődnek, hogy mit tartanak felőlük, mit beszélnek róluk, fontos, hogy önmagukra találtak és bíznak a jövőjükben. Tőlem telhetően biztosítom, biztatom őket és sok szerencsét kívánok új életükhöz.

— Hiába, változik a világ — mondtam búcsúzóul.

— Csak az emberek — javít ki egy öreg paraszt, aki szintén traktort akar vezetni.

— Hogy-hogy?

— A világ a régi, az is marad, de az emberek már nem a régiek...

Még néhány órárn van Gyomán, de addig nem megyek el, míg Kun Józseffel nem beszélek. Élve kell látnom azt az embert, aki kimerte mondani a legnagyobb igazságot: nem a mesgye a fontos, hanem az eredmény, a hozam. Keressük a házánál, a kertészetében, a tanyáján, de nem találjuk. A vonat indulása előtt egy órával kerül elő. Hatalmas, szelídnézésű, kékszemű ember. Nagy önbizalom, nyugalom és derű árad belőle. Az én kezem is nagy, de majdnem elvész az övében, amikor kezefogunk.

Azonnal nekirontok a kérdéseimmel:

— Hogy jött rá a lényegre?

— Sokat gondolkoztam. Valami nincs rendben a földművelésnél. Nem boldogulunk: ott-hagyja úgyszólván mindenki, aki nem rabja, vagy nem szerelmese a földnek, ezt a foglalozást.

— És?

— Ez így nem mehet tovább, valamit csinálni kell, beszélünk is sokat erről, de még érdemlegesen nem tettünk semmit. Én végiggondoltam az életünket és ahhoz a megállapodáshoz ju-

tottam, hogyha mi parasztok nem fogunk hozzá a magunk gazdasági felemeléséhez, nem lesz időnk és alkalmunk a szellemi emelkedésre, mert gazdálkodásunk, termelésünk mai formája mellett leihetetlen időt szakítanunk a tanulásra. Egyszerre kell gazdaságilag és szellemileg emelkednünk: ennek útja a tömörülés és a gépesítés. A múltban is szerveztek bennünket eleget, csak arra nem gondoltak, hogy eiault nézetekkel közeledtek hozzánk, akik szintén elavult kerekben élünk. Ki kell lépnünk eddigi életünk-ből és újat kell kezdenünk.

— Hogyan?

— Elképzelek határrészenként öt-hatszáz, sőt ezer holdas tanyaközpontokat. A központokba magtárakat, istállókat, gépszíneket, stb. kell építeni s azokat fel kell szerelni a szükséges gépekkel. A legbelterjesebb gazdálkodást értve, elég volna tíz holdanként egy géplóerő, ötven holdankint egy tényleges lóerő és háromszáz holdanként egy vetőgép, továbbá minden tanya-központ kapna silót, szecskavágót és darálót. Az adottságoknak megfelelően a központok gabonát termelnének, haszonállatokat tenyésztenének és nevelnének, vagy hizlalnának. Erre sokan azt mondhatják, hogy így elképzelni

szép, de megvalósítani annál nehezebb. Lehet, én mégis azt mondom: csináljuk meg. Elgondolásom szerint a tanyaközpontokba tömörült birtokosok maguk közül vezetőket választanának. Gazdasági vezetőre és jegyzőre lesz szükség. A gazdasági vezető az üzemtervet készítené el, a jegyző olyan egyszerűen könyvelne, hogy azt mindenki megértene és áttekinthetné. Ma a föld tiszta jövedelme cca három százalék: a vezetők legalább ennyi hasznot garantálnának. Persze nem kényszerrel tömöríteném központokba a gazdákat, hanem meggyőződéssel. Meg kell magyarázni nekik, hogy nem ér semmit a mostani élet, amikor három rossz ló mellett virrasztanak a tanyán, s alig van szabad idejük, vagy ha maguk nem dolgoznak, folyton a cselédekkel bajlódnak.

— Mi lesz a cselédekkel?

— Azokra is gondoltam. Részesednek a jövedelemiből épúgy, mint a gazdák: velünk egyenlőek lesznek.

— És a tanyákkal mi történik?

— Valóban ez a legnehezebb kérdés. Mert mi szükség a tanyákra, ha olyan központi gazdasági épületeket emelünk, hogy azokban minden, a jószág és a gazdasági felszerelés elfér? Hát

igen, ez nehéznek látszik, de azért megoldható. A lakó tanyaépületeket meg kell hagyni a család és a függetlenség érdekében. A család és a *függetlenség* ezután is elengedhetetlen kelléke lesz egyéni életünknek, természetes tulajdonságunknak. Meg azután a baromfinevelés a tanya-központokon lehetetlen, de a szétszórt tanyákon igen.

— Hogyan osztoznak meg a hozadékon?

— Az eligazodás a rendelkezésre bocsátott értékek és az elvégzett munkaóra között úgy történik, hogy háromezeröttszáz munkaórát veszünk egy munkaévnék és ez egyenlő lesz harmincezer pengő tőkével: mármint ha a központ tiszta jövedelme öt százalék lesz, akkor a harmincezer pengőhöz tisztán ezeröttszáz pengő jön s az a munkás is, aki háromezeröttszáz órát dolgozik, ugyanannyit kap, mint a harmincezer pengőnek a tiszta jövedelme, vagyis ezeröttszáz pengőt. Eltekintve attól, hogy esetleg egyéb értékkel tagja, vagy nem tagja a központnak. Abban az esetben, ha a központ jövedelme több, vagy kevesebb az öt százaléknál, az előbb leírt arányban egyenlően oszlik meg a több vagy kevesebb összeg a tőke és az elvégzett munkaóra között.

— Mik lesznek ennek az új módszernek az előnyei?

— Először is ezer holdon a jószágállomány-nyal például kevesebb ember lesz lekötve, mint ma. Micsoda munkamegtakarítás, ha nem kell külön a takarmányt hazahordani, a trágyát pedig kivinni, stb. Azután milyen rendesen el lehetne csépelni ezer holdanként egy cséplővel, nem kellene rohanni a csépléssel: jól ki tudnánk használni a gépeket. Persze magunk közül kiképeztetnénk vagy befogadnánk a gépkezelőket, a tej kezelőket és a többi szakembereket. Mit jelentene nekünk, ha az egész határiban megalakulnának a tanyaközpontok egymástól két-három kilométerre, azokat köves úttal össze lehetne kötni? Megcsinálhatnánk a tanyavilág körútját. Sok előnye lesz kétségtelenül, de most már nem akarom tovább sorolni.

— S miből csinálnák mindezt?

— Idáig felsoroltam, hogy kellenek gépek és épületek, de valóban miből? Nem tudom mennyire van eladósodva a gyomai föld, nem hinném azonban, hogy ne kapnánk rá holdanként száz pengőt, ami már olyan jelentős összeg, hogy lehetne vele valamit kezdeni. Azután meg reméljük, ha össze tudunk központokba tömő-

rülni, akkor olcsón kapunk majd gépeket és olcsón jutunk kölcsönhöz az új közösség jóvoltából ...

— Mikor kezdik el?

— Hogy mikor kezdjük? Mentül előbb kelene. Sajnos ma olyan időket élünk, hogy munkás-, gép- és anyagiány miatt általánosságban ezt a programot megvalósítani nem lehet, egyet-kettőt azonban most is fel lehetne állítani, már csak azért is, hogy megmutassuk: milyen a tanyaközpont. Nem is az a lényeg, hogy valamennyi egyszerre alakuljék meg, csak egyszer kezdjük el, hogy legyen a többiek előtt példa, s akkor a többi már könnyebben fog menni.

— A gáncsoskodás, a megnemértés nem zavarja, nem keseríti el?

— Ki hogy fogja fel, mit törődök vele? Ha ez a világrengető folyamat nem fajul el annyira, hogy aránytalanul leégesse a világot, szent meggyőződésem, hogy akik megmaradnak, azok tizenöt éven belül az általam elmondott összekötő utakon autóval fognak kijárni a tanya-központokra ...

Szelíd, kék szemét rámemeli, nehéz öklét az asztalra helyezi, s úgy hallgat el Kun József,

mint aki tudja, hogy másként nem is lehet. Meghatódottan nézek rá: ez a hat elemi osztályt végzett, negyvenkét éves parasztember megelőzte korát. Még azok is, akik ellenzik, csak azt tudják mondani, hogy ötven évvel öljöre ment. Én nem mondok semmit, csak melegen megszorítom a kezét. Kun József jó utón jár. Ha mindenben nincs is igaza és sok tekintetben már túlhaladott is, amit tervez, igen nagy dolog, hogy egy magyar paraszt idáig eljutott. Felismerte, hogy oka van szegénységünknek és elesettségünknek és keresi, kutatja ezt a súlyos okot. Megtalálta? Azt hiszem, igen, csak nem tudja úgy kifejezni magát, ahogy szeretné: nem vágta fel idejében a nyelvét. De ha a beszéddel! baj is van, nincs baj a gondolkozással: a fejében minden rendben van. Az egész világon a mezőgazdasági üzem új formáit keresik. A gépesítés ugyanolyan forradalmi változásokkal jár, mint az iparban. Kun József e nagy változást megérezte és most készül a ropant történelmi feladatra, ami egyúttal felelet is lesz a parasztéletforma bomlására, csődjére.

A vonat ablakából nyugodtan nézem az egyre távolodó falut. Nyugodt lehetek: úgy érzem egyszer csak önmagára talál a parasztság, ha most még tévelyeg is. S mindezt úgy tudtam meg, hogy lakodalomban voltam Gyomán.

Utóirat: Október egyik vasárnapján megint Gyomán voltam. Szándékosan halogattam az utazást, mert olyan híreket kaptam otthonról, hogy rokonságom neheztel a Lakodalom miatt. A Magyar Csillag folytatásokban közölte s Gyomára is eljutott a híre. Endre bátyám méltatlankodott, hogy ő iszik... Dehogyan iszik, azt csak én találtam ki. A Katók is megbotránkoztak, helyreigazításról beszéltek és arról, hogy ok mindig tudták: nem jó, ha író is van a családban. Lám, ez az Imre is mit csinált. Az ifjú pár messze Erdélyben él, egyszer meglátogattam őket, nagyon boldogok voltak és nem hallottak a Lakodalomról. Pesti barátaim állandóan kérdegették, hogy mit szól rokonságom a reflektorfényhez? Ha ők így belekerültek

volna az én segítségével, akkor többet nem állnának velem szóba. Jól nézünk ki, gondoltam e hírek és vélemények hallatára s lemondtam arról, hogy egyelőre Gyomára menjek. Azután mégiscsak elindultam. Nem tudom, mi vonzott: az a leküzdhetetlen és ellenállhatatlan pszihózis-e, mely a bűnöst a tett színhelyére vonszolja vagy a honvágy, mely időnként elfogja a városba szakadt embert és hazakényszeríti? Talán mind a kettő s egyszercsak ott álltam a gyomai állomás peronján s megint hallottam Endre bátyám utánozhatatlan kedvességű szavait:

— Csakhogy eljöttél, fiam. Nagyon vártalak.

Nincs semmi baj, gondoltam, amint a tanya felé kocsiztunk. Még kint laktak, csak az őszi munkák elvégzése után szándékoztak beköltözni az Árpád-utcába. A tanya környéke feketélt a szántástól. Máskor csupa tarló volt még ilyenkor októberben a határ s nem állhattam meg, hogy ne érdeklődjem a szokatlan látvány oka felől. „Traktossal szántottunk“ — felelte Endre bátyám, s elmondotta, hogy megalakult az első traktortartó szövetkezet. Tagoknak tizenöt, a többi gazdának huszonöt fillérért szánt négyzögölenként. A szövetkezett gazdák megelégedettek, idejében elvégezhetik az esedékes

munkákat és nem kínlódnak egész éven át a cselédekkel és a barmokkal. Cselédet úgysem kapnak, az állatok meg legalább feljavulnak. Úgylátszik Kun József álma, a tanyaközpont felé a gyomai parasztság megtette az első lépést!

A tanyaudvaron Zsuzsika és Terus néném vártak, ők is kedvesen fogadtak és mindjárt betessékeltek a szobába, hogy ebédeljünk. A hoszszú és bőséges étkezés végefelé beköszöntött Gyula. A tanyáról jött s megállt pihentetni, na meg azért, hogy az új bort megkóstolja. Már tele volt. Vigyorogva közeledett, ölelésre tárta karjait s úgy mondotta:

— Sógor, ez nemvárt meglepetés!

Azután a pohár után nyúlt. Nem haragudott: örült, hogy láthatott. Sűrűn koccingattunk, az erjedő bor itatta magát, sok mindentről beszélgettünk, de a Lakodalom nem került szóba. Gyula rosszul nézett ki, lefogyott, sávos kék szeme üvegesen csillogott, mereven nézett maga elé, a jellegzetes Buddha-vigyor arcára fagyott s hiába ivott, kedvtetlen maradt.

— Mi baj, Gyula sógor? — kérdeztem tőle.

— Sok. Nem jó ez a világ. Valami nincs rendben ...

Többet nem akart mondani. Amikor kibotorált lovaihoz és elkocsizott, akkor tudtam meg, hogy ml a baj és mi nincs rendben. Sok fia közül az egyik beleegyezése nélkül nősülni szándékozott. Bárádon molnársegéd volt s beleszeretett a malomgépész leányába. Nem kérdezte a szüleit, eljegyezte s már csak néhány nap választotta el őket a lakodalomtól. Ez a házasság is olyan rést ütött a Kató-család tekintélyén, mint Erzsikée: messzalliansz volt, nem lehetett szépítgetni. Ez bántotta és sorvasztotta, Gyulát. Csúszás, zuhanás feltartóztatlanul. Meddig? Nem tudom, de hogy ezért is isznak, azt biztosan tudom.

A porhanyós szántáson rugalmas lépésekkel mentem Endre bátyám mellett. Körüljártuk a birtokot. Az őszi alkonyat párás hangulata lassan rá ereszkedett a tájra. A birtokhoz tartozó kubikgödör szélén álló öreg nyárfa megritkított ágain varjúk tanyáztak. Korai jelentkezésük és félelmetes károgasuk a tél üdvözlete volt. Mentünk, köröskörül az ismerős panorama lelkesített, nem szóltam: olyan megnyugtató volt a nagy csend és hallgatás, hogy nem volt kedvem beszélni. Endre bátyám megállt, láttam, hogy fontos közlendője van, én is megálltam és kér-

dően ránéztem. Mosolygó arccal, nagyon szelíden csak ezt mondta:

— Nem kellett volna bántani bennünket, hiszen úgylis elegenden bántanak ...

— Igaza van! — feleltem és lehajtottam a fejemet. Magamban pedig arra gondoltam, hogy milyen nehéz is a magamfajta írónak, aki kritikával nézi és illeti az életet s nem tehet engedményeket semerre sem. Az este mélyebb lett, a tanyák kontúrjai elmosódtak, a csillagok sorra kigyulladtak és a traktorszántotta új bárázdaikon visszafordultunk a tanyához.

„CSIKÓS VAGYOK HORTOBÁGYON, NEM GULYÁS...”

(Hídi vásár.)

Hortobágyra Debrecenen keresztül érkezik az utas. Kerülhetne Kunmadaras, Püspökladány vagy Karcag felől is, de jobb, ha előbb Debrecen nézi meg. Ady még a maradandóság városának nevezte a tiszántúli metropolist, ma már látható, hogy nem állt meg felette az idő: pezsgő élet zajlik falai között. Híres kollégiuma, egyeteme, klinikái, forgalmas utcái, nagy temploma és szállodája európai külsőt ad a városnak. A civisek is lassan, észrevétlenül eltűnnek s helyükbe azok a jól gazdálkodó parasztok lépnek, akik kertté varázsolják Debrecen környékét. Amikor késő este az állomásról a szállodába hajtottam, a sötétbe burkolódzott város érdekes kontúrja rajzolódott elém. A városok az alkonyat óráiban mutatják meg igazi arculatukat.

A házak, utcák különálló sora összeolvad egyetlen kontúrrá s az a néhány vonal, mely az éjszakába hajló este homályából kivehető, a legjellemzőbb minden városra. A széles Ferenc József-úton bandukol a konflis s a Debrecen jellemző épületek: a Péterffy-utca sarkán álló tömzsi, négyszögletes tornyú ref. templom, az Arany Bika és a nagytemplom stílusosan emelkedik ki az egy tömeggé olvadt háztengerből. Nappal annyiban módosult a kép, hogy az utcák és a házak élesen elváltak egymástól s mindegyik a maga jellegzetes formáját vette fel s azt is jobban megfigyelhettem, hogy nagyon sok pincelakás és szegény ember van Debrecenben ...

A puszta ...

Debrecen büszkesége a Hortobágy. Petőfi óta annyit dicsérték, szépségét, romantikáját annyit zengték, hogy közhelyek nélkül már nem is lehet írni róla. Minden Hortobágyot megjárt ember a puszta romantikájának a hatása alá kerül és részegen int búcsút a vonat ablakából, amikor elhagyja. Nem is lehet tárgyilagosan nézni

ezt a nagy legelőt, mely úgy itt felejtkezett, hogy talán örökre karakterizálja a Tiszántúlt: pásztoraival, gulyáival, méneseivel és csárdájával anakronizmus ma már, de kinek volna szíve vagy bátorsága, hogy ezt az anakronizmust felszámolja, hiszen őseink életére, a magyar történelem néhány izgalmas századára utal, azokra az időkre, amikor eleink az ázsiai steppen hajtották állataikat s ugyanolyan sátoros, fedeles kocsikon szállították értékeiket és asszonyaikat, mint amilyeneken most is érkeznek a vásározó parasztok. Élő múzeum, magyar Skansen, melyet meg kell tartani: másra úgysem használható az ötvenezer holdas legelő. A Hortobágyon tizenegy virágzó község volt a török háborúk előtt. A tatár segédcsapatok dúlták fel s az élelmes Debrecen beolvasztotta a határába az elpusztított községeket. Régebben a Tisza áradásai elborították, iszappal megtermékenyítették, gazdag volt a növény- és állatvilága, de a lecsapolásokkal lehúzódtott a víz és kiszáradt, elszikesedett. Ma már csak legelőnek jó. A debreceni gazdák intenzíven gazdálkodnak, a várost jó földek övezik, ott nem szívesen hagynak rétet és legelőt, éneikül pedig nincs állattenyésztés: a Hortobágy Debrecen élettere, a gazdák

itt tartják állataikat. Gazdasági szükségszerűség, hogy legyen: négyszázegynéhány pásztor, tizenhatezer szarvasmarhát és ugyanannyi növendékállatot legeltet rajta. Rideg marhák és lovak legelnek a füves mezőkön s az a nagy vita, amely a rideg állattartás körül az elmúlt években, illetve évtizedekben zajlott, a ridegtartás javára dőlt el. A legelőn tartott állatok nem kondicionálhatók olyanná, mint az istállózottak, húsmarhák, de ellentállóbbak, edzettebbek s ennek különösen most van nagy jelentősége, hogy a háborúval erősen megcsappant Európa állatállománya s az új egyedek kitenyésztéséhez a hortobágyi ridegmarhák jó tulajdonságaira is szükség lesz. A földművelésügyi minisztérium az egyik pusztaközpontban, Óháton állami tenyésztelepet nyit a hortobágyi fajták kinemesítésére.

A csárda

A vonat ablakából hosszú kocsisorokat látni, amint Hortobágy felé vonulnak. A gazdák a vásár előtti délutánon választják ki eladásra szánt állataikat a gulyákból és ménesekből, s este,

meg főleg hajnalban terelik a híres „kilenclyukú“ hídhoz. A híres vásár központjában a híres csárda áll. A jelenlegi épület százhatvanegy éves, de a helyén is már csárda volt, 1699-ből feljegyezték a postamester és a csárdás, Szabó Lőrinc uram nevét. Debrecenből Buda és Szepesség felé a Hortobágyon keresztüli vezetett a kereskedelmi útvonal, melyet elég sűrűn szegélyeztek a csárdák, közülük a hídi maradt meg nevezetességnek. Falán emléktábla hirdeti, hogy Petőfi 1842-ben itt járt, de Jókai is, és minden valamirevaló író megfordult benne, a világháború után meg idegenforgalmi attrakció lett: vendégkönyvébe sok előkelő idegen, köztük a walesi herceg is beírta a nevét. A csárda külsőleg nem sokat mutat. Hatalmas L-alakú épület, a berendezése a népi romantikát árulja el. Fehér falak, faragott bútorok az összes népi motívumokkal: egységes stílust nem lehet felfedezni, az összes giccses motívumok szerepelnek. A szobákban olyan mennyezetes ágyak állnak, amilyenek talán egyetlen parasztházban sem találhatóak. Faragott székek, festett ládák, petróleumlámpák. És komfort! Angol W. C. és fürdőszobák, olyanok, hogy a legszebb budai villa díszére is válhatnának. Mindez a pusztán, persze

nem a magamfajta szegény újságíró, hanem a walesi herceg, lord Rothermere vagy Albrecht főherceg számára!

A pásztorok

A vásárosok a csárda körül gyülekeznek. A sátoros kocsikon fejedelmi tartással büszke cívisek, nagygazdák érkeznek, akik öntudatos mozdulatokkal dirigálják a pásztorokat vagy a családokat. A pásztorok csak a mesékben, a rossz filmekben s a puszta romantikájában boldog, irígylésreméltó emberek, akiknek csak egyetlen örömük, bánatuk, gondolatuk van: a szeretőjük. A hortobágyi pásztorok, akik a cívisek, a nagygazdák utasítására a vásárra terelik az állatokat vagy a csárdában isznak, gondokkal küszködő, az időtől megviselt, szegény, nyomorult emberek, akikre minden inkább jellemző, mint a romantika, az idill. Kötelezettségeiket hagyományos törvények szabályozzák. „A Pásztorok instrukciója“ című munkában 1819-ből kelteztve ezt olvassuk: „A’ mennyire tsak lehet minden Gazdaság a Gujákhöz, Ménesekhez, és Ny ajakhoz, idevaló jótehetségű, és Házzal bíró Sze-

mélyt válasszanak Számadó Gujasoknak és Pásztoroknak. — Annyival inkább a Számadó Pásztorok kötelesek lesznek magoknak idevaló jóerkölsű és magokat meg nem jegyeztetett Bojtárokat fogadni; ha pedig Külföldieket (idegeneket!) fogadnának, azokat a' Helységtől, a' hová valók, hiteles bizonyosságlevél meüett fogadják meg.“ A szigorú feltételek a pásztorság becsületét védték, a pásztor büszke ember is, többre tartja magát a földművelőnél, a parasztnál. Elnézem őket, amint isznak, dalolnak: a régi életet csak viseletük példázza; a csikósok és a gulyások kék vászonba, a juhászok fehérbe öltöztek. Érzésviláguk a mai, dalaik legalább is erre engednek következtetni...

Az éjszaka

Zámbok István tiszafüredi prímás, akit a csárda nevezetes gazdája, Németh Nándor asztalomhoz küld, s aki a bemutatkozásnál megemlíti, hogy érettségizett és az első világháborúban hadapródörmesterként szolgált, régi hortobágyi nótákat játszik, szépen, érzéssel, melyek stílusosan egészítik ki az este hangulatát,

de a fiatalság inkább az érzelgős, modern darabokat szereti. Halkan sírnak a hegedűk, brumog a bőgő, sikolt a klarinét; kint a pusztában, a csárda körül egyre növekszik a szekértábor. Szekereken, a sátor alatt vagy földre terített bundákon alszanak a vásárosok: olyan a kép, mintha a honfoglaló magyarság pihent volna le egy éjszakára, hogy másnap folytassa útját. A sejtelmes éjszakában lánccsörgés, szuszogás, halk beszéd, kérődzés, erős fújás, lihegés, néha nyerítés hallatszik és a sötétségből homályosan kibontakozó kocsik, állatok, emberek, a csárdából kiszűrődő zene mélyen visszahelyezi az embert a történelembe, elveszíti időérzékét, szinte nem is tudja megállapítani, hogy hirtelenjében hányadik századba csöppent. Férfias bariton emeli vissza a mába. Az éjszaka halk neszeiből pásztornóta dallamai csendülnek ki:

*Csikós vagyok Hortobágyon, nem gulyás,
Ostort fogok a vállamra, karikást.
Felnyergelem keselylábú lovamat,
Lerúgatom véle a csillagokat.*

Szépen, bánatosan énekel valaki, valamennyi csillag fényesen ragyog, a Vénusz szinte sziporkázik: ez a pásztor biztosan szerelmes, érzéseit

beleviszi a dalba s a pusztai éjszaka romantikája engem is megejt. Hiába, magyarok vagyunk és erősen köt bennünket a múltunk.

„A szegény barom is a pásztorra níz“

Hajnalban már mindenki talpon van: ember és állat. Olyan a Híd környéke, mintha néhány ezer kilométerre keletre tolódott volna el az éjszaka. Amit a sötétségiből csak homályosan sejtett az ember, most valóság: bizony ázsiai kép, amit a puszta mutat. Beláthatatlan messzeségben mindenütt kocsik, emberek, lovak és marhák. A felhajtott állatok emberekkel elkeveredve, nagy karámokban ácsorognak, a kerítések mellett a kocsik tanyáznak, körülöttük asszonyok, gyerekek, a földön szalma, széna, a kocsi alatt árnyékban nagybundák, heverésző fiatalokkal. Legalább ezer kocsi övezi a vásárt, mint szekérvár; a beavatottabbak azt mondják, máskor, a békésebb években négy-öttször ennyien is összecsdültek. Igaz, a háború mellett más okai is vannak, hogy csendesebb a vásár: a hortobágyi ménes megrühesedett, csak a környékbeliek hajtották fel lovaikat, a marhák bizonyos

korosztályait is tilalmazták s a közellátás is lefoglalta a magáét. A lihegő állatok körül nem a vásárok közismert alakjai, a kupeczek és cenzárok mozognak, hanem az egykéz emberei és a dunántúli uradalmak gazdatisztjei, akik nagy-szarvú, fehérbőrű, nagytestű címeres ökröket vásárolnak, melyek annyira jellemzőek a nagybirtokokra, négyesével eke vagy szekér elé fogva. A dunántúli szelíd tájak el sem képzelhetők uradalmak, béresek és címeres ökrök nélkül ... A gazdatiszték vásárolnak s a szegény barom a pásztorra néz, ahogy a nóta mondja, bizonyára búcsúzik tőle, együtt szomorkodtak, tengődtek a pusztán s most megy mindegyik a maga külön útjára, hogy élje tovább nehéz emberi vagy állati sorsát. A pásztorok kemény, szívós, magános emberek, nem öltötték fel cifraszűrjüket, takarékoskodni kell a jó anyaggal: műrostos szűrt meg ki venne fel, s ki tudja, mikor lehet ismét megfelelőt kapni. A jó üzlet után eladók és vevők áldomást isznak, a csárdában három banda játszik, a sátorban a balmazújvárosi „németek“ rezesbandája szól. Ezek a „németek“ csak voltak németek; mint telepések jöttek e tájra, de már régen asszimilálódtak, érzélgős dalokat, keringőt csak azért játszanak,

mert a fúvóshangszerekhez az illik. A magyarok szívesen hallgatják a cigányt is, a németeket is: mulatnak, isznak, némely tökrészeg, düllöngelő csikóst a társai támogatnak a szekér alá fektetett bundára, hogy kialudj a alkoholmámorát. Hihetetlenül szívósak ezek a pásztozembe-
rek, úgy bírják a vásárt, az ácsorgást, az ivást, a mulatást, hogy teljesítményük méltán állítható az aratás, a cséplés vagy a kubikolás mellé. A hortobágyi vásár nem olyan színes, mint a dunántúli, az erdélyi vagy a felvidéki vásárok, az emberek nem pompáznak a népviselet tarka színeiben, szürke, kopott, viseltes, gyakran rongyos ruhákat hordanak, s látni rajtuk az alföldi szegénység minden jellegzetes vonását. A nagygazdák, a cívisek rátartian viselkednek, fiaik úgy öltözködnek, mint a dzsentrik vagy a gazdasztek. A leányok is keverik a városi meg a falusi viseletet: csak a pásztorok és a szegények öltözködése nem változik.

Pusztai kaszinó

A vásár a társas érintkezést is szolgálja. Mész-sze élő ismerősök, katonapajtások és hadifogoly-társak egymásra találhatnak a szekerek közt, a sátrak alatt, vagy a csárdában hosszan elbeszélgetnek a közös emlékekről, a nagyszerű kalandokról, a soha el nem felejthető eseményekről, mindnyájuk nagy élményéről, a háborúról. Ezek a baráti találkozások meghittek, szépek, fesztelenek, a magyar ember ilyenkor mutatja meg, hogy a társas érintkezés mennyire a vérében van s kollektív hajlamai kiirthatatlanok. A „nagy kaszinó“-ban én is kedves ismerősre akadtam: a sokadalomból mosolygó arc köszöntött, Veres Péter volt, aki családotól jött el a vásárra, hogy vállyút vegyen. Sikerült is olcsón vennie egyet, tizenkét pengőért s megelégedése jogos, mert amikor megkérdeztük az egyik vállyút cipelő legényt, hogy mennyiért vette az övét, tizennyolc pengővel csapták be. Megható volt nézni a nagy táborban azt az egyszerű, kosaras szekeret, melynek tábláján ez volt olvasható:

VERES PÉTER

Balmazújváros, Kadarcs-utca 5

Feleségével, fiával, menyével, leányával ödöngött Péter a vásárban s otthonosan és szak-szerűen magyarázta nekem, dunántúlinak a tisztántúli helyzetet s jobb kalauzt nem is kívánhattam volna.

Délibáb

Délután megbomlott a szekértábor, hosszú sorokban vonultak most már Debrecen és általában hazafelé a vásárosok. A vonat ablakából, ahogy búcsúztam Hortobágy tói, a délibáb játszott velem. Templomok, erdők, gulyák úsztak a levegőiben, mintha tenger képződött volna alattuk. Az érdekes természeti tüneményre hiába hívtam fel útitársam, Zeke Zoltán barátom figyelmét, szemüvegén keresztül nem látott semmit. Meghökkenem és arra gondoltam, hogy vájjon a Hortobágy a maga ittfelejtkezett állapotában nem csalóka játék-e, délibáb-e, mely kedves ugyan a szemnek, de a modern élet már régen maga mögött hagyta . . .

HAJÓVAL A KÖRÖSÖN

A közúti híd alatt, közel a folyóhoz, az ártéren fejkendő asszonyok, csizmás férfiak és izgatott iskolásgyerekek gyülekeznek. A nagy szenzációt, a hajót várják, amely két hónapja közlekedik a Kőrösön. Hatesztendei szorgalmas munkával Békésszentandrásnál hatalmas zsilipet építettek és azzal annyira felduzzasztottak, hogy élíbirja a kisebbméretű motoros hajókat. A falvak örülnek az új, eddig nélkülözött közlekedési eszköznek, mert könnyebben megközelíthetik a távolabb fekvő városokat és terményeiket is olcsóbban szállíthatják víziúton, mint teherautón vagy vasúton. A gyomai hajóállomás, ahol várakozunk, a lehető legegyszerűbb: két üres benzineshordóra néhány gerendát ácsoltak, arra korlátot erősítettek és kész. Váróterem, kikötőmester nincs. A harmatos reggeli

gyepen állunk és nyugtalanul nézegetünk a nagy kanyar felé, ahonnan a hajót várjuk. Az őszi reggel csodálatos színei remegnek a párás levegőben. A közúti híd innen alulról gigantikusnak látszó ívei merészen kötik össze a két partot s éppen most robog át rajtuk motorbiciklin a halmagyi tanítónő. Modern asszony: sőtétkék tréningruhában ül a tanyavilágban egyelőre még szokatlan szerkezeten és nem törődik a véleményekkel. Igaza van! Technika nélkül a falu sem élhet: a parasztok is traktorral szántanak már, hajó jár a Kőrösön és itt mellettünk meg a legremekebb magyar gazdák egyike, Kun József motorral szivattyúzza a vizet bolgár kertészetéhez. A duzzadó káposztafejek és a pirosodó paprikabokrok között nadrágos asszonyok hajlonganak. Ők is levetették a szoknyát, mert abban alájuk fújna a hideg szél. Haladnak a korrall!: a nyaralóhelyeken, na meg elsősorban Hollywoodban nadrágban mutatkoznak a nők, ők is azt húztak, igaz, hogy a férjüket, az apjukét vagy a bátyjukét s az agyonfoltozott, kopott, rongyos, piszkos nadrágok nem a legújabb divatot képviselik, de a munkában sokkal praktikusabbak, mint a szoknyák, így barátkozik a parasztság a korszerű étellel: szí-

vesen fogad mindent, ami megkönnyíti a sor-sát. A várakozás fojtott izgalma egyszerre feloldódik: a kanyarból előbukkan a hajó karcsú, fehér teste.

A „Hortobágy“

Megmozdul a társaság. Az iskolásgyerekekkel alig bírni, s még a különben nyugodt felnőttek is erősen nyújtogatják a nyakukat. A forgalom a hídon megáll: a parasztok a korlátnak támaszkodva figyelik a kikötési manővert. Egy tehén is a hajóra bámul: nagy érdeklődéssel szemléli az emberek közül a szokatlan látványt s elismerése jeléül akkorát bődül, hogy a hajó sípját néhány másodpercig nem hallani. A „Hortobágy“ odasimul a stéghez és libasorban felvonulunk rá. Az alkalmazottak nagyon udvariasak: a kezds nagy lelkesedése lobog még bennük. A jegykezelő saját ügyének tekinti a folyami hajózást és mindenáron rá akar beszélni, hogy hajón menjek Pestre. Csongrádon átszállhatok a tiszai járatra, onnan a Dunára és három nap múlva Pesten lehetek. Megköszönöm a szíves felvilágosítást, de elhárítom magamtól

a romantikusnak ígérkező utazást, mert azért egy kicsit hosszú. Sokat állunk és várunk mindenütt. Most se indulunk, pedig már jó félórája, hogy megszálltuk a fedélzetet. A kormányosfülkéből a parancsnokság ugyanolyan nyugtalansággal tekintget a part felé, mint egy órával ezelőtt mi a kanyar felé. Végre megoldódik a rejtély: a hajóinas nagy kosár paprikával lohol felénk. Őt vártuk. A nehéz beszerzési viszonyok a hajósokat sem kímélik és rövid idő alatt kinyomozták, hogy hol mit kaphatnak. Gyomán paprikát, Mezőtúron kenyeret, másutt mást. Ez a jelenet az úton ugyanis még többször megisméltődött.

Az utasok

Éles fütty: indulunk. A hajó eltávolodik a parttól és hosszú, kétfelé ágazó s mindjobban szélesedő és mélyülő fodrozódás követi. Az utasok nagy batyukkal, zsákokkal és kosarakkal bástyázzák körül magukat s otthonosan berendezkednek, így mehettek a világháború előtt Amerikába is. Egy darabig beszélgetnek, azután enni kezdenek. Készültek az utazásra s miután kényelmesen elhelyezkedtek és a legszüksége-

sebbeket elmondották egymásnak, anélkül, hogy hiányérzetük lenne, unalomból esznek. A táj nem érdekli őket, benne élnek, ismerik, de a rántott csirke izgatóan lapul a kosár fenekén, hát kiveszik és megeszik. Jobbára szegény emberek. Az urak nem kedvelik a hajót: hosszadalmas és kényelmetlen rajta az utazás. Egyetlen fedélköz az egész, nem izolálhatják magukat kedvükre, mint a vonaton, keveredni meg nem akarnak. A szegények így egymás között vannak és fesztelenebbül, természetesen viselkednek. Kezükebe fogják a csirkecombot s úgy rágják, olyan figyelmesen, hogy az ember azt hiszi, más problémájuk nincs is. Mindegyik csirkét eszik, még a legszegényebb is: nagybátyámnál a tanyán tegnap én is csirkésültet kaptam, s vacsora közben azt mondták, hogy ők unják már, mert hetenként kétszer is ehetnek. A városra gondoltam és az étlapra. Pesten tíz-tizenkét pengő egy adag, itt meg unják. Kérdő tekintetemre megmagyarázták, hogy miért. Ha hivatalos áron értékesítenék, ráfizetnének. Feketezni meg nem akarnak, mert arra is „ráfizetnének“, így hát inkább elfogyasztják ők. Eddig piacra hordták a csirkét, a kacsát, a pulykát, meg a libát, most megeszik. A beszolgáltatási

kötelezettségnek eleget tesznek, a többit levágják, s őszintén szólva, már torkig vannak vele. Az utasok is ezt az élelmezési politikát követik. Akinek van, nem adja el, a napszámosember meg csirkéért, tojásért, terményért dolgozik csak, mert a pénzért úgysem vehetne semmit. Az önellátásra és naturálgazdálkodásra berendezkedő parasztság nagy demonstrációja a csirkeevés. Hajón, vasúton, vásáron és állomáson mostanában mindenütt megfigyelhető. Rágják a combot, nézik a partot és ki tudja, hogy hová tartanak, vagy mire gondolnak? Lent a kabinban, vagy ahogy a lejáratot megjelölő táblán olvasható, az *utastér*-ben éppen olyan fojtogatóan fülledt a levegő, mint a harmadosztályú fülkékben a vonaton. Nehéz, szúrós szag ivódott be a falakba és a padokba, a szegénység jellegzetes illata, amelytől talán már szabadulni sem tud a mi népünk. Egyik-másik utas elképesztően nyomorúságos. Kopott, foltos ruha, rossz bakancs, fáradt, fásult arc és agyondolgozott kéz, amelyekben nincsen csirkecomb ...

Az ártér

Az alföldi folyók mélyen belevágódnak az agyagba és nyári szárazság, nagy aszalj idején a magas partok között át lehet gázolni rajtuk. A felduzzasztott Kőrösön az ártérrel egyszinten siklik a hajó. Kétoldalt néhány száz méterre védőgát kanyarog a folyóval párhuzamosan. A gátak mögött csak a türkizkék ég látszik alak-talanul gomolygó, szürkésfehér felhőkkel. Köz-bül az ártér a frissen sarjadó, élénkzöld gyep-pel és az őszi színekben pompázó füzesekkel, nyárfákkal, tölgyfaligetekkel és legelésző nyá-jakkal olyan, mint a béke boldog szigete, me-lyet a csodálatos őszi nap aranyoz be. Minden kanyar után új kép tárul elénk. Festőművész barátommal és a feleségével lelkesen nézzük a folyton változó tájat s arról beszélgetünk, hogy mennyire nem ismerjük saját hazánkat. Soha nem gondoltam volna, hogy az egyhangúnak mondott Alföld ilyen meglepetésekkel szolgál-hat. Az ártér végig csupa derű, szépség és ro-mantika, s annyira jellegzetesen magyar, hogy csak most értem meg Petőfi határtalan lelke-sedését az Alföldért. A tömzsi fűzfák, néhol vízbelógó ágaikkal, a sejtelmesen zúgó nyárfák,

a lágyan ringó hullámok és a könnyedén sikló hajó harmonikusan karakterizálja ezt a szép magyar vidéket.

Tornyok

A falvak és a tanyák nem látszanak, se a kópár, szántásokkal tarkított mező. A védőgát területenkívüliséget biztosít az ártérnek s ha nem bukkanna elő valamelyik facsoport mögül vagy kanyar után egy-egy templomtorony vagy gémeskút, akkor azt hinné az ember, hogy lakatlan területen utazik, mely a természet szeszélyéből kapta e ligetes park-jelleget. A tornyok falvakat, a gémeskutak tanyákat sejtítetnek, bennük embereket, akiknek kevésbé romantikus az életük. Az alföldi szegénység jegyeit ez a hajó is viseli, ha másban nem, az utastér kibíratatlan atmoszférájában. A falvak és a tanyák követei, az érdeklődő emberek ott állanak a parton és kíváncsian néznek, néha féfезegen és félve integetnek, s nem sértődnek meg, ha senki sem integet vissza. Itt nem szokás az elérzékenyülés, még kevésbé a kedveskedés. A tornyok kemény múltra emlékeztetnek. A nagy

pusztulásokból, tatárdúlásokból és futásokból csak a kőből épített templomok vagy a romjaik maradtak meg, a vályogházakat és a falvakat elmosta az eső, eltüntette az idő: a veszély elmúltával azonban visszahúzódtak a lakosok melléjük, házaikat újból felépítették, s megint szántottak, vetettek, mint azelőtt. A fehérremeszelt tornyok körbefutó erkélyeikkel őrzik a falvakat. Régebben az ellenséget figyelték onnan, ma a tűzre vigyáznak. Ahogy elsiklunk mellettük és tova tűnik egyszerű alakjuk, melegség járja át a szívemet, mert én is e táj fia vagyok, mögöttem is hosszú soriban állnak az ősök, akik itt éltek, rettegtek és reménykedtek, s akiknek a nevében talán nem eredménytelenül harcolok.

A Berettyó

A mezőtúri alsó-rév alatt bekanyarodunk a Berettyóba. A békésszentandrászi zsilip a Berettyó vizét is annyira felduzzasztottá, hogy Mezőtúr is bekapcsolódhatott a Kőrösök hajózási hálózatába. Új onnan épült zsilipkapun keresztül jutunk a magas gátak közé szorított Berettyóba. Itt már sivárabb a táj. A védőgát

a parthoz közelebb húzódik és nincs az a dús vegetáció, amely a Kőrös-mellékét oly üdévétette, vonzóvá varázsolta. A víztükör is keskenyebb, a hajó nagyobb hullámokat ver, s rengeteg békát sodor a partra. Az undok állatok mint cirkuszi akrobaták, úgy ugrálnak a hullámok tetején és csodálkozva érnek partot. Apróbb halak is szárazra kerülnek és tehetetlenül vergődnek a magas fű meg az élettelen gaz között. A messzeségből Mezőtúr tömzsi tornya, a városháza és a gimnázium épülete egyre jobban kiemelkedik: a kietlen utazás nemsokára véget ér. Kikötünk, nehézkes manőverezéssel megfordulunk és visszamegyünk a Kőrösre.

Békésszentandrás

A Kőrös hajózásának problémáját a békésszentandrászi duzzasztómű oldotta meg. Impozáns méreteivel messziről is lenyűgözi az utast, közelről meg nagy büszkeséggel tölti el, hogy azért mi magyarok is tudunk alkotni, ha akarunk. Békésszentandrásnál egy kétkapus, hatalmas zsilippel elzárták a Kőröst, s 460 centi-

méterrel felemelték a szintjét, úgy, hogy egészen Békásig közlekedhetnek rajta a hajók. A zsilipkapuk fölött 18—20 centiméteres magasságban bukik át a víz és széles, áttetsző ívben, nagy dübörgéssel ömlik az alacsonyabb szintű mederbe. Nyáron nincs átbukás, mert oly nagy a párolgás, hogy éppen csak tárolni tudják a hajózáshoz szükséges vízmennyiséget. Jó évben, bőséges esőzések idején 580 centiméteres szintkülönbséget is elérnek. A hajók természetesen nem buktathatók át a zsilipkapukon, s hogy tovább mehessenek, a magasabb szintről az alacsonyabbra le kell sülyeszteni, az alacsonyabbról a magasabbra meg fel kell emelni őket. Erre szolgál az úgynevezett hajózási zsilip. A Kőrösből a duzzasztózsilip fölött kiinduló és alatta ismét visszatorkoló csatornát ástak s abba építették bele a hajózási zsilipet. A hajó befut a csatornába, a felső zsilipkaput bezárják s a vizet lassan leengedik. Amikor a hajózási zsilip szintje egyenlő lesz az alsó folyásával, akkor az alsó zsilipkaput nyitják ki és a hajó folytathatja útját lefelé. Jövet az alsó kapun megy be, majd azt bezárják s a zsilip vízszintjét addig emelik, míg a felső folyását el nem éri. Akkor a felső kaput nyitják ki és a felduzzasztott Kőrösön

úszhat tovább felfelé. Az alsó Körös vízszintjét a sokkal kisebb bökényi duzzasztómű tartja. Ott ugyanígy emelik, illetve süllyeszti a hajót.

Süllyedünk!

A „Hortobágy“ karcsú teste lassan átcsúszik a felső zsilipkapun, s az oldalfalakhoz erősítik. Fáradt mozgású emberek a nagy zsilipkaput fogaskerékáttétellel nehezen becsukják — már kész a villanymotor, jövőre azzal helyettesítik majd őket — s a fekete belső falakon azonnal megmozdul a vízvonal: láthatóan, észrevehetően süllyedünk. A duzzasztó zsilip, a lakótelep, s a fák egyre kisebbek lesznek. Már csak a derekuk látszik, a látóvonal egyre emelkedik, mi egyre süllyedünk, a nagy zsilip teteje egy pillanatra még ide villan, azután csak a fekete falak néznek ránk és fentről a derült, kék ég. A hajó úgy eltűnt a zsilipben, hogy aki messziről figyelte, joggal hihette, hogy megnyílt alatta a föld és örökre elmerült. A feketére kátrányozott, erősen visszhangzó falak között szorongó érzés tölt el: mi lenne, ha ránk zúdulna a víz, vagy nem nyílna ki az alsó kapu? De még arra

sincs idő, hogy magamban feleljek, amikor fel-
szabadult gyerekhang kiáltja: „Már nyílik!“
Valóban az alsó zsilipkapu mind szélesebbre tá-
rul s a „Hortobágy“ megszabadulva a kötelé-
keitől, ráfut az alsó Kőrösre.

Szabadság

Itt alacsonyabban vagyunk. Az ártér nem lát-
ható, csak a magas, szakadozott part, a föléje
hajló fákkal és ágakkal. A levegő enyhébb,
megszorul a partok között és az őszi nap any-
nyira felmelegíti, hogy a felöltőket le kell vetni.
Úgy napozunk a fedélzeten, mintha a Földközi-
tengeren hajóznánk. Igen: a tenger. Arra kell
gondolni és a szabadságra. Szörnyű is a száraz-
földi rabság. Minden szabad nép utat keres ma-
gának a tengerhez. Azt mondják, hogy a tenger
és a pusztá ugyanazt a perspektívát nyújtja: a
tenger mégis csak más. S ez a kis hajó azzal a
reménnyel iparkodik a Tisza felé, hogy a Du-
nán át egyszer talán kiér a tengerre. Érzem is
már a tenger sós lehelletét és köszönöm a vég-
telen szabadságot...

ERDÉLY

ERDÉLYI UTAZÁS

I.

VÁLTOZÓ TÁJAK

A jámbor utas azzal a szándékkal közeledik az erdélyi gyorsvonat indulása előtt két órával a Keleti pályaudvar felé, hogy bizonyára kap még helyet. A város a hajnali szürkületből éppen kiemeli kontúrjait, az utcák kövezete meglepően mutatja a szabályos sorokat, a járdákat szorgalmas viceházmesterek tisztogatják, az első villamosokon szolgálati helyükre siető, álmos kalauznók néznek ellenségesen és sértődötten az emberre, tekintetükkel éreztetik; miatta kellett ilyen korán felkelniök. Tejeskocsik zörögnek, koránkelők lézengenék a visszhangzó utcákon. A Rákóczi-út már élénkebb: a pályaudvar irányába hosszú sorok kígyóznak.

A pályaudvar

Azt hittem, elsőnek érkezem, de olyan a zsi-bongás és a tolongás, mint a déli vagy a dél-utáni csúcsforgalom idején. Ideges emberek szaladgálnak, hozzátartozóikat, ismerőseiket, útitársaikat, vagy a hordárokat keresik. Nevek, számok röpködnek a levegőben, vonatfütty, gőzsistergés hallatszik: bőröndömmel a nagy tömegben alig tudom előredolgozni magamat. A kolozsvári gyors nem a megszokott helyén áll, a külső részen vár, s hiába loholok végig mellette, sepsiszentgyörgyi kocsit nem találok. Nagyvárad, Kolozsvár, Dés, Marosvásárhely: olvasható a táblákon. Valami tévedés van itt, mormolom és elszántan felkapaszkodom a marosvásárhelyi közvetlen vagonba: Dédán majd átszállók, vagy kapok csatlakozást Sepsiszentgyörgy felé. Minden ülés foglalt, kérdésemre ellenséges arcok tekintenek rám, s elutasítóan felelik: „Nincs hely!” Akkor legalább a bőröndöm szeretném felrakni: nehezen megengedik. Szomorúan állok az ablakhoz és lelkileg felkészülök a tizenhatórás gyorsvonati utazásra. Persze, állva... Újabb utasok érkeznek, s azok a szomszédos sínek mellé rakják le csomagjaikat,

majd összebújnak, s izgatottan tanácskoznak. Még van jó másfél óra, leszálok, s egy idősebb úriembertől megkérdem, hogy milyen vonatra várnak. „A sepsiszentgyörgyre!” — feleli. Azután elmagyarázza, hogy két vonat indul Erdélybe, az egyik Marosvásárhelyre, ezt követi tíz perc múlva a másik: Sepsiszentgyörgyre. Sok az utas, a távolsági utazást csak így lehet lebonyolítani, s ha helyet akarok szerezni, akkor társuljak vele. A sepsiszentgyörgyi részleget mindjárt betolják, ugorjak fel a mozgó vonatra, foglaljak két helyet, addig vigyáz a bőröndömre, s így nem kell tizenhat órát állnunk. Az izgatott csoportok is ezt csinálják ...

A vonaton

Megegyezünk, a marosvásárhelyiről leszedem a bőröndömet, s izgatottan várjuk a tolatást. Az ideges feszültséget rövid fütty tépi szét, a sepsiszentgyörgyi vonat enyhe kanyarral befut a perronra, s elszántan megrohamozzuk. Hosszú, üres folyosót látok magam előtt, boldog sóhajjal lépek az első ajtóhoz: van hely! De nem tudom kinyitni, tábla lóg rajta: *bérelt szakasz*.

A másiknál ugyanaz a helyzet, a harmadiknál szintén, s végig valamennyi ajtónál. A túlsó oldalról özönlőkkel összetalálkozunk, megtorpánunk és szitkozódva ugrálunk le a mozgó vonatról. Fel egy másik kocsira! Szerencsére itt nincsenek bérelt szakaszok: elfoglaljuk az összes helyeket. Bőröndöm a csomagtartóba kerül, menetirányban az ajtó mellé ülök s tíz perc múlva már én is azt felelem a kérdezősködőknek: „Nincs hely!“ Ilyen az utazási pszichózis. Az indulás még nagyon messze van. A nap élesen tűz át az üvegtetőkön és az oszíbpok között, az ember elveszíti időérzékét, nem tudja megállapítani, hogy hány óra van, lehet délelőtt tíz, vagy délután négy, de ez nem is fontos; a fontos az, hogy van hely...

Alföld

Az ablakból megszokott kép tárul elém: a Duna—Tisza köze löszhegyei és homokdombjai alatt robogunk. Budapest sokáig velünk van. A periféria után kertvárosok, szőlők, nyaralók, s csak úgy Mende táján jelentkezik a hamisítatlan vidék. Itt látható az első uradalom is. Most

már szabályos falvak következnek. Mielőtt a síkságra érnénk, Tápióságot hagyjuk el. Ifjúságom megdöbentő élményeit őrzi ez a táj. A homokbuckák gyér akácerdői között megbújó kisközségekben és magános tanyákon találkoztam először szektásokkal. Soha nem felejttem el Balogh Samu arcát, aki a haleszi tanyacsoport szektás prédikátora volt, s aki először lebentette fel előttem azt a fátyolt, amelyik e tájon a parasztság testi és lelki nyomorúságát takarta. Szelíden nézett rám, drótkeretes szemüvege mögül biztatóan mosolygott, s úgy magyarázta a bibliából, hogy ez a nép csak a túlvilágon lehet boldog. Éjszakai istentiszteletükön, melyre meghívott, azt hittem, hogy megnyílt alattam a föld és iszonyú mélységekbe zuhantam, olyan mélységekbe, melyeket emberi mértékkel már nem is lehet mérni. Extatikus mámor fogta el a hívőket, földön fetrengve, nyögve, sírva várták a szentlélek érkezését és betöltetését, s amikor belefáradtak félelmetes lelkitornájukba, megtörtén, meggyötörtén, csendben hazamentek, s másnap ott kezdték, ahol előtte abbahagyták. Most békés a táj. A búza és a rozs keresztekben áll, a zab érőben, a kukorica és a krumpli élénken zöld, s az emberek szorgalmasan dolgoznak.

A falvak üdén köszöntik a vonatot, a házak formája, elrendeződése, színe, beosztása olyan jellegzetesen magyar, hogy másként, másnak el sem lehetne képzelni.

Tiszántúl

A Tiszát elhagyva annyiban módosul a kép, hogy a falvak ritkábbak, illetve már nem is falvak, hanem városok és közöttük kőhajításnyira egymástól tanyák sorakoznak. Az altföldi parasztvárosok közepéből kiemelkedik a templom és a városháza, esetleg a gimnázium és a kollégium; más emeletes épület nincs is: földszintes parasztháziak övezik ezt a városmagot, kívülről pedig a szegénység gyűrűje szorítja az egészet. A tanyák sűrűsége és idilli képe megtéveszti a tájékozatlan szemlélőt, azt hiszi, hogy intenzív agrárkultúrát lát, boldog emberekkel, akiknek mindegyike szuverén úr, uralkodó a saját kis birodalmában. A tanyák valóban kis birodalmak, függetlenül a haladástól, a világtól, a technikai újításoktól, tulajdonosaik konzervatív emberek, akik nemigen dolgoznak, másokkal, cselédekkel és napszámosokkal míveltetik földjei-

ket. Az Alföld parasztsága erősen tagolt és Elhatárolódott, öltözködésében színtelen; a tehetősebbek az urakat utánozzák, a nincstelenek a szegénység uniformisát, a kopott, foltos, rongyos ruhát viselik. A gazdák hallgatagok, még maguk között sem hangoskodnak; tartózkodók, a földmunkások sem melegeznek fel az idegenrel szemben. A határban búza és kukorica terem. A Tápíóságtól Biharig e két növény uralja a tájat. A búzát eladják, a kukoricán disznókat hizlalnak, s azokat is eladják: de úgy élnek, olyan szegényesen, hogy az felülmúl minden emberi képzeletet. A nagy házak, s az időtől szürkére pácolt deszkakerítések és a széles, agyonbarázdált utcák, akácfák, a piactereken nyomottan ácsorgó, céltalan életű emberek együttesen töltik meg tartalommal e szót: Alföld.

Erdély

A trianoni határ nem különített el élesen két tájat: az átmenet a síkságról a hegyvidékre egyenletes, szinte megrendezett. Bihar üde, kedves színeivel, dúsabib vegetációjával és párársabb levegőjével kiegyenlíti az Alföld és Er-

dély zordon végleteit. Bihar egyik fele síkság, a másik folyton emelkedő hegység. Az összekötő szerepét tölti be. Nagyvárad enyhe lejtői csak előfut árjai Erdély hegyeinek, a Kőrös völgyében még sokáig síkságon fut a vonat, az igazi erdélyi táj a Királyhágóval, a Sztana és Kolozsvár közötti pompás hegyvidékkel jelentkezik. Itt már határozottan észrevehető, hogy más tájra érkezett az ember, amire nemcsak a felszín módosulása figyelmezteti, hanem az etnográfiai vonások markánsabbá válása is. A házak formája, a férfiak és az asszonyok öltözködése, a határ beosztása és még sok minden annyira eltér attól, ami idáig látható volt, hogy az összehasonlításra nagyszerű alkalom kínálkozik. A nagyobb alföldi vályog- és téglaházak elmaradtak: itt kisebbek az arányok, magasabb a tető és fa a kizárólagos építőanyag. A házak rendezetlenül ülik meg a hegyoldalakat és folyópartokat: geometriai pontossággal kimért utcák nincsenek, furcsa szeszélyességgel kanyarognak a házsorok, színeik élénkebbek, uralkodó a kék mindenféle változatban és árnyalatban. A házak teteje magasan rakott, szürkére fakult szalma vagy zsindeley, ritkán, a gazdagabb falvakban cserép. Több az eső, gondolni kell arra, hogy az alacso-

nyabb tetőről lassabban csurog le a víz, könnyebben beázik a szalma vagy a zsindey. A hegyoldalakon szénaboglyák állanak, ezek is földbe illesztett szárítófákra magasán rakva. A gabona még zöld, alig hogy kalászba szökött, érése még hátra van. Az embereken »a népviselet jellegzetes darabjai: erősen kiütözik a románok öltözködése. Az inget kibontva hordják, nincs a nadrágba túrve, a derekukon széles, hímzett öv fogja össze. Fejükön az alföldi csikósokéra emlékeztető, keskenyebb karimájú pörge kalap, az öregebbek haja zsírosán varkocsban. Úgy fonják, mint az asszonyok és felcsavarják, másoknál» rendetlenül, művészfrizúrához hasonlóan omlik a vállukra. A vonatot naponta megújuló csodálkozással nézik, különösen az új vasútvonalon Szeretfalva és Déda között. A magyarok magukszötte gyapjúruhákban járnak, fehér vagy szürke harisnyában, nadrágban, eltérő színű ujjúban. A székelyeknél a színek leegyszerűsödésével az öltözködés formaruha jellege domborodik ki: a harisnya és az ujjas a régi katonaéletükre utal.

Mezőség

Az ország legmozgékonyabb tája. Ezt szószerint kell érteni: valóban, folyton mozog. Az agyaghegyek és dombok felépítése szerkezetileg bizonytalan, az esőzések és a vízerek átáztatják a földet, s az a belső nagy nyomásra megcsúszik. Az új vonal biztosító munkálatai még tartanak, szakértők azt mondják, hogy nem is lehet abbahagyni, mert mindig lesz igazítani, javítani való rajta. Égnek meredő átvágásokon, magas, kanyargó töltéseken fut a vonat: a völgyekben és a hegyoldalakon a szegénységükben is festői falvak maradnak el. Alföldi kubikosok talicskázzák a megbízhatatlan agyagot, környékbeli magyarok és románok erősítgetik a mozgásra hajlamos töltést. A táj Dunántúlra emlékeztet. Ott is ilyen enyhén domborodó földeken termelnek: a zöld mezők meg azt a látszatot keltik, mintha parkírozni akarnák a tájat. A hegyoldalakon, a ligetes dombokon birkák és bivalyok legelnek. Ezek a furcsaalakú, fekete-testű állatok egész Erdélyben láthatók, s enyhén keleti jelleget kölcsönöznek a tájnak.

A Marosvölgye

Erdély legfestőibb völgyében robogunk. A vonat jóidőig kíséri a Marost. Kis falvak, kiemelkedő, fehérre meszelt református templomok, szikláik, fenyvesek. „Vadregényes“ — mondották régebben. Romantikus, így a vonatablakból. Ezek az emberek már székelyek. Messziről látni, hogy küzdelmes életűek: sorsuk nem irigylésreméltó. Tenyérnyi földjeiken rengeteget kínlódnak, s a sok munkának alig van látszatja. Nem is annyira a mezőből, mint inkább az erdőből élnek. Fát döntenek, vágnak, fuvaroznak. Szalmakalapjuk alól érdeklődve nézik a száguldó, kanyargó vonatot, azután mennek, dolgoznak tovább. Legendás nép: még találkozunk vele.

Az utasok

Persze mások is nézik a folyton változó tájat s hangos megjegyzésekkel kísérik a látottakat vagy könyvelik el benyomásaikat, élményeiket. A fülke jó keresztmetszete a magyar közép-osztálynak. Nyaralók: Erdély divatos fürdő-

helyeire igyekeznek, sablonokban gondolkoznak, szórakoznak és gyönyörködnek. Erdély hegyeit látva Petőfit cseplülik: mit is szeretett az Alföldön? Csúcsánál Adyról mondják el azt, amit az iskolában tanultak, vagy másoktól hallottak. Kolozsvár elé odateszik a „kincses“ jelzőt. A székelyeket „jó pofák“-nak, góbéknak nevezik s mindjárt nevetnek is hozzá: előlegezik, hiszen furfangjaikról annyit hallottak, olvastak. A parasztokat tabu-szerű félelemmel, irtózással vagy leereszkedő megértéssel emlegetik. Az étkezőkocsiban egy társaság arról beszélget, hogy valaki, magasállású tisztviselő bevallotta paraszti származását és ez milyen imponáló. Szépen nézünk ki, gondolom, ha ezt be kell vallani s nem magától értetődő. Azután áttérnek a parasztkérdésre. Meglepően tájékozottak, ismerős írókról vitatkoznak; Illyés, Veres, Erdei nevét halom, jobban oda figyelek, az enyém is sorra kerül s visszatérő megállapítás: „Veszedelmes emberek!“ Tusnádfürdőn szállnak le. Ezért vagyunk veszedelmesek...

LEGENDÁK NÉPE?

A hadak útján eltűnő Csaba királyfi a magyar nemzeti romantika leggyakrabban szereplő alakja. Legendák szövődnek köréje s népét, a székelyeket is legendákkal övezik. Ez a nép a magyar medence keleti zugában él, közvetlen kapcsolatban a természettel, a Kárpátok bérceinek aljában: múltját, sorsát megható igyekezettel próbálják csodálatossá varázsolni. Általános nézet, hogy a székelyek a hunoktól származnak, de mondják őket szkíta, gepida, avar, onogur, bolgár, kazár, kaukázusi kabard, besenyő, jász, kun, román és magyar eredetűnek is. A hun származást a krónikákból magyarázzák a nemzeti romantika hívei: Anonymus Gestája és a Hun Krónika ellentmondásokkal tarkítva meséli el a hunok tragédiáját, a töredékek menekülését és végleges települését mostani hazájukban, ahol már mint székelyek ismeretesek. A krónikák írói a nemzeti romantika szemüvegén keresztül nézték a magyar történelmet, a királyi kancellárián, ahol dolgoztak, különben is az volt a vélemény, hogy a széke-

lyek nem magyarok, hanem a magyarokkal rokon keleti nép, a hunok leszármazottai, akiket a honfoglalók már itt találtak.

A valóság

A székelyek származását a modern történelemtudomány a kútfők kritikai elbírálásával, a településföldrajz és az összehasonlító nyelvészet segítségével tisztázta. Ma már minden ellenkező állítással szemben nyugodtan leírhatjuk: a székelyek magyarok. A kiváló fiatal történész, Gyórfy György legújabb kutatásai szerint a székelyek az ország különböző részeiből rekrutálódtak és küzdelmes évszázadok után kerültek arra a földre, melyet szűkebb hazájuknak mondhatnak. A székely beszédben a magyar nyelvjárás majd minden változata felfedezhető s számos oklevél és helynév tanúskodik arról, hogy az ország legkülönbözőbb részeiben voltak székely telepek. Legtöbb székely emléket Pozsony és Mosón megyék őriznek, de találkozni a székelyek nyomaival Tolna, Baranya, Gömör, Szabolcs és Bihar vármegyékben is. A jelentősebb székely telepek az ország-

határon, az egykori Gyepüvonalon feküdtek s így feltehető, hogy a székelységnek a korai időkben határbiztosító szerepe volt. Thury József azt állítja, hogy székely név a török szikii szóból származik, ami magyarra fordítva: uralkodó fia, herceg. A török népeknél gyakran előfordult, hogy a törzseket a vezetőjükről nevezték el. A „szikil“ eredetileg méltóságnév volt, majd leegyszerűsödött s a nép neve lett: szikil (herceg) törzse. A székely törzsszervezet a X. században keletkezett. Az augsburgi vereség után a magyarság kalandozó hajlamai elnyughattak, a fejedelem hatalma erősödött s a védelem kérdése nyomult előtérbe: ekkor szervezhatték a székelységet a gyepük védelmére s lehet, hogy a magyar elemek közé a bolgárokon keresztül korábban jelentkező hűntörzsek is keveredtek. Az új határvédő törzs élére a szikil került, valószínűleg a legelőkelőbb török eredetű njemaetiseg, Aba egyik feje, Csaba herceg. Tőle nyerte a székelység a nevét; szikil törzse, leegyszerűsítve: szikil, székely.

Ökörsütés

A határvédő székelyek egy részét a nyugati végekre, Mosón, Pozsony és Nyitra megyékben telepítették le a besenyők mellé, zömüket azonban Bihar megyébe, a Kőrös és a Berettyó völgyébe vezényelték. E határvidék központja Telegd volt, sokig viselték is e nevet: Siculi de Telegd. A telegdi székelyek egyetlen törzsszervezetben ölték, mely 6 nemre és 24 ágra tagolódott. A határ keletebbre tolásával a székelység is keletebbre húzódott. A XI. században betelepítik az erdélyi medencét. A XII-ben a Hargitaig nyomulnak előre s a XIII. században megszállják a Kárpátok völgyeit. A he'lység-nevek képzésmódjából megállapítható, hogy először a Maros-szék területét ülték meg, majd Udvarhely-szék szerveződött meg s úgy a többi szék. Végleges elhelyezkedésük megkövetelte a területi rendezést. Többnyire földrajzi egységeket fogott össze a társadalmi szervezet, melyeket a szászok után „szék“-eknek neveztek. Hét fészek volt: Telegd (Udvarhely), Maros, Csík, Sepsi, Kezdi, Orbai és Aranyos. A fő-székekből idővel fiú-székek sarjadtak. A középkor végén 7 fő- és 5—6 fiú-szék volt. A megszállott terü-

leteket közösen birtokolták. Közös volt a mező, a legelő és az erdő. A szántásra alkalmas területeket nyílhúzással felosztották maguk között. Ez a nyílföld, rajta termelték a gabonát. A közös erdőn és legelőn állatokat tartottak, főleg marhát és birkát. Valamennyien szabadok voltak, adót nem fizettek, ellenben katonáskodtak: védték a határt. A királynak önkéntes ajándékul koronázásakor, lakodalmakor és első fia születésekor minden telek, később minden négy-hat ökör után egyet adtak. Az ajándék-ökorre rásütötték a szék vagy a király nevének kezdőbetűit. Ez volt az „ökörsütés“ s bizony volt olyan év, amikor 40.000 ökorre égették rá a királyi bélyeget.

Differenciálódás

A társadalmi egyenlőséget a vagyoni különbségek megbontották. A szántóföldi gazdálkodás terjedésével a magánbirtok fogalma született meg. Az erdő közös volt, de aki irtotta, az irtványföldet magántulajdonának tekintette. Azután az állattartással egyiknek több szerencséje volt, mint a másoknak: vagyoni különbségek ke-

letkeztek s a társadalom differenciálódott. 1407-ben Háromszék közgyűlésén már előkelőket és közrendűeket emlegetnek. A katonáskodás a közrendűeket is tovább tagolta: a módosabbak lovon szálltak hadba, a szegényebbek gyalog. A rendi küzdelem kiéleződött s Mátyás rendeletileg szabályozta a székely társadalom felépítését. Három rendbe soroltattak: főemberek (primőrök), lófők és darabontok (gyalogosok). A primornak legalább három nyíl-íöldje volt, a lófő lovon, a darabont gyalog kellett, hogy harcoljon.

Siculicidium

A differenciálódás ezzel nem állott meg: a XVI. században már „földönlakók“-ról tudunk, olyan zsellérféle elemekről, akik jogtalanul helyezkedtek el a társadalom alján. A földönlakók lecsúszott szabadok vagy bevándorolt jobbágyok voltak. Amikor a nemzetségi szervezet bomlásnak indult, a proletarizálódás nagyobb méreteket öltött. A főtisztségek viselői, a primőrök és a lófők nemességgé alakultak, a gyalogosok pedig a földönlakók, a jobbágyok közé süllyed-

tek. Rengeteg lázadás kíséri ezt a folyamatot. 1562-ben a közsékelyek fegyvert fognak jogaikért, de János Zsigmond leveri s szabadságuktól örökre megfosztja őket. A társadalom tagozódásáról Basta összeírása tájékoztat. 1602-ben összesámláltak 6954 székely családot; ebből két százalék nemes, huszonkét százalék lófő, hét százalék darabont, hatvan százalék szabad székely és kilenc százalék jobbágy volt. A közsékelyek száma 1614-ig 60%-ról 11%-ra csökkent, a jobbágyságé pedig ötszörösére, 45%-ra emelkedett. A székely urak maguk alá kényszerítették a szabadokat, sokszor azonban nem is kellett kényszeríteni: önként beálltak szolgának, hogy szabaduljanak az adótól és a katonáskodástól. Mások kivándoroltak az országból s a Kárpátokon túl kerestek új hazát maguknak. A kivándorlást báró Buccow tábornok pánikszerű meneküléssé fokozta. Mária Terézia a székely határőrség megszervezését bízta rá, s a tábornok vasszigorral látott feladata végrehajtásához, a székelyek elhagyták falvaikat s Mádéfalván gyülekeztek, hogy védekezzenek. Buccow 1764 január 7-én éjjel Mádéfalvára tört s háromszáz embert lemészároltatott. Ez volt a hírhedt Siculicidium, a székelygyilkolás:

utána tömegesen költöztek a székelyek Moldovába, ahol a bojároktól kapott földeken megtelepedtek s Fogadjisten, Istensegíts, Józsefalva, Hadikfalva és Andrásfalva községeket alapították. Bukovinai csángók lettek: a múlt század végén nemzeti felbuzdulásból az Alduna és Déva mocsarai közé telepítették egy részüket, a többieket 1941-ben hozták haza és most a Bácskában élnek.

A romantika

Aki e nép fia, büszke lehet, mert a múltja, a történelme egyetlen helytállás. Büszkék is a székelyek, csakhogy mindegyik a maga módján, A vezető emberek a primorságot öröklődőnek s a bárói címmel egyenlő értékűnek tartják s megkövetelik a „méltóságos“ címzést. A lófők nevük elé ezt a megkülönböztetést még ma is odairják: nagyon sok névjegyen látható. A múltban a primőrök és a lófők voltak a székelyek, ahogy a Natio Hungarica is csak a nemesekből állott. A székely értelmiségiek többsége erre büszke s amikor származásukat emlegetik, mindig a nemességükre céloznak. Szabad nép

voltak s nem jobbágyok vagy parasztok. A paraszt elnevezésre az egyszerűek is kényesek: nem vállalják. A földművesek is székelynek mondják magukat és a sorsuk tragikumát a székely kapukon stilizálják: ez a névjegyük. Sütő uram, a vargyasi híres asztalos, akinek családjában nyolcadízigen öröklődött a faragómesterség, szépen elmagyarázta nekem, hogy a szívből kiinduló és mindig visszakanyarodó motívumok az elhagyott székely nép önmagába roskadó tragikumát szimbolizálják, a felfelé nyíló virágok pedig azt a töretlen akaratot, kiolthatatlan vágyat és nagy-nagy reménységet, hogy egyszer minden jóra fordul... A nép már ezt nem tudja, szegénysége elszíntelenítette származását, múltját, emlékei a küzdelmeket őrzik s humora, melyet annyira félreértenek és az urak körében góbéság lesz belőle, tulajdonképpen — menekülés. Olyan, mint a szekta vagy az egyke vagy amilyen volt a kivándorlás. A valóság és az álmai, a vágyai közötti irtózatot szakadékot hidaülja át vele, s mire ez a reális humor Dani báig ér, már az a romantika, mellyel a népszínművekben a magyar parasztságot illetően is találkozhatunk. Megfigyeltem, hogy ugyanabban a városban vagy községben másként beszélnek

a parasztok és másként az urak. Érdekes, szép táj szólással csak valami mégis kiütözik belőle. A nép «beszéde fáradtabb, színtelenebb, mint az uraké. Ha dialógus folyik, akkor a tájszólás nem érződik annyira, ellenben ha valamelyikük előad, rögtön Dani bá'-féle monológ az eredmény az s-ek sűrítésével, a hanglejtés tudatosításával és a humor erőltettségével. Ezt maguk nem veszik észre, de ha az ember figyelmezteti őket, rögtön megsértődnek.

A kollégium

A székely intelligencia és a székely nép között kisebbnek látszik a szakadék s a meglévő derék igyekezettel próbálják betemetni. A kisebbségi sors és az új népiség adja ennek az érdekes jelenségnek a magyarázatát. A megszállás éveiben talán közelebb kerültek egymáshoz s erősen hatott rájuk az anyaországi falukutatás is. Az impériumváltozáskor a „népiség“ politikai törekvéseiben találták meg azt a programot, melyre ösztönösen vágytak. A Székelyföldön minden városban van kollégium s a nővendékek nagyobbik fele parasztszármazású.

Gyakran látni az utcákon fehérharisnyás (nadrágos), csizmás, kék vagy sötétszürke ujjas (kabátos), diáksapkás fiatalembereket: gimnazisták, akik az ősi viselet stilizálásával teremtették meg formaruhájukat. Ezek a fiatalok tanáraik jóvoltából ismerik a népi írókat s ha elvégzik a középiskolát és egyetemre iratkoznak, már tudatosan vallják a népi programot s buzgón készülnek népük vezetésére. A népről csak jót tudnak, nagy általánosságban ismerik problémáit és annak ellenében, hogy foglalkoznak vele, megkövetelik: fogadják el egyedül idvezítőnek az ő nézeteiket. S a szegény nép mit tehet? Elfogadja. Magában ugyan mást gondol, mást vall, ezért van annyi ellentmondás abban, ami a falvakban tapasztalható és az intelligenciától hallható. Sokszor megrökönyödtem, amikor beszélgetéseink során a székelységet is ellátták a szokásos jelzőkkel: józan, kitartó, szorgalmas, megbízható, hűséges, becsületes, stb. (persze hozzájuk!), én pedig néhány órával korábban a falvakban az ellenkezőjéről győződhettem meg.

Két nép

A Székelyföldön valójában két nép él: az egyik az a küzdelmes sorsú parasztság, amelyik valamikor szabad volt, közösen birtokolta a földeket, a mezőket, a legelőket és az erdőket s csak nehezen tört bele a szolgaságba: a másik a szabadnak maradtak vagy a közibük felemelkedetteknek a fantáziájában született meg romantikától és legendától övezve. A két nép ritkán találkozik, inkább csak szimbolikusan vagy abban a vágyban, mely olyannak szeretné látni a székegységet, amilyennek megálmodta. A valóságban élő nép sokat dolgozik, nagyon szegény, kedve, akarata töretlen, de lenyűgözi a múlt és a természet: szabadulni képtelen. Az idilli néptalán mentség, talán lelkiismeretfurdalás vagy talán elégtétel; de bármelyik is, én ezideig csak az intelligencia körében találkoztam vele. A székely intelligencia buzgó népiségének akkor volna értelme, ha a valóságban élő nép szándékait és törekvéseit tenné tudatossá s így vallaná a közeledés, a felemelés programját. Ehhez az első lépés: szakítani a romantikával.

A SZÉKELY FALU

A sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumiban láttam egy rekonstruált hatezeréves házat. László Ferenc régész a századfordulótól az első világháborúig a Brassó közelében települt Erőd melletti Tyiszk-hegyen ásatott s ott házromokat is talált. Az oszlopok elhelyezéséből és olyan agyagdarabokból, melyek a tapasztás nyomait megőrizték, rekonstruálta a hatezerév előtti ember lakását; a lekicsinyített modell meg-hökkentően mutatja a mai ház formáját és be-
rendezését. Oszlopok közé font sövényre rakták fel az agyagot s a tetőt magasra emelték, hogy a víz lecsorogjon róla. A belseje osztatlan: közepén nyílt tűzhely s körülötte valószínűleg állat-bőrökön vagy száraz faleveleken háltak. A szé-
kely falvakban a házak jórésze fából épül. A hosszú gerendákat derékszögben összeácsolják, az így emelt falra ferdén futó léceket erősí-
tenek s betapasztják. A háztetőt szalmából ma-
gasra rakják vagy faszindellyel fedik. A ház két részből áll: az utca felől a szoba, s az eres-
szel összekötött kamra vagy konyha. A gazda-

gabbak a szászok hatására kőből építkeznek cseréptetővel, s magas kőkapuval zárják el udvaraikat az utcától. A nagyobb ház négy részből áll: a „tiszta“ szoba (ahova csak kivételes alkalomkor lépnek be), az eresz, a kamra (télen konyhának használják) és az udvari vagy lakószoba. A család az udvaron elkülönítve épült konyhában él, ott főznek és alszanak; nappal a határban: a mezőn, a legelőn vagy az erdőben tartózkodnak. Lakáskultúrájuk alig különbözik a tyiszkhegyi őseiberéétől.

A település

A falvak a völgyekben, lehetőleg folyók, patakok partján ülnek. Az utcákat a véletlen alakította ki, ahol valamennyire rendezettek, ott fontos közlekedési út vonul, s annak a két oldalára építkeztek. A falvak elnyúlnak a völgyekben, legtöbbnek csak egy utcája van, másutt a dombokra és a hegyoldalakra is felkanyarodnak a házsorok. Főleg a románok szeretik az ilyen rendetlenséget: a magyarok a zártabb település hívei, de már látni a hegyek között magányosan álló házakat is. Kivonul a székely a

hegyi, erdei tagjára, s ott rendezkedik be mindenkéntől függetlenül. A belső telek utcai frontján áll ház, hátul a hatalmas csűr és istálló. Ezt is fából építik: benne raktározzák el a szénát és tartják az állatokat. Máté uram telkét, akinél Vargyason megszálltam, még egy kis gyümölcsös és zöldséges kert is kiegészíti. A kertet deszkakerítés választja el az udvartól. Az istálló előtt nagy halom trágya, a trágyáié kiszivárog az utcára, a ház és a konyha között a kút van. Más nincs. Azt a bizonyos helyet hiába kerestem, nem találtam: nincs! Balogh Edgár barátom, aki velem van és ismeri a helyi viszonyokat, azt tanácsolja, hogy menjek be az istállóba, vigyem magammal a vaslapátot, dobjak rá egy kis szalmát és kész a székelyföldi „angol“ W. C. A sepsiszentgyörgyi múzeumban a római település emlékeit is őrzik. Az egyik szekrényben agyagból égetett, havasi kürthöz hasonlóan az egyik végükön egyenletesen vastagodó s így egymásba illeszthető vízvezetékcsövek láthatók. E tájon kétezer éve már ismerték a vízvezetékét, s bizonyára használták is sok mindenféle: ma a sepsiszentgyörgyi utcák két oldalán nyitott csatornáknak folyik a házakból kicsordogáló szennyvíz, s némely szé-

kely faluban lapát és szalma helyettesíti a víz-öblítést.

A templom

A székely falu jellegzetes képe el sem képzelhető templom nélkül. A vallás nagy élménye volt e népnek, s ma is a túlvilágra helyezi problémái megoldását, ha már e világ nem nyújt örömet, nem ad biztatást. A falvak felekezeti egységek: vagy reformátusok, vagy katolikusok vagy unitáriusok. Ez persze csak nagy általánosságban érvényes, mert vannak olyan falvak is, amelyekben tíznél több felekezet sóhajai szállnak Istenhez. Raván például reformátusok, görögkeletiek, görög katolikusok, római katolikusok, unitáriusok, luteránusok, ortodox és neológ zsidók, elismert és titkos szektások találhatók. A szekták terjedése ugyanazokra az okokra vezethető vissza, mint az anyaországban. A hívek hívségének látható jele a templom. A székelyföldi templomok egyszerű, fehérfalú épületek, melyeket magas falkerítés vesz körül. A régi zivataros időkben török, tatár, rác, osztrák és orosz elől a templomba menekült a lakosság. A sepsiszentgyörgyi gyönyörű, gótikus refor-

mátus templom — „az 1802-ben, október 20-án történt erős Földindulás Miatt ezen minden Emberi emlékezetnél régibb Templom boltozat ja is beszakadozván Stakaturára építetett 1805-ben Szilágyi Sándor curatorságában“ — magas, lőrésekkel ellátott, kettős falu valóságos vár: a tatárok mégis bevették. A kisebb templomokat másfél-kétméteres, fehérre meszelt fal övezi, a falat még ma is odaépítik, olyan erősen él bennük a múlt sok szenvedése, izgalma és megpróbáltatása. A román uralom templomokkal próbálta magához láncolni és elvitathatatlanná tenni ezt a földet. A két évtized elég volt arra, hogy minden faluban, még a legkisebben is felépítsék a bizánci stílusú, a tájból kiütöző görög katolikus templomot. A székelyföldön ezek a bizánci épületek és a vékony, karcsú pezsgős poharak emlékeztetnek a románokra. A görög templomokat elhordja a nép: Vargyason nyoma sincs már, a pezsgős poharából meg a rossz ciraksört isszák.

A régi jó idők ...

Vargyason az unitárius templomnak nincs kerítése. Valamikor az uradalomé volt, a „szegény szer“-en állott, de a szabad székelyek nem tűrhették ezt a becstelenséget, elszállították a „szabad“ faluba, s ott építették fel. Kerítés nélkül: a kerítést is belerakták a falaiba és így nagyobb lett. Az uradalom és a falu ellentétei a múltba vezetnek. A régi jó időkben, amikor a földet és az erdőt közösen birtokolták, a mostani földesúr, báró Dániel Lajos ősei is csak egyszerű szabad székelyek voltak. Ma 293 hold szántója, 62 hold kertje, 393 hold rétje, 110 hold legelője és 1462 hold erdeje van a bárónak. A falu határa 12.148 kát. hold: ebből a szántó 1950 kát. hold. Régen a szántón felüli terület a közbirtokosságé volt, szegény és szabad székely egyformán kicsaphatta marháját a legelőre, az erdőbe, s három gulya is legelt a jelenlegi egy helyett. A szántót nyílhúzással osztották ki a jogosultaknak. Szántóból nem sok jutott egyre-egyre, alig pár hold, ami nem is volt nagy baj, mert inkább a marhából és az erdőből éltek. Némely szerencsésebb székelyek azonban, mint a Danielek is, ügyesen szaporították földjeiket,

tisztségeket vállaltak, dullók lettek és gazdagodtak. A határból kihalították magánbirtokukat, összeházasodással, örökléssel tovább növelték, s amikor eljött az arányosítás ideje, megháromszorozták.

Arányosítás

Ezernyolcszáznegyvennyolcban a székelyek nem szabadultak fel, mert hiszen nem is voltak sohasem szolgák. A közhiedelem legalább is ezt tartotta, s a jobbágyfelszabadító törvény érvényességét rájuk nem mondották ki, mivel „ott elvileg jobbágyföld és birtok nem lehetett. A nagy változást 48 helyett az arányosítás és a tagosítás hozta. Vargyason 1891-ben kimondották a közös területeknek a magántulajdon szektoraihoz arányosított felosztását, először a belsőség alapján akartak osztozkodni, de így a szegényebbek jártak volna jobban, ezt a tervet tehát elvetették s a külsőség, nevezetesen a szántóföld állapotján számoltak. Minden százholdat meghaladó birtokosnak joga volt kérni a közös erdőből a reá eső részt, hogy azt magántulajdonba vehesse. A szegények ellenkeztek, mert érez-

ték, hogy kisemmizik őket, de nem használt a tiltakozás: a Danielek, s néhány nagygazda összeálltak, s megejtették az arányosítást: minden 100 kat. hold szántóterületre 300 kat. hold erdő jutott. A kisemberek nem vehették ki a részüket, továbbra is közösen birtokolták az erdőt, de az új birtoklási rendszerben nem ismerték ki magukat: lelkiismeretlen ügynökök összevásárolták az arányjogokat, s egymásután keletkeztek a nagy erdőbirtokok. Egyelőre elszórtan fekéüdtek a tagok, de az arányosítást követő tagosításkor összevonhatták nagyobb egységekbe. Vargyason 1906-ban volt a tagosítás, s amikor kialakult a határ új képe, csak akkor látták a székelyek, hogy pórul jártak. Egy tagban ott volt a Dániel-uradalom, nekik maradt 1600 hold közbirtokossági erdejük, s a kis szántóföldjük és legelőjük.

Proletarizálódás

A kisemmizett székelyek nem fértek meg a faluban. Az elkülönített határ megfulladással fenyegette őket: felkerekedtek, mentek munka után, ki merre látott. Legtöbben a régi ösvényre

tértek: Moldovában, a Havasalföldön és Bukarestben helyezkedtek el. A századfordulón a Romániában élő magyarok száma 250.000 volt, közülük százezer a csángó. Sokan Amerikába vándoroltak. A férfiak asztalos-, cipésmesterséget tanultak, kocsisok, háziszolgák, napszámósok, idénymunkások lettek; az asszonyok és a leányok szakácsnőnek, cselédlánynak álltak be. Előkelő román családoknál divat volt székely szakácsnőt és szobalányt tartani. A férfiak Bukarest vagy a regáti és az erdélyi városok periferiáin ütöttek tanyát. Megtanulták a „három nyolcas“ problémáját: nyolc órát dolgozni, nyolcat aludni és megint csak nyolc órát szórakozni. Összekeveredtek a városi munkásokkal s közösen fogalmazták meg célkitűzéseiket jogaik elismertetéséért. A leányok is követték őket a gyárakba, mások a leánykereskedelem hálójába kerültek, s a Balkán örömtanyáin adták össze magukat románnal, törökkel, göröggel, bulgárral és mindenféle más söpredéknéppel. Úgy elszaporodtak e szerencsétlenek, hogy a bukott lányt a Regátban mind általánosabban a hungara vagy a madzarli névvel illették. Ide jutott a szabad nép, ez lett a sorsa a feudalizmus és a kapitalizmus rendszerében: a két világháború

között legalább százezer székely élt távol a szülőföldjétől, a falujától. Az Imperium változáskor, azt mondják, ezreik tértek vissza Braszóból, a nagy gyűjtőmedencéből, amikor megtudták, hogy hol húzódik az új határ. Hazatértek, hogy szegényen is magyarok, székelyek legyenek ...

Az élet

Máté uram tizenyolcholdos gazda. A szántója néhány hold, a többi kaszáló, erdő. Fiaival egész nap az erdőn van, a falutól tizenhét kilométerre, csak este jön haza. A fiúk az éjszakát is kint töltik: gombát szednek, roston megsütik, az a vacsorájuk. Utána málnát és epret is esznek, ha találnak. Máté uram otthon vacsorázik. A petróleumlápa fényében elnézem agyonbarázdált arcát, érdekes fejét, fáradtan pislogó szemét. Halkan beszél: nagyon fáradt. Sokat dolgozott, sokat kínlódott, sokat szenvedett életében. Megjárta a világháborút, négy évig orosz hadifogságban volt, amikor nagy nehezen hazatért, a régi élet fogadta: szántás, vetés, kaszálás, aratás, favágás, fuvarozás. Ezt csinálják a szom-

szédai és a társai is. Mosoly ritkán suhan át arcán, egész este egyetlen egyszer sem nevetett. Jókat sem mondott. Nem szellemeskedett, nem humorizált, nem góbéskodott. Csendesen ette a puliszkát, amit a lánya tett eléje, egy tányérban tejjel. Az arányosítás és a tagosítás neki is fáj, de nem igen beszél róla, mert „vannak dolgok, melyekről nem ajánlatos nyilatkozni.“ Élete örökös munka, öröme kevés van; nem hasonlít az erdélyi írónknál szereplő furfangos góbékhoz. A felesége nem ül az asztalhoz: kint dolgozik és étkezik. Gyorsan beszél, tele van panasszal és sóhajjal. Zeke Zoltán barátom és útitársam le akarja fényképezni, de nem áll a gép elé. Vonaton sem ült még, csak autóbuszon, amikor a Brassóban szolgáló leányát meglátogatta. Olyan, mint a többi öregasszony a faluban. Szült, dolgozott, elkopott. A fiúk másnap hazahordták a szénát. Ők is fáradtak: sokat dolgoznak, nincs kedvük viccelődni. Kelletlenül felelnek, s nem beszélnek a munkájukról, a sorsukról és az életükről.

Az uradalom

Nem olyan nagy, mint az anyaországban: kétezer hold. Formájában és arányaiban azonban hasonlít a hazai nagybirtokokhoz. A falu szélén áll a kastély, körülötte park, odébb istállók és hosszú csdédházak. A cselédek egyszobás lakásokat kapnak: konyha nincs. Fizetésük természetbeni járandóság, konvenció, aminek itt premonda a neve. Fő-tétel a kukorica és a búza. A cselédek éppen olyan nehézmozgású, agyondolgozott, fáradt, kedvetlen emberek, mint az alföldi, vagy a tiszántúli uradalomokban. A faunban települt major körül szegény napszámosok laknak. Házuk kékre meszelt: ez a szín a jobbágyságé volt a régi időkben. A szabadságától megfosztott székely köteles volt az ablakkeretet és az ajtófélfát sötétkékre befesteni. Az uradalomba járnak dolgozni: napszámot, vagy részes munkát vállalónak, s a mindennapi gondokkal küszködnek. Elnéztem őket, s arra gondolok, hogy a szegény embernek közös a sorsa, bárhol, az ország bármelyik falujában éljen is.

FŰRÉSZTELEP A KÁRPÁTOKBAN

„Közép-Európa legnagyobb fatelepe, feltétlenül nézze meg!“ — mondja a sepsiszentgyörgyi idegenforgalmi iroda vezetője Komandórol. Prospektust nyom a kezembe, s amikor elolvassom, már nem is habozom: megnézem a havasi fűrésztelepet. Pisztráng, 1017 méter magasság, hegyi patak, üdülés, eszteta, por- és szélmentes levegő: ennyi mindennek nem lehet ellentálni. A prospektust Komandó politikai község lelkes jegyzője, Szőke Albert állította össze, aki minden jót ígér a vállalkozó szellemű utazónak, csak vállalkozzék a havasi kirándulásra. Szükséges is a biztatás, mert az utazás meglehetősen bonyolult. Előbb Kovásznára kell eljutni, s onnan iparvágányon és siklón Komandóra. Az iparvágány az Erdélyi Erdőipar R. T. magánvasútja. „A vállalat személyeket díjtalanul szállít, azonban kéri a felutazni szándékozókat, hogy a vonatba való beszállás előtt jelentkezzenek engedélyért a vasút forgalmi irodájában. A vállalat a vasúton és a siklón történhető esetleges balesetekért felelősséget nem vállal, az utas-

nak tehát ennek megfelelő nyilatkozatot kell kiállítania“ — olvasom a prospektusban.

Romantikus kirándulás

Kovácsnán a két állomást csak az országút választja el egymástól. Beköszönök a forgalmi irodába és kérem a nyilatkozatot, de egy kifordult és véres szemhéjas, öreg úriember azt mondja, üljek csak fel nyugodtan a vonatra, nem lesz semmi baj. A miniatűr mozdony már javában pöfékel, mögötte egyszerű, fa-szállító kocsik sorakoznak. Van egy utasszállító vágón is, körbefutó üléssel és deszkafedéllel — egyik felére nagy, fehér I-est, a másikkra II-est festettek, ami nyilván osztályozást jelent —; ebbe a kispolgári kirándulók szállnak, nagyon vigyázva a sorrendre: először az L „osztály“-t foglalják el, s amikor ez megtelt, akkor választják csak a II. „osztály“-t. A vidámabb emberek és a favágók a lapos szállítókocsikon helyezkednek el s kétoldalt lelógatják a lábukat. Én is közibük ülök, s hangos nevetéssel nyugtázzuk az indulást. Megható gyorsasággal igyekszik felfelé a folyton kanyargó és emelkedő pályán a

kis mozdony, a hosszú kocsisor meg úgy, olyan merészen követi, hogy minden pillanatban várható a kisiklás. Sokan igyekeznek fel a hegyre: nincs a szokásos izgalom, tolongás és zsúfoltság: mindenki számára van bőségesen hely, s úgylátszik ez a körülmény és a természet közelsége megszelídítette az embereket. Na meg talán az ingyen utazás. Azt hiszem, Európa egyetlen vasútvonala, melyen nem kell fizetni... Jó ideig a tündéri Tündér-völgyben száguldunk gyorsvonati sebességgel. Körülöttünk fenyvesek, hegyek, s olyan kilátás, amilyen nagyon kevés tehet a világon. Félórai utazás után a siklóhoz érkezünk. Itt már 700 méter magasságban vagyunk, s most kellene 400 métert egyszerre emelkednünk. Előre készülök a nagyszerű élményre, azonban lelkesedésem korai és főleg indokolatlan, mert stentori hang felszólítja az utasokat, hogy szíveskedjenek kiszállni, a sikló életveszélyes, a vállalat nem vállal felelősséget, s a másfél kilométernyi utat gyalog kell megtenni: fentről az iparvasúton mehetünk tovább. A társaság nekikészülődik, s 30—40 perces megerőltető, de kedélyes hegymászás után felérünk a tetőre és újból elhelyezkedünk a kocsikon. Lóगतjuk a lábunkat, a kanyaroknál

egymásba kapaszkodunk, hogy le ne essünk. 1100—1200 méter magasságban fenyveserdők között, ligetes fennsíkokon, nagy hegyek alatt és gyönyörű völgyek felett robogunk. Egy óráig tart ez a pompás s úgy érzem, egész életemre felejthetetlen utazás.

E. E. R. T.

A sok kanyargás, ereszkedés és emelkedés után végre utolsót kanyarodva, elénk tárul a fűrésztelep. Magas hegyektől övezett fennsíkon, a zöld környezetben kissé furcsán hat a fából épített munkásházak, istállók, raktárak és gyár-épületek szürkés-barnás tömege. A fűrésztelepnek nincsen sajátos jellege. Nem mondhatom, hogy magyar vagy román stílusban épült, stílustalan, vagyis nem kell különösebb fantázia ahhoz, hogy Amerikában, Szibériában vagy akár Finnországban elképzelhessem. A vállalatnak is csak annyi köze van a Kárpátokhoz, hogy itt találta érdemesnek, illetve eredményesnek a fakitermelést. Két érdekelttség osztozott rajta: a bécsi Creditanstalt és a genfi Bank de Suisse. Jelenleg éppen felszámolják, mert öt-

venezer hektárnyi erdeje Romániában maradt, s nincs nyersanyaga: egy évtizede még Közép-Európa legnagyobb fűrésztelepe volt. Berendezésében ma is látszik, hogy a kapitalizmus rideg törvényei érvényesültek szervezésekor. Az Erdélyi Erdőipar Részvénytársaság úgy szállta meg ezt a területet, hogy tradíciók, feudális hagyományok és patriárkális kötöttségek nem gátolták. Felépítette a telepet, s összetobozta a munkásokat.

A munkások.

A konjunktúra idején, a harmincas években, háromezer munkáscsalád, tízezer lélek élt a telepen, s Kovásznán is elhelyeztek még vagy ezer munkást. A munkások a környező falvak szegény, proletarizálódott székelyeiből rekrutálódtak. A hosszú munkaházak az uradalmak cselédlakásaira emlékeztetnek: különbség csak a beosztásnál van. Itt minden család külön szobát, konyhát és kamrát kapott, s a nagyobb családok nagyobb lakást igényelhetek. A lakóházakkal kis udvar vagy kert közbeiktatásával párhuzamosan állnak az ólak, az is-

tállók és fáskamrák. A vállalat, vagy ahogy a munkások nevezik, a „cék“ (cég helyett), mindennel ellátta alkalmazottait. Nagy raktárakat tartott, s azokból önköltségi áron utalta ki a lisztet, a kukoricát, a szalonnát, a burgonyát, a sót, a cukrot, a babot, a lencsét, a szövetet, a vásznat, s mindazt, amire szükségük volt. Tehenet vehettek, disznót, baromfit nevelhettek, kis kertjeikben zöldséget termelhettek — a búza, a kukorica és a gyümölcs ilyen magaságban már nem érik be — s a közvetett értékesítéssel és a nagykereskedői árakkal fizetésüket általában harminc-negyven százalékkal gazdaságosabban használhatták ki. A vállalat ezzel az ár- és bérpolitikájával messze elébe vágott követeléseiknek. A villanyt ingyen használhatták és téli tüzelőjük sem került pénzbe: ott volt a rengeteg hulladékfa, abból annyit tüzeltek el, amennyire szükségük volt, amennyit akartak. Szórakozásukat is megszervezték: mozi, kocsmá, kaszinó, sporttelep és tekepálya állott rendelkezésükre, hogy szabad idejükben ne unatkozzanak. Egészségükre orvos vigyázott, a betegeteket kórházban helyezték el, a gyermekek óvodában és iskolában tanultak, foglalatoskodtak. Mindezek ellenében a férfiak keményen

dolgoztak: az erdőn döntötték a faóriásokat, levagdosták ágaikat, lehántották kérgüket, s körülményes művelettel a „gyár“-ba szállították, ott feldolgozták épületfának, talpfának vagy bútornyersanyagnak, majd vonatra rakták, s a kovásznai nagy állomásra expediálták. A székelly munkások itt is, mint az erdélyi vagy a regáti városokban, hamarosan beleszoktak új környezetükbe és észrevétlenül tanulták meg az ilyen neveket: magazin, rönkplatz, stb., s olyan természetességgel, magátólértetődően használják azokat, mintha mindig a telepen éltek volna, s nem a környező magyar falvakban.

Báró Groedel.

A kristálytisza vízű, gyorsfolyású, szeszélyes Baszka patak kettéosztja a telepet. A kaszinótól megerősített, hosszú híd vezet a kastélyhoz, ahol a telep volt ura, báró Groedel Albert él. A fából épült kastély stílusosan illeszkedik bele a parkírozott, hegyektől és erdőktől övezett környezetbe. Csengetésemre nem jelentkezik senki, újból próbálkozom, csend, türelmetlenül megnyomom a kilincset, enged, s a kerten

keresztül belépek a kastélyba. Idősebb hölgy vezet a báróhoz. A kastély belülről valóságos tündérpalota. Gyönyörű tapéta borítja a falakat, másutt sötétre pácolt, faragott faburkolás, ragyogó parketta, perzsaszőnyegek, antik és modern bútorok, rézmetszetek, képek és olyan kandallók, hogy az ember legszívesebben melléjük telepedne. A báró a sárga szalonban fogad. A tapéta bordó, a bútorok huzata sárga, a kandallót búza virágkék csempe fedi: a színek összehatása izgatón kellemes. Amikor belépek, mosolygó, rövidre nyírt, őszhajú, tip-top úriember nyújtja felém a kezét. Friss és elegáns, olyannyira, hogy önkéntelenül végignézek magamon: agyongyűrődött, a sok mászkálástól bepiszkolódott ruhám csak fokozza a szokatlan ellentétet. A báró elmondja, hogy ötvenezer hektáron gazdálkodtak, az új határ azonban, melyet a történelmi határnál 28 kilométerrel idébb húztak meg, elvágta a telepet az erdőtől és fel kell számolni a vállalatot. A konjunktúra idején 110.000 köbméter fát termeltek ki évente, most a raktárkészletet árusítják. Szeptember elsején átveszi az állam a fatelepet, a munkások szétszélednek, hogy mi lesz velük, nem tudja. Nincs már semmi köze a vállalathoz, mert az utóbbi

években hadiüzem volt. A kastély az övé, nem költözködik el. Fiatalon került ide, hozzánőtt a tájhoz, nem tudna elmenni. Nagyon szívélyes, nagyon udvarias, s búcsúzaskor megemlíti, hogy Antonescu is járt a telepen, s az ő vendége volt. Nem tudom hirtelenében mire magyarázni e váratlan közlést: meglepedkezett volna arról, hogy Komandó újból Magyarországhoz tartozik? Lehet...

A csőd.

A nagy telep tétlenül terpeszkedik az erősen tűző havasi napsütésben. A gyárak leálltak, a munkások tekintélyes része már elköltözött, visszamentek a falujukba, ahonnan 10—15—20, 30 éve reményteljesen eljöttek. Végkielégítést vagy nyugdíjat nem kapnak. Eltengődnek majd valahogy, mint a többiek. A hosszú lakások üresen ásítanak az érdeklődőre, akik még itt vannak, reménykednek, hátha történik valami, de nem történik, illetve csak annyi, hogy a villanyvezetéket éppen szerelik le, s mindenütt leltároznak. Az egész berendezkedést: a gépeket, a mozdonyokat, a vagonokat, a síneket, stb.

eladják. Az egyik gyárat Budapest mellé szállítják: a gyakorlatban így fest Erdély iparosítása. A telep politikai község, vezetője, Szőke Albert jegyző mindent elkövetett, hogy megmentse, de nem sikerült. Bárkivel beszéltem a telepen: igazgatóval, jegyzővel, tanítóval, munkásokkal, mind-mind úgy nyilatkoztak, hogy meg kellene és meg lehetne menteni, s mégsem történik intézkedés. Azt hiszem egyéni érdek húzódik meg a háttérben.

Hunyadi János

A haldokló telep egyetlen derűs színfoltja az iskola. A tantermeket szállásnak rendezték be. Pestszenterzsébetről száz munkásgyerek nyaral itt, s olyan ricsajt csapnak, hogy a bemutatkozást nyugodtan mellőzhetik. Komandó Pestszenterzsébet testvérközsége, a gyerekek öt óvónő vezetésével érkeztek, a város ellátta őket élelemmel és pénzzel: most élvezik a magaslati üdülést. Remekül nyaralnak, de nem úgy az óvónők. Pesten szeretnének már lenni, hogy zenét hallhassanak és táncolhassanak. Én szívesen maradtam volna, akár egy hónapig is, ők

unják Komandót. Nem tehetnek róla: biztosan máshoz szoktak ... Hamarosan elbúcsúozom tőlük, s átmegyek a szomszédos baraképületbe, ahol a telep munkásainak gyermekei vannak együtt. Napközi otthon, nyolcvanhárom kisfiút és kisleányt gondoznak, míg a szüleik dolgoznak. Éppen ebédelnek, szaporán kanalazzák a gulyást, ami nagyon jó: én is megettem egy nagy adagot. A gyerekek egyformák, a szegénység uniformizálta őket. Ránézek az egyikre, s megkérdem, hogy hogy hívják. Büszkén feleli: Hunyadi János. A történelmi névtől meghatódok, a másik történelmi név viselője, a telep iskolájának igazgatója, Kabay Gábor — Mártonnak, a híres prédikátornak leszármazottja — tovább kérdezi Hunyadi Jánost: „Hányan vagytok testvérek?” A kisfiú az ujjain kezdi számolni: „Jóska, Magda, Manci, Pista...” Mire a végére ér, elfogy minden ujja: tizenegyen vannak. Szegény munkás család, a székelyek nagyon szaporák, a telep virágzásának éveiben 900—1000 gyerek is járt az iskolába. A gyerekek is elmennek, de az iskolát nem zárják be, mert Kabay Gábor marad. Az impériumváltás előtt is erdélyi tanító volt, s megtanulta, hogy a posztot nem szabad elhagyni.

Mindenki elmehet a telepről, ő marad: a környékbeli erdőkben és a havasi legelőkön kilenc csángó és tizenegy helóta család él — így mondja, (nyilván a görög megjelölésre gondol—, azoknak a gyermekeit tanítja majd.

Havasi legelő

Mi lesz a telep sorsa? Néhány száz méterrel magasabban feleletet kaptam erre a kérdésre. A telepet övező hegyeken birkapásztorok legeltetik nyájaikat. Az egyik esztena éppen a telep fölött van: felkapaszkodtam a meredek hegyoldalon, s egy letarolt erdőrészen megtaláltam a pásztorokat. A nyáj a fák alatt hűsölt, a pásztorok ordát főztek. A juhtejbe oltót tesznek, megalszik, ebből lesz éréssel a gomolya, a viszsamaradó savóból meg főzéssel az orda. Megkínáltak: kellemes, édeskés-savanykás ízű túró. A pásztorok Papolc község közbirtokossági nyáját őrzik. Áprilistól szeptemberig vannak a havason, 1400—1600 méter magasságban legeltetik a birkákat. A gazda, Dea Péter, három bojtárral rendelkezik. „Román?” — kérdem tőle. „Igen.“ Jól beszél magyarul. A bojtárjai is ro-

mánok, pedig ilyen nevekre hallgatnak: Salamon Olez, Ferenc József, Timár Áron. „Ki tudja, hogy volt azelőtt? Mi nem tudjuk“ — mondja Dea Péter, s hozzáteszi, hogy őt valamikor Diá-nak hívták. A sorsuk nem irigylésreméltó. Állandóan talpon vannak. Nincs egy nyugodt pillanatuk: nagyon kell vigyázni, mert a fenevadak hamar elragadják a birkákat. Emberek és állatok egyformán pályáznak rájuk. A gyapjúnak jó az ára, átterelik a nyáját a határon, s Romániában értékesítik. Az utóbbi időben negyvenezer birkát hajtottak át. Farkasok is ólálkodnak a karám körül. Éjszaka kint alsznak, illetve csak dideregnek, hogy ébren maradjanak, s ha jön az emberi vagy állati ragadozó, kiabálással, tüzeléssel és kutyáikkal elűzik. Nappal innen a magasból nézik a fatelepet, tudják már, hogy a sorsa beteljesedett és készülnek a megszállásra. Jó birkalegelő lesz: a múltban is így terjeszkedtek...

V.

A FÖLD DICSERETE

A szovátai Casino terraszáról a késő délutáni órákban olyan megindítóan szép a Medve-tó a mögötte meredeken emelkedő hegyekkel, hogy nem akarom elhinni: ez is Magyarország volna? A trianoni határok között örültünk a néhány-száz méter magas domboknak, megszoktuk a végtelenbe vesző Alföldet, a fátlan, szikes legelőket, romantikus lélekkel állottunk meg Hortobágy vagy Bugac közepén, s európai viszonylatba helyeztük a Balaton és a Mátra szépségeit; Erdély dicséretéhez kevés a szókincsünk. Az utas nem tudja elfordítani fejét a vonat vagy az autóbusz ablakából, mert mindig szebbet és egyre szebbet lát, mindig úja'bb és újabb meglepetések érik, s fokozódó örömmel, elszoruló torokkal ismétli, mint egy kedves nevet: Erdély, Erdély. Jólesik e föld nevét kimondani, férfias az ejtése, a ritmusa, távlatokat, mélységeket sejtet a zengése: Erdély... Egy pillanatra lehunyom a szememet, s a székely és a román falvakra gondolok, melyekben olyan nagy a nyomorúság és az elesettség, hogy az is meg-

indító... Ez volna az ára a szépségnek? Szép a táj, de szegény a föld és szegény a nép? Nem: a föld is gazdag, csak még nem mertek a kin-
cseihez nyúlni, s ha ezt megteszik, a nép is gaz-
dag és boldog lesz.

Vendéglátás

A legkisebb falu is üdülőhely és szívesen látják a vendégeket. Én is olyan kellemes fogadtatásban részesültem Kisbaconban, amire nem is mertem gondolni. Hosszú és körülményes utazással — egy rozoga autóbuszon — Nagybaconba értünk Balogh Edgár és Zeke Zoltán barátaimmal. A magyarhermányi elnéptelenedett vasércbányát, az egykori Bodvajt nyomoztuk, melyből 48-ban Gábor Áron öntődéibe szállították a nyersvasat. Útba ejtettük Kisbacont és beköszöntünk a Benedek-kúriára. A híres székely mesemondó, Elek apó nemes egyszerűségű házában az egész Benedek-családot együtt találtuk. A mesemondó fia, Marcel, éppen otthon nyaralt, s ottfogtak bennünket uzsonnára, vacsorára, majd éjszakára, s másnap ebédre is. A nagy kert pompás fáin alatt pihentük ki

az utazás fáradalmait és amikor a gong étkezéshez szólította a családot és a vendégeket, vagy harmincan helyezkedtünk el az ebédlői hosszú asztalnál. És az asztalra annyi minden jó került, hogy a békeidők híres magyar vendéglátó hangulata áradt szét körülöttünk. Megható volt együttlátni a nagy családot, s még meghatóbb volt az a kegyelet, mellyel Elek apóra visszaemlékeznek, s az a kultusz, mellyel hódolnak előtte. Szelleme valóban ott él a kúrián és a kis faluban. A fiatalabb asszonyok még emlegetik, hogy kislánykorukban cukrot kaptak Elek apótól, aki „szépre és jóra“ tanította őket. E keresetlen és egyszerű szavakkal egy idősebb székely asszony jellemezte a mese-mondót, aki az impériumváltás után hazament Erdélybe és osztozott a magyar nép sorsában a legnehezebb időkben. A soha kinemürülő, nevezetes cukrosszelencét meg is mutatta Marcel: Elek apó szobájában minden úgy van, ahogy halálakor volt, nem változtattak rajta. A kis falu temetőjében gesztenyefák alatt pihen a nagy székely, sírján piros rózsa virít, s így vigyáz a falura, mely elszakíthatatlanul az övé. Érdekelte a nép sorsa: a könyvtárában megtaláltam a parasztság történetéről írott összes mun-

káját, jegyzetekkel és aláhúzásokkal. Egy gyobb munkában ő is megírta a magyar nép sorsát, történetét.

Bibliai kép

A székelyföldön kétezer forrásból csordogál a világ legjobb ásványvize. Kisbacon határában is van egy borvízforrás, s mivel délután megittuk az egész készletet, valami hat korszóval, olyan nagy volt a meleg, este vállalkoztunk, hogy elmegyünk borvízért. Kértük a korszókat, végül csatlakozott hozzánk az egész család és a Barót-folyó völgyében elindultunk a forráshoz. A tájra az alkonyat színei ereszkedtek. Csodálatosan szép volt, amint a búzaföldek között mentünk, kezünkben a korszókkal, a kút felé: a Bibliában vannak ilyen képek. A táj megbékélt volt, a hegyek, erdők kontúrja élesen kirajzolódott, kóbor felhők bágyadtan úsztak át az égen, a lebukó nap lángoló vörösre színezte folyton változó, gomolygó, bizarr alakjukat, a mezőről fáradt emberek ballagtak a falu felé, s békésen köszöntek. Találkoztunk a falu református papjával, Tompa urammal is, aki szintén a mezőről

igyekezett hazafelé. Sárgás-barna szalmakalap, viseltes ruha volt rajta, s a vállán gereblyét és vellát tartott: erdei tagján gyűjtötte a szénát, úgy dolgozott, mint a hívei. A halászok és a földművesek jutottak eszembe, akik elsőnek követték a Mestert. Erdő alatt mentünk tovább: a kútnál asszonyok álltak és beszélgettek. Ez is bibliai kép, kezdem érteni, hogy ez a nép miért veszi olyan komolyan a vallását, s ha nem talál kielégülést az elismert felekezeteknél, miért vállalja a kitzasztottak, a szekták sorsát. Kísérti a táj és kísérti a múltja... A borvíz üdítő, halk csobogása, a nagy csend és a sötétedő táj végzetesen tetemrehívja bennem az embert: felelni kellene arra, hogy miért is nincs mindenütt béke, miért kell annyit szenvedni, s miért nem lehet jobbá, boldogabbá tenni az életet? S nincs felelet. Tőle korsóval, szótlanul mentem visszafelé, kissé elmaradtam a többiektől, nagy szorongás borzongatott, nem akartam senkivel beszélni.

Gábor Áron bányája

Pető Imre 71 éves magyarhermányi székely ember ifjú éveiben még dolgozott a bodvaji bányában. Úgy tudja, hogy templom, olvasztókohó és falu volt a hegyen, s legalább kétszáz család jutott ott kenyérhez. Ma már csak az eltorlaszolt tárna és a roskatag kohó látható: a falu eltűnt, köveit a környékeliek építkezéseikhez elhordták. Gábor Áron bányája félévszázad óta halott, pedig a legjobb vasércet rejt magában. Híre még ma is nagy. A nagybaconi vegyeskereskedő azt állítja, hogy nemrégiben valahol bodvaji gyártmányokból nagyobb készletet találtak, s a hatvan-hetven éves ásók, kapák, lapátok, kaszák sokkal jobbak, mint a mostaniak. Mihály András kisbaconi napszámos szerint, aki Bodvaj „gondnok“-a, 1941 nyarán mérnökök feltárták a bányát és azt mondták, hogy az elzászi vasércekkal egyenlő értékű a terméke. A 48-as évekből visszamaradt salaknak ötvenszázalékos a vastartalma, s érdemes volna elszállítani. A magyarhermányi hegység más kincsekben is gazdag. Mangánt és fehér földet is bányásztak belőle. A fehér föld a rabitzfalak építési anyaga: Bukarest épületeihez innen szál-

lították a fehér földet. A környéken meglátszik a bányakonjunktúra nyoma. Kőházak épültek a faházak helyébe, csinosodtak a falvak, s a polgári kényelem felé törekedett a lakosság. Amikor leállt, a lakosság egyik része a kőfaragómesterséget választotta, mások a Regátba vagy Amerikába vándoroltak, s általában szegényebbek lettek. Elestek a munkától, a fuvarozástól és ma visszasírják a régi jó időket. Pető Imre erősködik, hogy remek élet volt akkor: ő csákvánnyal fejtett, Kaláka Laji komája meg csillézt. A Laji is megöregedett azóta és Karsaira magyarosította a nevét...

A folyók

A föld gyomrában érc, kincs, a felszínén sebesfolyású patakok. Erdélyt át- meg átszabdadják a folyók, a patakok. Nagy eséssel sietnek az Alföld fölé és rengeteg energia morzsolódik el a hullámaikban. A székely falvakban nincs villany, nincs rádió, sokban még a postán sincs telefon, se távirta: turbinát kellene csak beállítani a folyókba, s azok olcsón termelnék a villanyáramot, Az elektromosság a legolcsóbb

energia, a mai világban szinte nélkülözhetetlen, Erdély falvai mégis nélkülözik. A patakok, folyók vize eliramlik, legfeljebb malmokat hajt meg, melyekben a szegény nép a szegényes termését őrleti. Egy ilyen kis malomban, amikor betértem, éppen kukoricát és babot őröltek. Egy öregasszony kezelte az egyszerű szerkezetet, a vájúból tengődik a családjával, akárcsak az üzletfelek, akik puliszkát vagy bablisztból sültött kenyeret esznek. Fény, olcsó energia, haladás, fejlődés helyett a szegénység taposómalmai. Öntözni lehetne a réteket, ugarolás nélkül termelni a földeken, csak a vízbe kellene nyúlni és ki kellene venni belőle a szükséges energiát. Ma a réteket kétszer használják egy évben, pedig négyhatszázalékosan használhatnák, s a határ egyharmadát ugarnak hagyják, pedig az egészet bevethetnék, ha kihasználnák a természetnyújtotta lehetőségeket.

A fürdők

Legalább egy tucat európai hírű fürdő van Erdélyben. Maroshévíz, Tusnád, Málnásfürdő, Gyilkostó, Élőpatak, Szent Anna-tó, Szováta,

hogy csak a nevezetesebbeket említsem meg. E fürdőket ezrével látogatja az anyaországi lakosság, valóban nagy türelemmel és kitartással zárandokolnak a hosszú vasutakon és a rossz autóbuszokon egyik helyről a másikra, de érdeklődésükkel nincs arányban a megértés. Szóváta a legdivatosabb fürdőhely. Fekvése és a Medve-tó sós vize nagy vonzóerő: négy-ötezer vendége van állandóan. A természet nagyszerű ajándékát az illetékesek azonban rosszul használják ki, olyan a fürdőpolitikájuk, hogy azt a legenyhébben balkáninak lehet csak minősíteni. Három nappal előbb táviratoztam szobáért; amikor megérkeztem, szoba nem volt, s a táviratomról sem tudtak. Hiába nyomoztam utána, egyik irodából a másikba utasítottak, mindenütt letagadták, nem kapták meg, különben sincs szoba, hiába erőlködöm. Azért találtam szobát. A villatulajdonosok nem jelentik be üres szobáikat a fürdőigazgatóságnak, hanem hordárok közvetítésével adják ki. A hordár odasúgja a kétségbeesett nyaralónak, aki azon gondolkozik, hogy tovább utazik, különben éjszakára fedél nélkül marad, hogy van szoba, de egy kicsit többbe kerül. Mit törődik a szerencsétlen delikvens most azzal, hogy mennyibe kerül a szo-

ba, fontos, hogy van, s boldogan nyomja a hordár markába a 10 pengő közvetítési díjat és elfoglalja a méregdrága szobát. Én is így jutottam szobához egy derék hordár közvetítésével, akit mellékesen Deák Ferencnek hívtak. Szobamár van, nézzük a többit. Sajnos, mindenütt meglepetés. Az étlapokon olyan árakat talál anyaraló, hogy azokat csak a háborús konjunk-túra lovagjai olvassák el szisszenés nélkül. A Casinóban, mely nem éri el a dunaparti kávé-házak színvonalát, egy komplett reggeli 5 pengő 80 fillér. (Pesten maximum 3 pengő!) Kávé, alig észrevehető vaj és dzsem. Ebédelni, vacso-rázni egy-két pohár borral vagy sörrel húsz pengőn alul nem lehet. Egy üveg borvíz 1.50 pengő, pedig ott folyik ki a földből. A tulajdonos Cseh Gábor és a vendégek a z árak miatt gyakran összeszólalkoznak. Tanúja voltam egy-szer Cseh Gábor fölényes védekezésének: „Nincs szükségem vendégre, jön elég, alig tudom ki-szolgálni őket.“ Abban igaza van, hogy van elég vendég, s a Casino mindig zsúfolt, de ha már megérkezett, s nagynehezen szobát kapott anyaralni szándékozó, szerencsétlen anyaországi, akkor enni is szeretne, s hová menjen, ha nem az étterembe? Az illető úr — k éső b b m eg tu d -

tam ügyvéd, — szerényen megjegyezte, hogy nagyon csodálkozik magatartásán, mire Cseh úr ezt felelte: „Kedves apám, nem érdekel a véleménye!” — s otthagya. Nem tudom, mi a helyzet másutt, Szovátán a konjunktúrát a legteljesebben kihasználják, s az áldott föld méltatlan sáfárai a nyári hónapok alatt az egész évre valót meg akarják keresni.

A politika

Erdélyt az idegenforgalommal és az iparosítással gazdaggá lehetne tenni. Ma csak a kiváltóságosabb elemek juthatnak el fürdőibe, hegyei közé. Tíz-tizenkétezer ember keresi fel évente az anyaországból, pedig százezrek, elsősorban a szegényebb rétegek, a munkások, a parasztok és a kispolgárok számára is volna hely. A háború végével a gazdagok ismét külföldre mennek majd: Erdélyt a nagy tömegek üdülőhelyévé kell szervezni. Erélyes intézkedésekkel, az idegenforgalom hatályos ellenőrzésével ki kell küszöbölni a balkáni mizériákat, s mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni a természeti szépségekben oly gazdag tájat. A föld belső tar-

talmát is ki kell aknázni. A székelység nem tud megélni a mezőgazdasági termelésiből, a felesleget bányákban, gyárakban kell foglalkoztatni. Az Erdélyi Gazdasági Tanács átszervezése nélkül ez nem megy. Erdély politikáját az Erdélyi Párt irányítja. Az Erdélyi Párt az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületre épült: ez a szervezet a román uralom idejében a gazdákat fogta össze, a munkássággal kevesebbet törődött, azok, mint tudjuk, szétszóródtak Nagy-Romániában. Az impériumváltás után az EMGE befolyása érvényesült a politikában, s a mezőgazdaságot állította előtérbe. A céltudatos mezőgazdasági, illetve agrárpolitika helyes is, de ma már ipar nélkül nem lehet meg Erdély. Nagyarányú terv kidolgozásával és végrehajtásával Erdély természeti kincseit ki kell aknázni, hogy a nép boldogulhasson. Idegenforgalom, villany, fa, bánya, gyár és fuvarozás segíthet csak a szegénységen. S ha ez a program megvalósul, akkor Erdély valóban az lesz, ami kell, hogy legyen: szép táj, gazdag föld, boldog nép!

D U N Á N T Ú L

IFJÚSÁGI PARLAMENT A BALATON PARTJÁN

Szelíd, békés színeivel, nagy nyugalomával oly türelmesen viseli el a nyaralók ostromát ez a pompás tó, hogy az már szinte bosszantó. Szürkés, kékes, smaragdzöld fátyolos vize alig borzolódik, párába vesző túlsó partjai csak sejtetik, hogy ott is van élet, a hegyek kontúrja elmosódik, a falvakat fehérén vibráló, bágyadt foltok jelzik, csak a strandokon érezni az ember nyomait: bőmből a gépzene valami ijesztő, technikai tragédiákat felidéző torzulással és felelőtlen jókedvvel hancúroznak a fiatalok, mint-ha a nagyvilágban minden rendben volna. Felhők úsznak át az égen, vitorlások tétlenkednek az ájult csendben, s néha egy-egy hajó fehér, karcsú teste vet embermagasságú hullámokat

a mozdulatlan tóban. A falu álmosan húzódik meg az emelkedő parton. Felső része még a régi jobbágytelepülés emlékeit őrzi: hosszú keskeny udvar, egymás mögött sorakozó házakkal és nagy rendetlenséggel. A kocsik és az autók hatalmas porfelhőbe burkolják az utcákat, s ember és állat, bennszülött és nyaraló egyformán fuldoklik. Minden házban van kiadó szoba. A főutcán polgári formák váltják fel a régi építkezés, az oszlopos tornác, a csapott nádtető és az elnyúlt település tradicionális elemeit. Az alsó részen villák épültek: a két falu a kispolgári nosztalgia furcsa keveréke, s úgy látom, hogy sem az őslakók, sem a nyaraló vendégek igényeit nem elégíti ki. Mindegyik mást várt, mást akart, s mégis ez lett belőle.

„Södöge“

Nem kell megijedni ettől a szótól, helyesen így írják: S. D. G., s egy igen komoly és nagyjelentőségű munkát végző ifjúsági egyesület nevének a rövidítése. *Soli Deo Gloria*. A protestáns felekezetek ebbe az egyesületbe gyűjtik össze fiatalságukat és nevelik szépre, jóra,

nemesre, vagyis olyanra, amilyennek az embernek általában lenni kell! Az egyesületet az ifjak következetesen „södögé“-nek nevezik, s itt Balatonszárszón ötszáz személyes tábora van. A szépen gondozott, fásított táborban kőházak, barakok és sátrak fogadják be mindazokat, akik az S. D. G. munkáját méltányolják, s a meghirdetett konferenciákra, előadásorozatokra és tanfolyamokra jelentkeznek. Minden évben augusztus utolsó hetében a legizgalmasabb és legaktuálisabb kérdéseket beszélük meg: most a magyar társadalom boncolása folyik. A hallgatóság az ország minden táját és minden társadalmi osztályát képviseli. Erdélyiek, felvidékiek, alföldiek és dunántúliak, fiúk és leányok, értelmiségiek, parasztok és munkások ülnek vegegyesen a szabadban félköralakban elhelyezett padokon és szorgalmasan jegyezgetik, igen sűrűn megtapsolják vagy szenvedélyesen megvitatják azt, amit hallanak. Persze, a kedvenceik vannak itt, azok az úgynevezett népi írók, akik az utóbbi években mindjobban és mind zártabban összetömörültek, s az ifjúság előtt, tanárai jóvoltából az egyetlen lehetséges utat és megoldást jelentik.

A szándék

Az írók tiszteletreméltó buzgalommal iparkodnak a koponyákban rendet teremteni. Nagy körültekintéssel vázolják a helyzetet, ismertetik a multat, bátran értékelik az eseményeket, s mindent elkövetnek, hogy a helyes utat megjelöljék. Némelyikük hangjából ugyan, főleg azokéból, akik nem is olyan régen még a jobboddallal kacérkodtak, riadtság, félelem és tartózkodás érezhető ki. Előadásuk bizonytalan, nagy általánosságban beszélnek, ködösítenek, erőltetetten szellemeskednek, s inkább hangulati elemekkel vagy nemes indulattal igyekeznek kedvező atmoszférát teremteni, mint az adottságok és a lehetőségek tárgyilagos mérlegelésével és a politikai konzekvenciák levonásával. Mások, azok, akiknek legmarkánsabb vonásuk a hűség, fölényesen kezelik témájukat. Látni, érezni, hogy okét nem érte, s nem érheti meglepetés, mert munkálkodásuknak megingathatatlan világnézeti bázisa van. Különösen két előadás érdemel meg minden elismerést és dicséretet. Az egyiket Erdei Ferenc tartotta a magyar társadalom kialakulásáról. Szigorúan a szociológia szempontjaitól

vezettetve, mint egy gazdagon ömlő folyó adorta magával hallgatóságát, s ellenállhatatlanul formálódott ki fegyelmezett és pontosan fogalmazott gondolataiból a mai nem éppen szerencsés felépítésű társadalmunk. Mögéje Jócsik Lajos adta meg a statisztikai hátteret, amikor a magyar gazdasági élet fejlődését vázolta. A két előadás lenyűgözte az ifjakat, nem is igen tudtak hozzászólni: tudomásul vették, hogy minden úgy volt és úgy van, ahogy azt Erdei és Jócsik elmondotta, s már-már kialakult valami egységféle, sokat ígérő vitatkozási alap, amikor váratlanul jelentkező hangulati elemek felborították a toleranciára hajlamos társaság egyensúlyát.

A harmadik oldal

Az előadók nagyon vigyáztak a fogalmazásra. Szabatosan, pontosan, tudományos tényekre támaszkodva érveltek, s nem kalandoztak el olyan területre, ahol kényes, a napi munkára utaló kérdések is felvetődhetek volna. Előadásuk és a hozzászólások a magyar politika nagy erővonalait sejtették ugyan, egy-egy indulatosabb

mondat meg is mozgatta és hirtelen szembeállította a világnézetileg tagolt hallgatóságot, de azután amilyen hirtelen támadt, olyan gyorsan el is ült a vihar, s csendben figyeltek tovább. A nagy vihart Németh László hozta. Előadásán a tőle megszokott pesszimista hang és a kisebbségi érzet vonult végig. Gyarmati példákkal igazolta a magyarság bennszülött voltát, ismertette a magyar történelem esését, a színvonal süllyedését, azután helytállást emlegetett, azt, hogy ő nem fél senkitől, nyugodtan várja emberi sorsának beteljesedését, majd kinyilatkoztatta, hogy a harmadik oldal híve. Kérdő tekintetekre nem is volt szüksége, mert azonnal megmagyarázta, hogy mi is az a harmadik oldali? A franciaországi radikálisok egy része sem jobbra, sem balra nem kötelezte el magát, hanem háttal a köztársasági elnöknek elindult előre (vagy hátra?) s ez a harmadik út, politikai programja meg a harmadik oldal, így mondta, nem tudom, így van-e, de ahogy átültette a magyar honba, kispolgári szocializmus lett belőle, kertes, családházás nosztalgia és a hallgatóság bizonyos csoportjainál igen nagy sikere vdlt. Szorongó félelmük megszűnt, aggodalmuk eloszlott és megkönnyebbülten fel-

sóhajtottak: nincs semmi baj, a harmadik oldal minden kérdést megold. Legalább is az ő kérdéseiket ... Azonban nem oldott meg semmit, ellenben egyszerre megváltozott a tábor képe. A lappangó ellentétek felszínre kerültek, a társadalmi erővonalak markánsan kirajzolódtak, a politika hadállásai kialakultak, s a pillanatnyi nyugalmat és örömet a leghevesebb küzdelem váltotta fel. Korai volt a megkönnyebbülés, mert a fegyelmezetten viselkedő szocialisták felmentve érezték magukat passzivitásuktól a harmadik oldal erőltetésével, s elszántan védték a maguk igazát, a jobboldal meg átváltott a kényelmesebb harmadik oldalra, az oldalak így újból szembekerültek, csak — arcvonalrövidítés történt. Az „egyik“ oldal és a „harmadik“ oldal egyesült a „másik“ oldali ellen. Amikor Németh László elhagyta Balatonszárszót, ez volt a helyzet.

A másik ember

Reggel bibliakörök alakulnak, s a szárszói háttárban elszórt kiscsoportok hajolnak össze, hogy a lélek nagy kérdéseit és kételyeit legalább

egy napra megnyugtatóan tisztázzák. A biblia-órák hangulatát is át- meg átszövik az előadásokban és a hozzászólásokban felszínre kerülő gondolatok, indulatok és érvek. A lélek tusa-kodik, harcol vagy igazodik: ilyenkor legőszintebbek a megnyilatkozások, mert az ember meztetten valójában áll a gyülekezet elé és sorjába kitergeti kínzó problémáit. Az áhítat után újból kezdődik a viadal, kedvenceik köré csoportosulnak az ifjak és bizalmasabban vitatják meg a dolgokat. Legnagyobb udvara Veres Péternek van, derűs ábrázattal magyaráz, minden kérdésre felel és ügyesen áthidalja az ágaskodó ellentéteket. A legnépszerűbb ember azonban Karácsony Sándor. Amikor az előadásztalhoz áll, frenetikus tapsvihár, óriási ováció, előlegezett nagy lelkesedés köszönti. Az elnök „a nagy magyar nevelő“-nek aposztrofálja, amit bólintás-sáil nyugtáz. Kitűnő előadó, nagy színész, igen jól beszél. Megjelenése nem a legelőnyösebb. Rettenetesen kövér, olyan, mint egy török basa, illetve olyan, mint ahogy a török basa a szegény nép tudatában él: rengő hústömeg. Az első mondatával kontaktust teremt a hallgatóságával, hogy azután többet egy pillanatra se eressze el őket. Egyéni sorsával, történelmi példákkal,

groteszk mozdulatokkal közelíti meg őket. A nevelésről beszél, a gyarmati példa nála is előkerül, s a XVII. század második negyedét jelöli meg a magyar történelem cezúrájának. Addig minden rendben volt, azóta törés, zuhanás, elmaradás. A XX. század legnagyobb érdemének a „másik“ ember felfedezését tekinti. Addig az ember magát ruházta fel szuverén jogokkal, s nem vette figyelembe a többiek hasonló irányú szándékait, ma már tekintettel vagyunk másokra is, a „másik“ emberre is és így életünk emberségesebb lett, illetve lesz. A „másik“ ember fogalma tulajdonképpen a közösségi gondolat új megfogalmazása és a politikailag iskolázatlan társaság éppen olyan lelkesedéssel és örömmel fogadta, mint a harmadik oldalt.

Nagy István — Kis István

Úgy is jellemezhetném a helyzetet, hogy a ködösítés tökéletesen sikerült, de a legsűrűbb köd is előbb vagy utóbb, de egyszer felszáll, eloiszlik és akkor ismét előttünk a táj határozott, ismerős vonalaival, házaival, fáival és embereivel. A felszólalók nem elégedtek meg a harma-

dik oldal és a másik ember ködös ismertetésével, konkrétumokat követeltek. A harmadik oldalt a történelem homokjának nevezték, melybe a struccpolitikusok és az eltévedt írók dugják i?e a fejüket, amikor nagy baj van, hogy így mentseék magukat. A másik ember helyett meg inkább a szocializmusról kellene beszélni. Legtisztábban Nagy István, a meggyőződéséért és elveiért sokat szenvedett, neves erdélyi író képviselte a reálpolitikát az illuzionistákkal és a ködlovagokkal szemben. Minden előadáshoz hozzászólt, s fegyelmezetten, világosan, a közösség érdekeihez igazodva bizonyított, hogy adódhatnak időnként olyan történelmi szituációk, amikor csak két megoldás van és megfelelő tájékozódás hiányában a nép ösztönösen is megérezheti, hogy melyiket kell választani. Nem kétséges, hogy a magyar nép a demokráciát, a szabadságot és a függetlenséget választja. Ezek az eszmék hatják át történelmét, ezek élnek a legerősebben vágyaiban s jövőnk, boldogulásunk ezeknek az eszméknek az érvényesülésétől függ. A munkásság részéről Nagy István megállapításai helyeslésre és megerősítésre találtak. Különvéleményt Kis István egyetemi tanársegéd jelentett be. Kis doktor korábban nyi-

las volt, lelkesedett Szálasiért, a nyilaskeresztes párt ideológusai közé tartozott, de néhány hónapja megtért. Vallásilag is, és politikailag is! A legutóbb megtartott nagytanácsi ülés vallásellenes határozataival nem tudta hitbéli meggyőződését összeegyeztetni, kilépett a pártból és hitetlen emberből „hívó“ keresztény lett. Egyelőre még félszegül viselkedik, mesterkelt egzaltációi kínosan hatnak, s most a katolicizmus politikai programjáról beszél. Impresszionista lélek, Karácsony Sándornak például előadása után a nagy nyilvánosság előtt térden állva kezecsókol, de legfrissebb élményei még annyira tisztázatlanok és feldolgozatlanok, hogy a katolicizmust azonnal azonosítja a harmadik oldallal, s hiába a tiltakozás, hogy a pápai enciklikák és beszédek mást mondanak, átszellemlített arccal, szerényen megjegyzi: sugalmazásrá nyilatkozik meg így.

Mi van egy honfoglaláskori sírban?

A világnézeti kérdések megvitatásához semmi köze a honfoglalás korabeli magyar sírjának, de mégis oázisként hatott László Gyula

kolozsvári intézeti tanár előadása öseinkről. Szerényen, halkán, nagyon rokonszenvesen és még nagyobb felkészültséggel ismertette a honfoglaló magyarságot. Előadását egy táblának előléptetett ping-pongasztalon ügyes rajzaival demonstrálta. Láthattuk Erdély megszállását, az ember küzdelmét a természettel, nevezetesen az erdővel, majd a honfoglalók temetkezését mutatta be. Soha nem gondoltam volna, hogy a sírok elhelyezéséből és tartalmából olyan szépen rekonstruálható a honfoglaló magyarság politikai és társadalmi berendezkedése, mindennapos élete, anyagi és szellemi kultúrája. László Gyula előadását nagy áhítattal hallgattuk. Azt hiszem, lélekben akkor egyek voltunk. Annak a nagyszerű időnek a felelevenítése, amikor hazát talált és országot alapított a magyarság, mindenkinben tetemre hívta a magyart, s azt a gondolatot érlelte, hogy mégis csak meg kell egyeznünk, mert népünknek ma ez az érdeke. A hangulati egységet a tábortüzek tovább mélyítették. Népdalok, népi játékok és a népi írók mélyből fakadó versei és elbeszélései a tábortüzek méléző csendjében megértették, hogy a magyarság egy és örök, s minden időben úgy kell szolgálni, ahogy lehet. S amikor elbúcsúz-

tam a tábortól, arra gondoltam, hogy nagy tévedései és tévelygései ellenére mégis csak rokonszenvesebb ez az ifjúság, amelyik keresi a kibontakozás útját, viaskodik önmagával, s a magyarság és az emberiség nagy problémáival, mint azok, akik gondtalanul és felelőtlenül süttetik magukat a parton és nem törődnek semmivel.

SOMOGYORSZÁGBAN

Fatális véletlen folytán Balatonszárszóról nem oda érkeztem meg, ahova szándékoztam. Szórakozottságból vagy valami más, eddig még megmagyarázhatatlan, illetve kiderítetlen okból a csáktornyai vonat helyett Fonyódon a kaposvárira szálltam és egy romantikus buntlivágányra jutottam. Gyanúsnak találtam ugyan a néhány személykocsiból és tehervagonokból álló szerelvényt, de olyan lelkiállapotban voltam, hogy semmi kedvem nem volt pontosabban utánanézni és utánagondolni az utazásnak és nem törődtem azzal, hogy merrefelé visz a vonat. Nagyon lassan cammogtunk, hihetetlenül sokat álldogáltunk és különös szerencsének tartottuk, ha ismét elindult velünk a mozdony, öreglak, Pamuk és ehhez hasonló nevű kis állomásokat érintettünk. Az állomásokon sokan

várták a vonatot, de kevesen szálltak le róla, a falusiak azért nem szomorodtak el, nyilván ez a szórakozásuk, nagy eseménynek számít, hogy naponta kétszer is keresztül szeli a határt a vicinális. Az utasok régen hazaérkeztek és az az ünnepi ebédet is megették talán, az újonnan felszállók is kényelmesen elhelyezkedtek a fülkékben és összebarátkoztak a többiekkel, de a vonat csak nem akart elindulni. Kirakodás sem volt, berakodás sem volt, s mégis álltunk, hogy eleget tegyünk a menetrendnek, mely negyed és félórás szakaszokat iktatott az érkezés és indulás közé. A törzspublikum, amelyik állandóan ezt a vonalat használja, barátságosan elbeszélgetett az állomásfőnökkel, a vasúti tisztviselőkkel és hozzátartozókkal, megtárgyalják a családi ügyeket, a közellátási nehézségeket, s leadták és felvették a legfrissebb pletykákat, majd mintha csoda történnék, váratlanul és oktalanul elindult a vonat. Hogy miért éppen akkor és nem korábban vagy még később, azt talán a MÁV elnöke vezérigazgatója sem tudná megmondani.

A táj.

Eleinte bosszankodtam a csigalassúságon, azután arra gondoltam, úgyis olyan mindegy, hogy merre megyek és mikor érkezem meg. Útirányomtól eltértem, megadtam magam a játékos és szeszélyes sorsnak és beleilleszkedtem a bumli-utazás hangulatába. Az emberek általában kedélyesek voltak, s a vígságot fokozta a szabadságos katonák dalolása: szombat volt, s mentek haza a falujukba, a családjukhoz. Kedélyeskedtünk, nagyokat nevtünk, kineveztem magamat MABI-tisztviselőnek, aki szabadságra megy haza Kaposvárra, elfogadtak somogyinak és félóra múlva már én is így kezdtem: „Mi somogyiak.,“ Az ablak előtt a dunántúli táj szelíd, békés, megnyugtató kontúrjai húzódtak el. Meghatódva figyeltem egy-egy jellegzetes táj-részletét, magam is Fejér megyében születtem, s ismerős minden hegyoldal, rét, fa, bokor, mező, erdő és legelő. Azt hiszem, egy jó festő néhány jellegzetes vonással az egész Dunántúlt vászonra tudná vinni. Enyhén kanyarodik a vonat, réten megyünk át, a sarjűrendek idillikusán sorakoznak egymás mellett, közbül élénken zöldül a harmadfű, a rétet szegélyező fasoron

túl enyhe lejtésű hegyoldal követi majdnem párhuzamosan a völgyben folydogáló kis patak és a vasúti sínek irányát, a hegyoldalon elszórtan akácfaék vannak és egymásra rétegződöttek a marhák csapásai: messziről olyan, mint a túlszűfolt tájak terraszos kultúrája. Odébb gondosan ápolt erdő, vágási szakaszokkal és áttekinthető pasztákkal, majd ligetes legelő, hirtelen előbukkanó kis falvak, a folyó partján vízimalom, némely helyen halastó. Az egyik álmódon közvetlenül mellettünk van a halastó, ugyanolyan ócska, parthoz kötött csónak és ugyanolyan halászkunyhó a csósz számára, mint bárhol másutt. Azután szaporodnak a majorok, a hosszú cselédlakások, istállók, emeletes magtárak és mindazok a nagyszabású épületek, melyek oly markánsan karakterizálják az uradalmi településeket, a pusztákat. Ezek is egyformák, annyira, hogy Sopronban vagy Baranyában, Tolnában vagy Vasban a megkülönböztethetlenségig Hasonlítanak egymáshoz, íme, ez Dunántúl, olyan, amilyennek írók és költők látták, s ahogy az a mi emlékezetünkben él, akiknek valami közünk is volt ehhez a magyar tájhoz.

A falu

A falu, ahova megérkeztem, mert egyszer csak vége szakadt a kedélyes utazásnak, szintén olyan, mint a többi dunántúli falu: összenőtt az uradalommal. Felső részén a kastély és a major áll, az alsó végében a parasztok telepedtek meg. Amikor végigmentem a főutcának nevezhető egyetlen utcán, valami különleges, furcsa vonás azonnal megragadott, de csak később tudatosult bennem, hogy mi is az: nincs kerítés. A házak kis térközökkel sorakoznak egymás után, s nem köti azokat össze deszka-, kő-, vagy drótkerítés. Magányosan állnak, s mégsem magányosak, mert egy-egy telken négy-öt ház is épült. Még a jobbágyidőkből maradt meg ez a zsúfoltság, amikor a szaporodó lakosság a belterület határát önkényesen nem tolhatta ki, s kénytelen volt egymás hátára telepedni. A szegényebbek húzták meg magukat a gazdagabbak portáján, innen az alzsellér vagy a más hátán, a más házában élő zsellér elnevezése. Amikor felszabadult a jobbágyság, érintetlenül maradt a telkeknek ez a furcsa státus quója, s a házak előtt a szokásjogon alapuló, kerítetlen udvarok a majorokra emlékeztetnek, ahol szintén össze-

folyik a belső terület és nehezen dönthető el, hogy melyik rész kit illet meg. Persze, sokat perlekednek a kényszer-szomszédok, szidják, gyalázzák, átkozzák egymást, de ezen már nem lehet segíteni, mert az első ház gazdája nem zárhatja le udvarrészét, hiszen akkor a többiek nem tudnának kijutni az utcára. A házak a kishemesi építkezés elemeit viselik. A szokásos hosszú eresz vagy tornác helyett középen kiugró oszlopos előtér van, ami modernebb kivitelben már előszobának használatos, másutt a dunántúli építkezés jellegzetes tömzsi, alacsony oszlopai láthatók, melyek a boltíves tornácot tartják. A falu elég jómódú, gyümölcsből és szelíd gesztenyéből tekintélyes a bevétele, ami az újonnan épített házakon meg is látszik. Ahogy régebben a kishemesi forma motívumai váltották föl a paraszti építkezés hagyományos elemeit, úgy most a polgári stílus hódít. Utcára néző hosszú front, nagy ablakkal, redőnnyel, belső tornáccal és fürdőszobával. A „pógár“, ahogy a somogyi paraszt magát nevezi, kilép a hagyományokból és ilyen építkezésekkel, polgári öltönnyel és biciklivel dokumentálja, hogy már nem sok köze van ahhoz a parasztsághoz, mely a népszínművekben és a gyöngyösbokré-

tákban él tovább a kispolgárság és a kisközépształy hazafias érzéseinek a megnyugtatóására.

A kastély

Hatalmas parkban, hegyen all a kastély. Nagyon szép barokk épület, körülötte a tisztí lakások és a cselédházak. Sokáig elnéztem a kastély cseréptetejét. Ma már olyan cserepet nem gyártanak, mint amilyennel befedték, pedig valamikor ez a fajta cserép borította a várakat, az istállókat, a kastélyokat és a templomokat. Hosszúkás, keskeny alakjával, vörösesbarna, majd az időtől sötétrepácolódott színeivel nagy darab magyar történelem. Igen, e cserepek alatt éltek, gondolkoztak, kínlódtak vagy szenvedtek eleink, akár főurak, nemesek, parasztok, vagy cselédek voltak, mert a jobbágyok és a majoros szolgák házait is ilyen cserepek fedték, ahol arra volt pénz vagy ahol nem volt nád, fa vagy más fedőanyag. A park ritkaságszámbamenő fáí, különös formájú bokrai és ápolat útjai szinte területenkívüliséget biztosítanak abból a környezetből, mélyet a kőkerítésen túl a falu és általában a dunántúli táj jelent. Az udvaron

gondosan elgereblyézett kavics, az istállóban nemesvérű lovak, szépen hizott marhák, jól tejelő tehének. Sokáig álltam az ököristállóban is, néztem a nagyszarvú, úgynevezett címeres magyar ökröket. Meghökkenítő a szomorúság az arcukon és a szemükben. A majorokban, a pusztákon cselédek élnek s ezekkel a nagyszarvú magyar ökrökkel dolgoznak: szántanak, vetnek, boronálnak, szállítanak és általában végzik mindazt a munkát, amelyik egy nagy gazdaságban, uradalomban adódik. Kastély, istálló, cselédlakások egymás mellett és mégis egymástól oly irtatlan távolságra, hogy áthidalásukra gondolni sem merek.

Tömény unalom

Vasárnapra virrad a falu és az emberek nem tudnak mit csinálni az ünneppal. A házkörüli teendőket már elvégezték, az állatokat megetették, megitták, az udvart, utcát tisztára söpörték, misén vagy istentiszteleten voltak s most otthon vannak, tétlenkednek és várják az ebédet. Nem tudják a szabadidejüket felhasználni. Újság nem kapható a faluban, s nem

is igen jár, gazdakör, olvasóegylet, vagy ehhez hasonló társulat nincs, két kocsmá van, de oda se járnak, mert sokkal jobb a saját termésű boruk, s inkább azt isszák. Ténferegnek az utcákon, összeállnak beszélgetni, majd megint hazamennek. A fiatalok illegetik magukat, ok sem találják a helyüket, szeretnének sétálni, csoportosulni s valami olyasmit csinálni, ami ebből a tömény unalomból kiemelné őket, de nem mernek, nem tudnak, mert nem illik... Figyelem ezt a tehetetlen kínlódást s hirtelen arra gondolok, hogy mi volna, ha valaki kávéházat nyitna a faluban. Szabályos kávéházat: a kávéház a világ legdemokratikusabb intézménye, ahova bárki beülhet meginni egy feketét vagy egy kapucinert, azután elolvashatja az újságokat, megvitathatja a helyzetet és eltöltheti a szabad idejét úgy, ahogy neki tetszik. Próbálom is elhelyezni a faluban a kávéházat, de sehogysen tudom: nehezen illene ebbe a környezetbe a nagyablakos, kivilágított, fényes helyiség. Hamarosan el is ejtem a bizarr gondolatot, mert még megtalálnak róni azok, akiknek nincs érzékük az emberi fejlődés ilyen állomásai iránt, akik még ott tartanak, hogy a parasztság csak járjon népviseletben s unatkozzék

vasárnaponként vagy ha nem akar unatkozni, akkor daloljon, táncoljon és játszón úgy, ahogy azt a parasztromantika hívei elképzelik és elvárják.

A „högy“

Kávéház nincs a faluban, de van „högy“. Ez a „hogy“ a szőlőhegy, ahová a pogárok szorgalmasan kijárogatnak, mert ott pincéjük van s a pincében jó borok. Dunántúl szelíd lankáin diófák között állanak a borpincék, előttük régi malomkövekből készített asztalok, körülöttük rönkfá ülőhelyek: ez a somogyi kaszinó, gazdakör, kávéház és minden együttesen. Vasárnap délután fölkerelkedik az egész falu, kirándul a högyre s estig ott vannak. Isznak és beszélgetnek. Mindkettő hozzátartozik életükhöz: bor nélkül bajos elviselni a világot s ha már teremtette őket az Isten, akkor legalább megvitatják, hogy miért is élnek. A szőlőhegy magas, meszsziire el lehet látni, körültekinthetik a tájat s a kellő mennyiségben fogyasztott bor ne on hogy elködösítené az agyukat, hanem még tisztábban jeleníti meg bennük az embert, őszintén nyi-

latkoznak mindenről, olyan őszintén, hogyha leírnám, biztosan törölné a cenzúra. Világosan és tisztán látják a helyzetet, tudják, hogy mi van és azt is, hogy mi lesz s nyugodtan várják a jövőt. Amikor rászállt az este a „hőgy“-re és a falura, hazaballagtunk. Én sokáig sétáltam még a csillagos éjszakában, néztem az eget, kutattam a csillagokban azt az emberi sorsot, melyet aligha sikerül olyan tökéletesen megrajzolni, mint ahogy megtörténik ...

B U D A P E S T

LÉGIRIADÓ

A légiriadó a Cserépfalvinál ért a Váci-utcában. Az üzletben beszélgettünk s nem akartuk elhinni, amikor felüvöltöttek a szirénák, hogy baj van. Az első üvöltést nemsokára követte a második: tudomásul kellett hát venni a veszélyt. Kelletlenül mentem az óvóhely felé. A régi belvárosi ház gyanús volt nekem: emeletein szücsműhelyek vannak, sokszor elnéztem a belső lépcsőház előtti vasrácsot, ahol egy nagybajuszú, öreg magyar őrködik, nehogy valaki az értékes bundákat, nerzetek, keppeket és belépőket kicsempéssze. Fekete klottruhás, sápadt lányok és fehérköpenyes férfiak siettek a folyosókon, ők készítik egzotikus állatbőrökből azokat a pompás darabokat, melyekben a nők oly izgatóak, ingerlőek és kissé a ragadozókra emlékeztetnek. Megnéztem az óvóhelyet, de nem tet-

szett s odébbálltam. Kimentem a Dunapartra azzal az indokolással, hogy az előkelő szállók óvóhelyei mégiscsak jobbak, s mi tagadás, nem szeretnék repülőbombától meghalni: nagyon kíváncsi vagyok a végére. A Hungária előtt sokan álltak, én is lassítottam, de nem engedtek be, mert az „óvóhely a szállóvendégek részére van fenntartva!“ Így, ilyen hivatalosan, elképesztő fogalmazással adták tudtomra, ahogy az már nálunk szokás, a megmásíthatatlan végzést. Riadtan körülnéztem, hogy most mit csináljak? A túlsó oldalon hatalmas és barátságtalan pincelejárat ásított rám és sárga táblán piros betűk hirdették: Óvóhely. Nincsen semmi baj, vigasztaltam magamat, ezek a méteres falak mindent kibírnak, sokkal többet ér ez, mint a Hungária s átmentem a túlsó járdára. Egy taxisofőr megerősített hitemben és leballagtam a lépcsőkön. A szokásos pincei kép fogadott: pókhálós, vakolatlan falak, víz- és gázvezetőcsövek, dohos, nyirkos levegő, bizalmatlan félhomály. Az óvóhely elég rendesnek látszott, a falakat még egyszer szemrevételeztem és úgy találtam, hogy közvetlen veszély nem fenyeget. A százkilós bombáknak ellentáll, a négy tonnásokkal szemben meg úgyszincs védekezés ...

A társaság színes, érdekes és fegyelmezett volt. Hamar összebarátkoztunk s izgatottan vártuk az első támadási hullámot, így mondtuk, mert szakszerűen jelöltük meg a légiháború egyes fázisait s nagyon komolyan készültünk a közvetlen veszélyre, az első robbanásra. Ellen-séges repülőgépek azonban nem jelentkeztek, ellenben jött egy szürke overallos, rohamsisakos, nagyon szigorú úriember és felszólította a tár-saságot, hogy hagyjuk abba a dohányzást. „Ko-moly dolog ez uraim“ — mondotta. „Háború van, nem lehet csak úgy cigarettázni: mit csi-nálnak, ha elfogy az oxigén?“ A hölgyek és az urak gyorsan eldobták és eltaposták cigarettái-
kat, mert hát az oxigénre nagyon kell vigyázni: ha elfogy s a riadónak még nincs vége, akkor nekünk lesz végünk. Két japán is volt velünk, ok nem értették a figyelmeztetést és nyugodtan cigarettáztak tovább. A szigorú úr pattogott, kézzel-lábbal magyarázott, s amikor a japánok végre megértették, hogy miről van szó, vizi-malomzakatolásra emlékeztető, akusztikátlan beszéddel vitatták meg a helyzetet s ők is el-oltották cigarettáikat. A rohamsisakos úr be-nézett az óvóhelyre, megmutatta a falbontó csá-kányokat és a szükségátjárót, majd kioktatta a

közönséget, nehogy valaki neki támaszkodjék a falnak, mert a légnyomástól megrengtetve olyan ütést mérhet a hátára, hogy a tüdeje is leszakadhat. Azután folytatta inspiciálását, a házban nyolc vagy tíz óvóhely is van, én pedig meghökkenően bár, de nagyon nyugodtan arra gondoltam, hogy komoly dolog ez, akárhogy is vesszük s vigyázni kell az oxigénre, a falra és még sok mindenre, hiszen a tüdőt és általában az embert halálos veszély fenyegeti.

A veszély tudata különös módon a józanságra és a humorra transzponálódott. Komolyan latolgattuk az esetleges következményeket és harsányan nevettünk az ilyenkor markánsabban megnyilvánuló emberi fonákságokon. Fejünk felett a víz- és gázvezetési csövek tekeregtek, kígyóztak. Egy aszkéta kinézésű úr azt kérdezte, hogy vajjon a házmester idejében elzárta-e a főcsapokat s azok alattunk vagy fölöttünk vannak-e? Ha nem zárta el, vagy ha elzárta is, de a főcsapok a földszinten vannak, akkor a detonációk okozta légnyomástól a csövek megrepedhetnek s a kiömlő vízben vagy gázban itt

a pincében éppúgy megfulladhatunk, mintha elfogyna az oxigén, vagy leszakadna a fal ütésétől a tüdőnk. Aggódva vizsgálgattuk a csöveket, nem tudtuk biztosat, de emberi természetünkhöz híven optimisták voltunk s megnyugtattuk magunkat, hogy miért éppen itt történne katasztrófa s nem másutt? Egy fehérköpenyeges úr, a házbeli fodrász-szalon segédje hidegvért emlegetett, ami ilyenkor a legfontosabb. Ő például nyugodtan borotvált tovább, amikor felüvöltöttek a szirénák. „A vendégem állta ugyan elkezdett reszketni, — mutatta is, hogy hogyan —, én azonban összefogtam az állkapcsát és lehúztam, ami még hátra volt“. Olyan remekül adta elő a komikus jelenetet, hogy mindnyájan gondtalanul és felszabadultan nevtünk.

Egy kislány is volt az óvóhelyen. Nem félt. Nagyon komolyan és aggodalmasan nézett, úgy, ahogy csak gyermekek tudnak, a kijárat felé s megszólalt: „Mi lenne, ha ide esne egy bomba?“ Mi is lenne akkor, kérdeztük mi is magunkban magunktól. „Leugrálna a lépcsőkön, benézne hozzánk s ha azt látná, hogy na-

gyon megijedtünk, visszamenne, de előbb kikémele az utcára és csak akkor ugrálna tovább, ha nem lenne rendőr a közelben“ — mondtam neki. „És hova ugrálna? — kérdezte. „Ahol bátor embereket találna“ — feleltem. Nagyon tetszett neki az ugráló, kukucskáló és bátor embereket kereső bomba. Sokáig kuncozott, s bizonyára otthon is elmesélte.

Az egyik sarokban egy idősebb parasz-asszony, a fia és a menyé falatoztak. Elcsépeltek már a gabonát, pénzhez jutottak s bejöttek Pestre ruhát, cipőt és egyebeket vásárolni. Amikor megszólaltak a szirénák, az emberáradattal idesodródtak. Egy ideig csendben ültek, a városiak hangulatába nem igen tudtak beilleszkedni, majd elővették a hazai szalonnát, kenyeret, zöldpaprikát, sőt és megebédeltek. Olyan volt előttük az asztal, mint a zöldvendéglőkéi, ha kirándulók érkeznek. „Jó napot választottak maguk is“ — mondom az öreg néninek. A fia felelt helyette: „Nem tudtuk mi ezt előre“. A néninek más a véleménye: „Gondolhattam volna pedig, mert péntek van és

tizenharmadika“. A fiatalasszony felsikolt, kiejti a kezéből a kést, a szalonnát és a kenyeret s olyan riadtan, nagy félelemmel mondja, mint aki azonnal elkárhozik: „Maga tudta, hogy pén-tek van és nem szólt, én meg nyugodtan eszem itt a szalonnát“. A férje jó darabot kanyarint a kenyérből, ráhelyezi a szalonnát s úgy csitítja az asszonyt, hogy az kinyilatkoztatásnak is be-illik. „Ma ez a kisebbik bűn“. Valóban Isten előtt egy repülőtámadásos pénteken a húsevés a kisebb bűn ...

A riadó végét jelző egyenletes szirénázásra, a legszebb zenére, úgy másztak élő az emberek a pincéből, mint az első keresztények a katakombákból, amikor szabad lett a vallásgyakorlat. Vidám ábrázattal, boldogan siettek haza: tudták, hogy most még együtt van a család, ép a ház, a lakás, és nincsen semmi baj. Vájjon meddig? ...

A T. HÁZ

A díszbeöltözött rendőr tétova mozdulattal emeli jobbkezét tisztelgésre, a képviselők bejáráján lépek be a parlamentbe, nem biztos a dolgában, nem tudja kinek nézzen, s úgylátszik nem akarja elvéteni. A parlamenti őrség „vigyázz“-ban álló díszsisakos tagja is tiszteleg s az imponáló megjelenésű, hatalmas termetű portás is hajlongva fogad. A nagy tiszteletadás kissé zavarba hoz s nem tudom, merre induljak az ülésterembe. Kérdezni most már nem akarok, nehogy oda legyen a tekintélyem, így hát biztos léptekkel indulok meg egy áttetsző üveggel fedett ajtó felé, amelyik mögött a ruhatárt sejtem. Bent valóban fogasok sorakoznak a falon és állványok vannak középen: a képviselők itt helyezik el felöltőikéi; nagykabátjukat és kalapjukat. Minden fogas fölött név olvasható s amint zavarodottan szétnézek, hogy hova is akaszthatnám a kabátomat, Oláh György nevét olvasom, ide nem akaszthatom, gondolom magamban, de a további találgatásra nincs időm, mert udvarias hang köszönt „Alázatos szolgálja

Nagyságos Uram!“, s már segíti is le rólam a nagykabátot egy sötétzöld uniformisba öltözött, nagyon udvarias és előzékeny ruhatáros. A kijáratot keresem, megfordulok, abban a pillanaton nyílik a liftajtó és egy olyan nagy felvonószekrénybe lépek be, hogy legalább 10—15 ember elférne benne. A lift piros plüssel bevont padja már a képviselőház folyosóinak és lépcsőházainak a színeivel köszönt.

A folyosó

Nem tudom, hány emeletet emelkedtünk, amikor az ugyancsak sötétzöld ruhás liftkezelő előzékenyen, szolgálatkészen és udvariasan kiereszt a folyosóra. Már magasan a Duna fölött vagyok. A folyosó néptelen, nincs az a szokásos izgalom és zsongás, mint az ülések szüneteiben, vagy egy-egy nagyjelentőségű miniszteri vagy képviselői beszéd után, amikor a képviselők kitódulnak az ülésteremből és csoportokba verődve tárgyalják izgatottan a hallottakat vagy a legújabb eseményeket. A hosszú folyosót piros szőnyeg borítja, nesztelen lépésekkel megyek végig rajta s nem tagadom, igen nagy hatással van rám a magyar parlamentnek

ez a történelmi jelentőségű része. Kissé homályos ugyan, ami azonban az architektúráját csak előnyösen kiemeli: a t. Ház is kénytelen igazodni az elsötétítési szabályokhoz, minden harmadik ablak bána redőnyeit nyitották csak ki s még ezeken is keretként ott látható a fekete légvédelmi papiros. Az ablakok alatt piros plüssel bevont pamlagok húzódnak végig, az ablakpárkányon sárgaréz hamu- és gyufatartók, a gyufatartókban pirosfejű, foszforos gyufa, amelyik minden érdes felületen meggyullad, hamu- és gyufatartók vannak az ülésterem bejáratait kiképező márvány oszlopok között is és azokban a beugrókban is, ahol ugyancsak piros plüssel bevont kis pamlagokon beszélgetnek bizalmasabban a képviselők. A nagy üléstermet körülfutja a négyszögletes folyosó, a Dunapart felőli rész az ellenzékieké, a Kossuth Lajos-téri oldal a kormánypárté, de az egész képviselőház inkább a dunaparti folyosón tartózkodik, mert gyönyörű innen a kilátás a Dunára, a Várra, Budára és a környező hegyekre. A dunaparti folyosó középső részén, az ülésterem és az újságírókarzat bejáratánál a magyar életet szimbolizáló szobrok illeszkednek bele harmonikusan a folyosó architektúrájába.

Az ülésterem.

Nagy méreteivel lenyűgözi a belépőt. Az uralkodó szín a zöld. Az elnöki emelvény faragott fából készült, a körbefutó padokat pedig az íróasztalok ismert, zöld bevonata díszíti. Az úgynevezett „mezőny“ beosztása nem fedti éppen a világnézeti állásfoglalást. Az elnöki emelvényről nézve baloldalt az ellenzék, jobboldalt a kormánypárt helyezkedik el s a választóvonal az Erdélyi Párt. A szélsőbal a nyilasoknak jutott, mellettük az imrédysták ülnek, majd a szociáldemokraták, a kisgazdák, a demokraták, a Néppárt, a pártomkívüliek, az Erdélyi Párt és úgy végül jobboldalon a kormánypárt. A kormánypárt az ülés szerint az egyetlen jobboldali pártja az országnak. A képviselők mögött ülnek az újságírókarzaton az újságírók. Az újságírók helyét az ellenzéki padsorok mögött jelölték ki, míg a kormánypárti padsorok mögött a minisztériumok tisztviselői kaptak helyet. Az emeleti karzaton az elnöki emelvény fölött a diplomaták s a miniszterek hozzátartozói, szemben az elnöki emelvényvel a képviselők hozzátartozói, s a legfelsőbb karzaton az érdeklődők ülnek. Az elnök magasan trónol, nincs egyedül, a jegyző

is mellette ül: ketten figyelik a beszédet és különösen akkor figyelnek erősen, amikor exponált ellenzéki politikus beszél. Az elnöki emelvény előtt van még egy kisebb emelvény, ahol egy magányos úr ül, az előadó s lent a miniszteri piros bársonyszékek karéjában áll a t. Ház híres asztala, amelyiken a Corpus Juris kötetei láthatók és amelyekre leteszik a miniszterek a törvényjavaslataikat, vagy a képviselők bizonyítékaikat, egyéb irataikat. Gyakran olvashatjuk parlamenti tudósításban ezt a mondatot: „Leteszem a t. Ház asztalára...” A t. Ház asztalával szemben a gyorsírók ülnek, akik kis lámpáktól megvilágított papírra jegyzik nagyon szorgalmasan a beszédek és a közbeszólásokat.

Egy szónok.

Az ülésterem izgatott hangulata fokozódik, amint az -elnök rövid csengetés után a hagyományos kérdéssel fordul a jegyző felé: „Szólásra következik?” S a jegyző a szinte drámai nagy csendben feleli: Bajcsy-Zsilinszky Endre. S az elnök így folytatja: „Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselő urat illeti a szó!” Az ellenzéki

mezőnyben feláll egy őszhajú, markánsarcú, közepes termetű, kemény tartású magyar ember és választékos eleganciával beszélni kezd. Telt ház van, Bajcsy-Zsilinszky Endre a magyar parlament egyik legérdekesebb alakja, minden felszólalását nagy érdeklődés előzi meg s amikor beszélni kezd, a folyosókról betódulnak az ósiszies képviselők az ülésterembe s érezhetővé válik, hogy a magyar parlament atmoszférája a lehető legnagyobb feszültséggel telített. Egy fehérkesztyűs, sötétzöld ruhás, bajuszos, jókiállású parlamenti altiszt kis tálcán egy pohár vizet helyez a szónok elé, Bajcsy-Zsilinszky fölteszi csontkeretes szemüvegét, kezébe veszi a jegyzeteit s azokat lapozgatva, kedvenc témájáról, a magyar ihadseregről beszél. A világháborúban maga is huszártiszt volt s ahol kritikát gyakorol, ott is kiérezhető szavaiból) a nagy melegség és szeretet s az ember önkénytelenül arra gondol, hogy Bajcsy-Zsilinszky összeforrt az örök magyar katonszellemmel. Az elnök nagyon éber, előrehajol gótikus székében, az ő haja is Ősz már: Tasnády-Nagy András elnököl. Bajcsy-Zsilinszky Endre körül is látható néhány markáns ősz fej. Nagyon komolyan hallgatják. Néha azonban ellentmondások szakítják meg,

vihar keletkezik, olyankor nyugodtan áll és megvárja, amíg ismét csend lesz s úgy folytatja tovább költségvetési beszédét. Nyugodtan és fegyelmezetten fogadja az elnöki figyelmeztetéseket, mert olyanokat is mond, amiért rendreutasítás jár. Imrédy a baloldali mezőny első sorában magába roskadtan, előreszegzett fejjel hallgat, egész idő alatt egy szót sem szól, néha Oláh György suttog valamit a fülébe, de arra sem reagál. Rajniss, a nagy közbeszóló önmagának gesztikulál, grimaszokat vág, hevesen tiltakozik, színéskeskedik, de már nem tudja a t. Házat egy-egy közbeszólással kellően hangolni. A másik nagy közbeszóló, a Festetich Domonkos gróf halkán tesz egy-egy megjegyzést, ő sem az a nagylegény, mint aki régen. Nagyon sok a fiatal és az ismeretlen arc, a két Matolcsy testvér, Mátyás és Tamás csendben ül. Megjárták a parlamenti mezőny minden részét, most kormánypártiak, de látszólag nem érzik jól magukat. Szomorú, magányos bölényként ül Bródy Ernő, az ellenzéki mezőny utolsó padsorában. Ő sem szól egy szót sem, csak hallgat és figyel. Némely honatya meg, mi tagadás, édesdeden szundikált, s még a legnagyobb zajra sem ébrednek fel. Az elnöki emelvényen a

klotúrlámpa kigyullad és — stílusosan — zöld színnel jelzi, hogy a beszédidő lejárt. A többit tudjuk, a képviselőházi naplóból és az újságírók tudósításából: „A szónokot többen üdvözik.“

Két nő.

A padsorok megbomlanak, a képviselők kitódulnak a folyosóra, vagy beülnek az étterembe ebédelni. A t. Házban fodrászszalón és étterem is van. Az étteremben nagyon jól lehet kosztolni, s a honatyák a nagy vihar után jóízűen ebédelnek. Képviselők és újságírók vegyesen ülnek az asztaloknál s megbeszélik az általános helyzetet és a legaktuálisabb híreket, eseményeket. Itt is külön csoportosulnak egy-egy pártnak vagy világnézetnek a hívei s a legritkábban keverednek egymással, vagy ha szólnak is egymásnak, az inkább csak egy-egy gúnyos megjegyzésre vagy csipkelődésre szorítkozik. A folyosón és az étteremben ritka látvány a nő, éppen ezért igen nagy érdeklődés fogadja azt a két, határozottan csinos és elegáns nőt. akik az egyik képviselő társaságában ülnek be az étterembe ebédelni. A zord arcok megeny-

hűlnek, a komoly honatyák egymásra kacsintanak, a nők felé küldik hódoló mosolyukat s általában nem leplezik, hogy van érzékük az élet kellemetességei iránt is...

Parlament a parlamentben.

Külön érdekessége a t. Háznak az újságírókarzat. A parlamenti újságírók éppúgy tartozékaik a képviselőháznak, mint az elnökség vagy maguk a képviselők. Sok fiatal újságírót látni, de vannak olyan öreg rókák is közöttük, akik jobban ismerik a parlamenti szokásokat s a politika elemeit, mint a legtöbb képviselő, aki csak a helyet tölti a padsorokban. Ezek jegyzés közben helyreigazítják a felszólalókat vagy megcáfolják, s magukban tisztázzák, hogy mi az igaz, vagy hogyan is kellett volna. Az újságírókarzat külön parlament a parlamentben s a képviselők is szívesen fogadják tanácsaikat és beszélnek meg velük a helyzetet.

K Á R P A T A L J A

VÁROS A HEGYEK ALATT

Nem ért váratlanul, amikor a postás a behívóval csöngetett. Esedékes volt, hiszen egyremásra tűntek el mellőlem a velem egykorú férfiak, nem áltattam magam azzal, hogy majd éppen engem kerül el: vártam, s amint megkaptam, azonnal elindultam. Idegeim hál' Istennek rendben vannak, a legnagyobb meglepetéseket is pillanatok alatt feldolgozom s rögtön beleélem magam az új helyzetbe. Nem emlékszem, hogy valaha is kétségbeestem volna: test és lélek mindig kész, s fegyelmezetten fogadja a meglepetéseket, a bajokat és a szenvedéseket. A katonaládámban példás rendben együtt volt minden, amire csak szükségem lehet. Szegény anyám szomorú arccal figyelte készülődésemet, nem sír, megszokta már ezt a jelenetet, elég gyakran kellett elindulnom valamerre ezekben

a nehéz években. Fájdalmas búcsú tőle is, másoktól is s egykedvűen ülök fel a Nyugati pályaudvaron a zsúfolt szerelvényre.

Az örült.

Sötét este, sötét éjszaka. A lámpák tompítottan égnek, az utasok egymásra dőlve alszanak, alattunk a vonatkerekek zakatolása néha dübörgéssé erősödik, hidakon megyünk át, gyengén világított állomásokat érintünk, alvó tanyákat és falvakat hagyunk el. Este nyolc órától másnap déli tizenkét óráig tart az utazás, napszakokban tudom csak az időt mérni: este, éjszaka, reggel, délelőtt és délután. A fáradtság engem is elnyom s elalszom. Hangos kiáltásra ébredek. Világosodik s az egyik állomáson fehér ruhás ápolónő két örültet támogat a vonatra. Az egyik idősebb parasztasszony, a másik a fia, harminc év körüli legényember. Az asszonyon kényszerzubbony van, komoran lépked és haragosan nézeget, a fiú jókedvű, nevetgél és inkább részeghez, mint örülthöz hasonlít. Zárt intézetbe viszik őket valahova a hegyekbe. Már a hegyek között járunk, az Alföld és a Felső-Tiszahát mögötünk maradt: a táj a Kár-

pátok előtere. Az örült legény az ablakban áll és kiabál. Harsány hangon szidja a zsidókat, Palesztinát emlegeti, majd éljenezni kezd, frázisokat ismétél, vezényel és énekel, összevissza, ahogy eszébe jut. Az egész vonat rajta derül, én meghökkentem figyelem. Ez a szerencsétlen ember visszakérődzi mindazt, amit az elmúlt években hallott. Bizonyára nem ilyen rendszertelenül táplálták betűvel, szóval és benyomásokkal, ahogy most egyszerre kikiabálja^ de amit kapott, az kétségbeejtő s önkéntelenül arra kell gondolnom, hogy nem ez a parasztlegény örült meg, hanem a világ, amelyikben élünk.

A pópa-lak

Robog a vonat, az örült éppen vezényel s én elszoruló szívvel, izgatottan lesem, hogy az ismerős hegy mögül mikor bukkan elő a pópa-lak. Közeledünk a városhoz, ahol katonáskodtam s a kaszárnyára néző hegyoldalon ez a bádogtornyú nyaraló, amit mi pópa-laknak neveztünk, löelemszámításoknál az örökös kíségető cél volt. Az aknavetőknél szolgáltam s kitöröl-

hetetlen belőlem ez a vezényszó: „Alapirány Észak, kiegészítő célra rögzítve! Kiegészítő cél a pópa-lak...” Átdübörgünk a Nagyág hídján, a város az őszi nap párás levegőjében sütkérezik, felette, a merészen emelkedő, süvegalakú hegy tetején várrom trónol: itt tartotta Rákóczi az utolsó országgyűlést. Megérkeztem. Az állomáson nagy zaj, fiakkerek és idegen beszéd. A lakosság többségben ruszin és ortodox zsidó s valami egészen furcsa és megmagyarázhatatlan nyugtalanság jellemzi.

Nyüzsgés

Szenvedélyes utazók. A vonat képe teljesen megváltozik, amint e tájra érünk. Minden állomáson sokan várnak és sokan szállnak fel és le. A legtöbben csak egy állomásnyit utaznak, mások kényelmesen berendezkednek, mintha Vladivosztokba készülnének: ezek a harmadik vagy a negyedik faluba, illetve városba tartanak. Bőröndjeikét a térdükre helyezik, kinyitják és esznek. Élvezik az utazást és az evést. Közben fecsegnek, nevetgélnek és gesztikulálnak. Olyanok, mint egy laboratóriumi tenyé-

szét, amelyikben hirtelen megindult az élet. A városban is nagy a forgalom. A fiakkerek egész nap, reggeltől estig és estétől reggelig állandóan zörögnek. Rossz gebék, kopott hintók és rongyos, piszkos kocsisok. Sokszor elnéztem okét. Téli-nyári ruhájuk ugyanaz: báránybőr kucsma, bőrködmön, szürke posztónadrág, persze a lehető legrosszabb kiadásban. Borostás arcuk az utcát kémleli, szájuk szélén cigaretta lóg, s nagyokat kiáltanak. Féloldalt ülnek a bakon, a járókelőkkel, a szembejövő kocsisokkal vagy az utasokkal beszélgetnek. Az utasok semmivel sem különbek. Ugyanolyan kopottak, piszkosak, borostásak, szakállasak és hangosak, mint a kocsisok. Átkiabálnak egymásnak, felinteztetnek az ablakokba, a gyalogjárókat üdvözlik, forgolódnak és nagyon sietnek. Hova? Talán maguk sem tudják. Csak mennek, sietnek, mert hajtja, űzi őket valami. A város egyik feléből robognak a másikba és vissza, s mindig a Fő-utcán hajtatnak végig. A Fő-utcán hullámszik a tömeg. Délben és este nagy korzóélet van. Ilyenkor a várszerű református templomtól a Korona-szállóig alig félni a járdára. Aki siet, az lelép az úttestre s a macskaköveken bukdácsol célja felé vagy kon-

flisra ül. Amikor újonc voltam, még zsúfoltabb és hangosabb volt a korzó. A benszülöttek a katonákkal keveredtek, s a nagy forgalom lebonyolítására a zászlóaljparancsnokság korzóügyeletes altiszteket vezényelt ki.

Kelet

A város erdőkkel borított gyönyörű hegyek karéjában települt, s a jellege erősen keleti: zsúfolt és piszkos. Tavasztól őszig zöld keret fogja egybe. A nyár rengeteg léggel köszönt be. Az ősz rozsdabarna színfoltokkal, völgyeket megülő köddel és hegyeket érintő, terhes felhőkkel jelentkezik. Télen mindent hó borít, s a fiákerek helyett szánok csilingelnek az utcákon ugyanazokkal a kocsisokkal és ugyanazokkal az utasokkal. A tavasz későn és hirtelen jön: minden víztől csillog és a levegőben édes zsidbadás remeg. Gyönyörű ez a város az emlékezés melegségén keresztül: szeretem a füledtségét, a nyüzsgő életét és a nyugtalan atmoszféráját. A Fő-utca házai mindkét irányban a hegyek alá süllyednek. Sok-sok estén én is együttlésodródtam a tömeggel a vártemplomtól

a szállodáig. Sétáltunk, az idegen nőekkel kacérkodtunk és ismerkedtünk, s takarodóra visszavertünk a kaszárnnyába. A Fő-utcától a hegyekig köröskörül a város, az igazi város terül el, s amíg átgázoltam rajta, mindig arra gondoltam, hogy ilyen pompás környezetet hogyan is ronthaták el ennyire az emberek. Szűk és piszkos sikátorok, széles, sáros utcák, faházak, nyomorúság, bűz és mocsok olyan töménységben, hogy az maga a kilátástalanság és a reménytelenség. S ebben a televényben szeretnek, élnek és nyüzsögnek a benszülöttek, akikhez a hegyekből néha fejszés, halinás, bocskoros, szürke- és fehérszöttes favágók, pásztorok és parasztok érkeznek, azokkal hosszan és titokzatosan beszélnek, azután megint fiákerbe ülnek és elvágtatnak valamerre. Máskor szakállas pópák suhannak végig az utcákon, bő, fekete köpenyük mint árnyék messziről követi őket, szenvedély lobog bennük, titokzatos szándék ég a szemükben és ők is sietnek. A parasztok tisztelettudóan kitérnek előlük és megilletődötten néznek utánuk. Fülledtség, titokzatoság: Kelet...

Emlékek

Az őszi alkonyat bearanyozza a várost. Dobogó szívvel indulok el annyi év után megint a korzóra. A vártemplomnál befordulok a Fő utcára. Jobbról a pénzügyigazgatóság, a törvényszék és a katolikus templom, odébb a polgárok hegy alá süllyedő házai. A templom mögött a törvényszéki fogház vasrácsos ablakaiból halvány világosság szűrődik ki: a rabok már a celláikban vannak. Balról a ruszinfelírású takarékpénztár, a Cikta, a sarkon a könyvkereskedés, a másik oldalon a kivilágított patika. Ugyanaz a feketeköpenyes idősebb hölgy és ugyanaz a fehérköpenyes ősz úr áll még mindig a nagy fényességben, mint 1939 őszén. A patikán túl a Korona, majd a piactér. Az utolsó ház emeleti ablakában fiatal, szőke hölgy könyököl. Most is éppen olyan tartózkodó, mint akkor volt, amikor még esténként annyiszor el-elsétáltam az ablaka alatt. A Koronával szemben egy másik, emeleti kivilágított ablakban tátottszájú paciens ül és egy idősebb fehérköpenyes úr foglalatatoskodik az ismerős instrumentummal: a fogorvos, aki szintén semmit sem változott. A korzó is a régi, az emberek is a ré-

giek: minden úgy van, ahogy itthagytam. A toronyóra lapja megvilágosodik, a nagymutató lassan körbejár, a kismutató még lassabban fel-emelkedik és nyolc erős kongás jelzi, hogy közben nyolc óra lett.

Hotel Európa

Sötétség borul a városra, a hegyekből hideg levegő ömlik az utcákra, a korzó elnéptelenedik, a katonák és a polgárok hazatérnek, vagy kedvenc kocsmáikba mennek szórakozni, mulatni. A Fő-utcát a piactérrel összekötő piszkos mellékutcákban, szemben a zsinagógával hosszú, egyemeletes, vörösre meszelt épület homlokzatán ez a felírás olvasható: *Hotel Európa*. Itt szoktam megszállni, s önkéntes koromban ez volt a kedvenc tartózkodási helyem. A szobái ugyan sivarak és nyirkosak, s a rettenetesen hideg téli éjszakákon sokat dideregtem, mert a paplan rövid volt, s ha a vállamat takartam be, a lábam lógott ki, ha a lábamat bugyoláltam be, akkor meg a vállam maradt takaratlan és fáztam, mint egy kivert kutya. A kávéháznak nevezett étteremben töltöttem el a reménytele-

nül hosszú, esős, ködös, hideg vasárnap délutánokat, s a rövidebb, de éppen olyan kilátástalan estéket. Szürcsöltem a teát, hallgattam a ruszin cigányt és figyeltem a vendégeket. Különös melódiák, keleti dallamok és idegen tekintetek borzongattak. A füstös helyiség területenkívüliséget kapott: nyugodtan elképzelhettem volna a világ bármelyik városának periferiájára. Az emlékezés a Hotel felé sodort, s amikor a toronyóra elütötte a nyolcat, beléptem a kávéházba. A sarokban nagyobb társaság ült, s amint észrevettek, az egyik feketébe öltözött úr felállt és mélyen meghajolt felém. Hirtelesen nem tudtam mit csinálni, megfordultam, mert azt hittem, hogy mögöttem lépett be az a helybeli potentát, akinek ez a szokatlanul előzékeny üdvözlés szól, de nem láttam senkit, s amint jobban megnéztem a hajlongó és vigyorgó urat, mindjárt megismertem: a cigányprímás volt. Persze, hiszen ott vannak mellettük a székeken a hegedűk, a sarokban meg a cimbalom és a nagybőgő. Nem felejtettek el, jól emlékeznek még azokra az évekre, amikor még fiatalabb és kedélyesebb voltam, s nagy nekibúsulásaim idején a fülembé húzták a vigasztalóul szánt nótákat. Azonnal hangoltak és rákezdték

úgy, mint akkor régen és én elérzékenyülve hallgattam a különleges muzsikát és arra gondoltam, hogy vájjon mi lesz velem újabb négy év után?

Az este

A hegyek alatt nyújtózkodó város este éli ki magát. Ennyi kocsmát, mint amennyi itt van, sehol sem találtam. Abban az évben, amikor visszatért, különösen élénk volt. Nagy energiák feszítették, s a lakosai a sok szorongás és izgalom után jókedvűen dorbézoltak. Nem mindenki, csak azok, akik hamarosan beleélik magukat a változásokba és minden új helyzetbe. A kocszmák alkoholgőzös termeiben jajgató, sikongó keleti nóta szólt, Közép-Európa minden népének a fiai és a leányai mulattak. Magyarok, szlovákok, ruszinok, csehek, románok, cigányok, lengyelek és zsidók, s e népek tovább differenciálódó fajtái és korcsai. Nem ültek, csoportokba összeülekezve álltak, s itták a méreg-erős pálinkát, amelyiktől hamarosan berúgtak. A hegedűk sírtak, a klarinétok sikongtak, s egy-egy temperamentumosabb leány kiszakította

magát az ölelésből, középre perdült, s szólóban úgy táncolt, olyan démonian, hogy félelemes volt nézni. Azután követte a második, a harmadik: mozgásukban a primitív népek ösztönös érzékisége jelentkezett, s a körülállók tapsa az örületig fokozta extázisukat. Ma már csendesebb a város. A kocsmák kiürültek, s inkább a cukrászdákban és kávéházakban szórakozik a lakosság. A szegényebbek a piactéren gyülekeznek. Ott mutatványosbódék, ringlispilek, hajóhinták és lacikonyhák állanak. Afféle kárpát-aljai vursli ez, ahol nagyon jól érzi magát a népség és katonaság. A bizarr kép meghökkentő. A sötét estében a kivilágított mutatványostér a civilizáció diadalát, s egyúttal a tragédiáját is szimbolizálja. Bömből a gépzene, újabb menetre indul a ringlispil, s a város felett némán őrködik a vár. A vaságyon csak forgolódom, nem tudok elaludni: ide hallatszik Karády bűgő hangja, s a konflislovak patáinak szünetnélküli, egyenletes csobogása.

FELVIDÉK

A KITENYÉSZTETT TÁRSADALOM

1.

A gróf még idejében is készülő események elé vágott: kastélyát, hogy semmiféle meglepetés ne érhesse, remek üzleti érzékkel luxusszállodává alakította át. A nagy uradalom és az erdő minden jóval ellátja a konyhát, a konvenció személyzet a beléje nevelt alázatossággal és rutinnal szolgálja ki a vendégeket, kisegítőül meg ott van a falu. A patriarchális üzletvezetés, a vadregényes környezet és a főúri pompa komoly vonzóerőnek bizonyul: a társadalomsznobizmusra hajlamos elemei nagy kitüntetésnek veszik, ha szobát kaphatnak Füzeren, s baráti körükben azután büszkén emlegetik, hogy két vagy három hétig a Kastély-szállóban üdültek.

Az üdülés szószerint értendő: valóban üdülés

a füzéri tartózkodás. A kastély külsőre jelentéktelen épület, szerte az országban tucatjával található a mása, a berendezése ellenben, annyira fényűző, hogy a polgári méretekhez és a modern bútorokhoz szokott vendégek ámulva méznek körül, amint belépnek, s magukban már formálgatják is az elragadtatás megrendezett jelenetét, ahogy majd az otthoniaknak vagy az ismerősöknek elmotndják, hogy milyen volt a kandalló a hallban vagy a két meghatározhatatlan színű, remekbe faragott, csavart, barokk márványoszlop az előtérben. Régi bútorok, patinás gyeryatartók, tizelált ónkupák, megbecsülhetetlen értékű képek, gobelinek és csillárok, kitömött állatok, medvebőrök, agancsok és süppedő szőnyegek olyan csínnal és ízléssel összeválogatva, amilyenre csak egy történelmi család egymástváltó nemzedékei kifinomult ízlésükkel és kultúráltságukkal képesek. A hall, a bár folyosó, az Ebédlő, a vadászszoba, a könyvtár, a lépcső és az emeleti helyiségek a jólét és a fényűzés meggyőző jeleit viselik, a hegyektől, erdőktől övezett hatalmas park meg gondozott útjaival, golf- és teniszpályáival, ligetes dombjaival és fürdőmedencéjével azt a területenkívüliséget biztosítja, mely spontán hat, s any-

nyira lenyűgözi a vendégeket, hogy néhány napi ottartózkodás után Isten kiválasztott teremtményeinek, a felső tízezer tagjainak tekintik, illetve érzik magukat.

A vendégek tetszelegnek is e szerepükben. Jórésztük az újjgazdagok, a konjunktúra lovagok, általában a könnyen keresők sorából kerül ki. A modern társadalom a pénz zsarnoki uralmát nyögi. Annyit, hogy tökéletesen megelégedettek lennének, kevesen keresnek: a legtöbb embernek sohasem elég a pénze. Van azonban egy határvonal, amelyik elválasztja a mindennapos gondokkal küszködők nagy csoportját azoktól, akik viszonylag könnyebben és gondtalanabban élnek. Ezeknek sem elég, amennyit keresnek vagy szereznek, de már tudnak másra is költeni, mint csak a legfontosabb közszükségleti cikkekre. Szórakoznak, utazgatnak, pazarolnak. A Váci utca, a Dumaparti, a Balaton és a felkapott üdülőhelyek a hazájuk. Fiaik és leányaik úgy öltözködnek és úgy viselkednek, még a hajukat is úgy fésülik, mint az amerikai filmsztárok. Csupa amorózó és vamp látható a nap bizonyos óráiban a Dumaparton vagy az év némely hónapjában a Kékesen vagy Lillafüreden. Az idősebb korosztályok higgadtabbak és fölényeseb-

bek. Az a tudat, hogy van pénzük, biztosabbá teszi a fellépésüket és hogy tényleg nem üres a zsebük, az testi és lelki alkatukon meg is lát-szik. A modor és a magatartás egészen más náluk, mint azoknál, lakik állandóan számolják a pénzüket. A pénztelenség lenyűgözi az embert. A szegénység a legszörnyűbb rabság, amelyből szabadulni nagyon nehéz, miért rendszerint fél-szegség és elesettség a velejárója. A fölényes gazdagok a kitenyészített társadalmat alkotják. Szalonok, divatárú üzletek és kozmetikai inté-zetek százai és ezrei azért vannak, hogy minden lehető megtegyenek az érdekükben, hogy szépek, ápoltak és ízlésesek legyenek. Ez a tár-sadalom mindent megkaphat az élettől, amit csak akar. Kényelmét raffinált otthonok és intézmények szolgálják, vágyait akkor és úgy elégítheti ki, ahogy akarja, s ha mégsem az, aminek idealisták vagy illuzionisták az emberi közösséget elképzelik, annak okait az anyag silányságában, meg az emberi együttélés avult formaiban kell keresni. A gondtalan társadalom tagjait nem érdekli, hogy mi a baj, talán nem is tudják, hogy baj van, csak élnek, ahogy éveik és lehetőségeik megengedik. A füzéri kastély kedvenc üdülőhelyük. Vadonatúj, hatalmas

bőröndökkel, vadász-, halász-, tennisz- és golf-felszereléssel érkeznek és úgy viselkednek, illetve csak szeretnének, mint az őrgrófok.

A régi világból csupán Cili bácsi, az öreg inas maradt meg, aki a luxuslakosztályokat bérlő arisztokratákat és közéleti funkcionáriusokat szolgálja ki. A többieket mélységesen megveti s magában bizonyára még ma sem érti, hogy a gazdája hogyan is süllyedhetett ilyen mélyre. A vendégek alacsonyabbrendűségi komplexusukat úgy próbálják levezetni, hogy barátkoznak az öreggel, Cili bácsi-nak szólítják, s ezzel még jobban elvadítják, miért egy ilyen kiszolgált, vén inas nagyon jól tudja, hogy az inas az inas, az úr meg úr, s ha ezek a vendég „urak“ bratyizni akarnak vele, akkor bizonyára nem is urak, csak afféle zsidók, kereskedők, hivatalnokok, vagy parasztfiakból avanszált pantallósok, akik a kastély kerítésén belül sohasem számítottak uraiknak. A terrasról hidetg fölényel nézi az érkező és az elutazó vendégeket, s f eddő, ofetaitó hangon, félvállról feleli, ha valaki bizalmasan a „Gróf úr“ iránt érdeklődik, hogy azt már illene tudni, mert egy gróf mást nem csinálhat:

— Vadászni van.

Szeptember közepén voltam a kastély vendége, akkor már készülték az őszi hajtásra: várták az arisztokrata jó barátokat és rokonoikat a vadászatra. A bágyadt napsütésben néha szarvasbögést lehetett hallani, ilyenkor halkán motyogta:

— Nemsokára itt lesznek az urak...

Csak az arisztokratákat fogadja el uraknak, s a vendégek közül, azt hiszem, csak én tudtam vele bántani. Soha nem közeledtem, nem szóltam hozzá; kastély mellett nőttem fel, ismerem az urak, az uraknak látszók és az inasok viszonyát: megőriztem hűvös kastélyonkívüliséget és így nagyon jól megférünk egymással. A tekintetéből láttam, hogy meg volt velem elégedve.

2.

Az örgrófok, akarom mondani a vendégek általában unatkoznak. Az első napok megilletődött hangulata lassan feloldódik; feszélytelenebbül mozognak, beszélnek és viselkednék, mint kezdetben. Megszokják a főúri milliőt és egy hét múlva már nem tudnak mit kezdeni az idejükkel. Várják az ebédet vagy a vacsorát, a

parkban, a hallbaai vagy a könyvtárban tétlenkednek, s megható igyekezettel játszá a semmivel sem törődő és az eseményeket csak nagyon messziről ügyelő úriember szerepét. Látzólag nem érdeklí őket az idő, pedig valamennyien az Idő rabjai. Valahogy el kell tölteni hét-három, hetet Füzéren, hogy még társaságképesebbek vagy irigyeltebbek lehessenek — Budapesten.

Reggelizni a szobákban is lehet, az étteremben csak 11 óráig szervírozzák. A legtöbbben 11 óra tájban mutatkoznak. Ha jó az idő, délelött strandolnak, 1—3 óra közt ebéd, azután alvás, majd uzsonna, 8 órakor vacsora, utána tánc a hallban vagy ivás a bárpultnál. Nagyjából ez a napirend, aki azonban különlegesen akar szórakozni, azt is megteheti. Bérelhet fogatot s kikocsazhat a könnyékre. Megtekintheti a vadászkastélyt, ahol a komornyik — magatartásban, és szertartásosságban méltó párja Cili bácsinak — még a „Gróf úr“ borotvakészletét is megmutatja a megilletődött kirándulóknak. Azután vadászhatnak, halászhatnak és golfozhatnak. Mindegyiket kedvelik.

A vadászás nem a legolcsóbb szórakozás. Egy szarvasbikáért 10.000 pengőt kell fizetni, mégis

akadnak vállalkozószellemű „örgrófok“, akik izgatottan kapják vállukra a puskát és elrohannak, ha a fővadász jelenti, hogy bika van az iharosban. A vadászszenvedély a magyar társadalom két rétegénél természetes, mélyről fakadó érzés: az arisztokratáknál és a parasztnál. Másoknál sznobizmus. Egyszer egy valódi örgróf azt mondta nekem, hogy a rétekekkel, a mezőkkel és a legelőkkel csinálhatunk, amit akarunk, de az erdőiket hagyjuk meg nekik, mert nyulak, rókák, vaddisznók, őzek és szarvasok nélkül nem tudnak élni. Elhittem, amint nagyon őszintén kinyilatkoztatta:

— Ezer éve vadászunk már, szükségünk van az erdőre.

— Mi meg ezer éve orvvadászunk, nekünk is kell az erdő! — feleltem ugyancsak meggyőződéssel.

Nos, a sörgyáros éppen külföldi vendégeivel sétált a parkban, amikor a lihegő vadór jelentette a szarvasbikát. Azonnal otthagya társaságát, izgatottan futott a puskájáért, s csak messziről kiáltott a leányainak:

— Nem maradhatok: parancsot kaptam, mennem kell!

Igen, így mondta: „parancsot kaptam“, s apró

lépéseivel sietett az erdő felé. Hogy milyen eredménnyel járt oda, azt nem tudom, de egyik este akaratlanul is kihallgattam a vadászok beszélgetését és abból következhetni lehet sok mindenre ... A hideg kandalló körül ültek. Nem égett benőé iá tűz, nem lobogtak a fahasábok, neon ugráltak, nem nyaldosták a kandalló peremét a lángok, de illúziójuk azért tökéletes volt. A vadászélményekhez kandalló és pipa kell: az egyik a merengéshez, a másik a gondolkodáshoz, hogy hogyan is volt azzal a tizenkétágú szarvasbikával, vagy a megvadult afrikai oroszlánnaal. Idősebb, rövidrenyírt hajú, pattogó hangú úr vitte a szót:

— A reggeli szürkületben csak a pompás koromáját láthattam, legalább tizenkétágú volt. Kétszáz métennyire állhatott tőlem és a szél felém fűjt. Minden a legjobban alakult, de arra gondoltam, hogy várok még egy kicsit: biztosra akartam menni. A szél azonban váratlanul megfordult, s tudjátok, hogy az ilyen dögnek milyen jó a szaglása, megérezte, hogy ott vagyok és gyorsan elvágatott.

— Neon kellett volna várni, én azonnal lőttem volna! — heveskedett egy fiatalabb, nyilván kezdő „örgróf“.

— Kérlek, Te még ezt nem érted. A nemes részeit kímélni kell, s az alakját nem tudtam jól kivenni. Akárhova nem lőhetek . . .

Szóval jöhet a „parancs“, az eredmény azonban még nem bizonyos. Némely vendég hiába szeretne 10.000 pengővel könnyebben hazautazni, nem volt „szerencséje“ és így nem lehet a lakást egy tizenkétágú agancssal feldíszíteni és ami még ennél is szomorúbb: nem lehet a kaszinóban vagy a kávéházban a nagyszerű zsákmánnyal eldicsekedni. A menükártyán ugyan van szarvascomb meg őzgerinc, s ez a vadászszerencsét igazolja! Vagy arisztokrata lőtte vagy orvvadásztól vették el.

A halászás és a rákászás nagyobb eredménnyel járhatna, de azt kevesebb ambícióval űzik. A parkőr, az öreg János puskával lövi a tóban a csukákat: erre azonban mégsem kapnak kedvet. A rákászás úri passzió, de inkább csak az étlapon: rákleves, rákmajonéz és rákpörkölt nem a polgári gyomornak való. Marad a tennisz és a golf. A tennisz lassan mindenki számára elérhető népsport lesz, s ma már nem jelent exkluzivitást, ellenben a golf határozottan nagyúri sport. Legalább nyolc vagy tíz golfpálya van a parkban. Türelmes öregurak egész

délelőttöket és délutánokat eltotyognak a gondozott gyepen a golyó után, s számomra örökké idegen és érthetetlen makacssággal ütik, hogy valamelyik lyukba betereljék. A fiatalokat egy nekikeseredett golf tanár oktatja. Milliószor megmutatja, hogyan kell kissé befelé fordított lábakkal állni, csípőben tört derékkal meghajolni és csípőből forduló különleges mozdulattal és rugalmasan kinyújtott karral ütni. A tanítványok nagyon komolyan utánozzák, általában jóleső érzéssel tapasztaltam, hogy a golfozók nem beszélnek, nagyon komolyak, konok hallgatással követik a labdát, ez egyetlen rokonszenves vonásuk.

3.

Este a vadászszobában rádió szól és a fiatalok önfeledten támcolnak. Az idősebbek a gazdagon díszített hallban a kandalló körül csoportosulnak vagy valamelyik sarokba húzódnak és halk hangon megbeszélik a napi eseményeket, tovább adják a pletykákat és kicserélik rémhíreiket. Az örökifjú gavallérok a bárpultnál koktéleznek, szépasszonyoknak udvarolnak és általában

úgy viselkednek, mintha a nagyvilágban minden a legnagyobb rendben történe. Disztíngvált inasok szolgálják fel a feketét, a konyakot vagy a koktélt. Nesztelen járásuk, szerény modoruk, tapintatos viselkedésük a kastély előkelő hangulatát csak fokozza: úgy érzi magát az ember, mintha egy elszabadult luxushajón tartózkodna, amelyiket ismeretlen cél felé sodor a tenger félelmetes áramlása. A bárpulton és az asztalokon poharak, s a poharakon éppenúgy mint a tányérok, a késeken, a villákon, a gyertyatartókon, a csillárokon és minden elképezhető használati tárgyon ugyanaz a motiváció: ágaskodó szarvas. A kellemes zsidongásban, a hangulatvilágítás tompa fényénél szánté látóin az úszó hajót, orrán az ágaskodó szarvassal. Nem akarom elhinni, hogy Magyarországon vagyok; ehagyatott földeken és nyomorúságos falvakon keresztül érkeztem a gondtalanság e boldog szigetére, s egyelőre még lelkiismeretfurdalásom van.

Az egyik borfiút megállítom:

— A bárpulnál ülő őrgrofot hogy hívják?

Szolgálatkészen feleli:

— Nem őrgrof az kérem: gyarmatárunagykereskedő.

A kereskedő mellé telepszem, s alig mormogjuk el egymásnak nevünket, már Menyeesen kérdezi:

— Mit keres itt egy falukutató?

— Szelidül! — feleltem, hogy megnyugtassam: úgylátszik, találkozott a nevemmel. Különleges figura. Élveteg arcán apró kis vérerek színezik pirosra a petyhüdt bőrt, szemében a pénz bírásának részegítő tudata szikrázik, kopaszodó feje a régi metszetek gavallérjaira emlékeztet. A pohár után nyúl, koccintásra emeli, s erőltetett kedéllyel, amivel éppenséggel nem tudja leplezni kétkedését, felémfordulva kérdez!:

— Szelidül? Hogy értsem ezt?

— Még mindig jobb, ha a kastély kerítésén belül ismerkedik ezzel az elérhetetlennek látszó, felelőtlen étellel és nem a falakon kívül lázítja a parasztokat.

Régóta fogalmazódott bennem ez a felelet. Tudtam, hogy egyszer a mellemnek szegeznek a kérdést: mit keresek Füzéren? Azzal nem üthetem el, hogy naivul azt mondom: érdekel a kastély is, nemcsak a falu, s mivel grófoktól még nem kaptam meghívást, másként nem léphettem át a kastély küszöbét, mint hogy ide-

jöttem. Megfizetem a penziót, a magam pénzen élek és nézek körül s így nem befolyásolhat a vendéglátás semmilyen irányban. E naiv felelettel még lelkiismeretemet sem nyugtathattam volna meg, nemhogy híveimet vagy ellenségeimet. A mellébeszélés helyett inkább őszintén bevallom, hogy egy nagyon kedves ismerősöm kedvéért választottam Füzért. Egy hétig nyugodtan és gondtalanul akartam élni. A szelídülést és az ismerkedést pajzsnak szántain, ha nem értik meg, hogy a magamfajta ember is ember és van magánélete.

A gyarmatárunagykereskedő egyszerre megenyhült és olyan szelíden mondta, mintha egy megrögzött bűnözőt próbálna az igazi útra téríteni:

— Ezt már szeretem. — És hogy a megtérésem bizonyosabb legyen, két dupla konyakot kér. Fátyolos szemekkel figyeli a bárdirektrisz mozdulatait, arcán a sok ivás tételeit szorgalmasain jegyezgető vérerecskék kitágulnak és előre élvezik az alkohol mámorító hatását. Az egyik poharat elém tolja, a másikat egy hajtásra kiissza és úgy folytatja:

— Majd te is mindent másként láatsz, ha megbarátkozol az Élettel, Fiatalon lelkesedik az

ember, de azután lehiggad és értékelni kezdi a pénzt.

Olyan őszintén, leplezetlenül beszél az élet-ről és a pénzről, hogy nem nehéz megállapítani: más célja nincs is, mint nagyon jól élni és nagyon sokat keresni.

Cinikusan felelem:

— Én is értékelem a pénzt, nem tudok nélküle élni, de úgy gondolom, hogy ha már ilyen nagy és fontos szerepe van az emberiség életében, akkor mindenkinek kellő mennyiségben kellene juttatni belőle. Éljenek a parasztok és a munkások is!

Az életet magy é-vel mondtam, ahogy ő, és szegény osztályfőnökömre, jó Koczogh Andrásra gondoltam, aki az érettségi banketten meghatódottan beszélt nekünk az életéről, melynek a kapujában állunk és különösen három dologtól óvott bennünket: a pénztől, a bortól és a nőtől. Gyarmatárunagykereskedő barátom a parasztokat és a munkásokat óvja a pénztől:

— Vigyázni kell a népre, mert könnyen megszedülhet a pénztől, s mi lesz akkor? Gondolja meg, hogy milyen szörnyű lenne, ha csizmás parasztok nyomulnának be a kastélyba, összepiszkítanának meg leköpködmének mindent. A

az asztalra teamek, kézzel nyúlnának a tálba és nagyokat böfögnének. Elképzelni is borzasztó. Ne higgye, hogy sajnálom tőlük a pénzt vagy a jólétet, én is nagyon szegényen kezdtem, a vörös hadseregben is szolgáltam, csak az adagolás híve vagyok. Ne egyszerre . . .

— Értem: úgy mint a reformkorban, amikor arról vitatkoztak a magafajta férfiak, hogy elég érett-e már a jobbagység a felszabadításra vagy még újabb érési idő engedélyezése szükséges...

— Na nem. Negyvenyolc elkerülhetetlen volt, bár úgy gondolom, hogy Kossuth kissé elgalappírozta magát. A szabadság olyan mint az alkohol: töményen megárt. Még ma is érezzük az elsietett reformok következményeit. Adagolni, mindent adagolni!

— Akárcsak a sajtot, vagy a szappant, vagy hogy stílszerűbb legyenek: a kávé, a teát és a cukrot. Minek is a szabadság meg a jólét a parasztságnak? Megszokta már, hogy mindegyiket nélkülözze.

— Nem kell hevülni, fiatalember! Én szeretem a parasztokat, amíg megértik a szép szót és tudják, hogy hol a helyük. De ha túlságosan követelődznének, rájuk megyek, ellenük leszek.

Ma jó dolguk van, jobban élnek, mint mi: nem kell őket sajnálni.

— Én másként tudom.

— Mert még fiatal. Majd ha többet keres, igazat ad nekem: a parasztok csak maradjanak a kerítésen kívül.

4.

Kívül is maradnak. Soha még kísérletet sem tettek arra, hogy belépjenek a kapun és elfoglalják az urak helyét. Megértik a szép szót, tudják, hogy bent semmi keresnivalójuk nincs. A fal fal, s a füzéri kastély kőkerítése igen magas. A zsúptetős házak ijedten lapulnak meg mellette, s apró ablakaikból a tétova tekintetek félve szegeződnek a nagy vaspántos kapura, amikor nyílik, hogy miféle urak kíváncsiak a falura. Mostanában nagy az érdeklődés, a kerítésen belüliek körében is dívik a falukutatás. A vendégek körülszimatolják a parasztokat, hogy mit vehetnének tőlük. Baromfit, tojást és vajat keresnek, de hiába: nincs. Szegények a füzérik. Kevés a földjük, a legmódosabb gazdának is alig van huszonöt holdja, a többi két-három holdon tengődik.

A Hangya-üzletben néha van vaj: azt hamar elkapkodják. A Hangyát szeretik. Esténként oda járnak mulatni. Gramofont és pincért visznek magukkal, lehúzzák a redőnyt és zárt ajtók mögött reggelig dorbézolnak. A hallban vagy a vadászszobában nem viselkedhetnek kedvükre, közönséges emberek módjára, mert mit szólnának a többiek, az örgrófok? A kocsmában nem rója meg őket senki, még akkor sem, ha maguk között vannak. Az örgrófságot néhány órára felfüggesztik.

Amikor először léptem ki a kastélykapun, én is abszontistának tettettem magamat, hogy az urak szerepében megismerhessem a falu véleményét a kastélyról és a vendégekről. Nem köszöntem senkinek, nem álltam meg beszélgetni, kérdezősködni. A környék gyönyörű karéjaiban a falu mint egy tányér krumplipaprikás, ahogy József Attila írta, úgy gőzölgött emésztő szegénységében. A zsúptetős házak a régi világot képviselték, tornácuk és homlokzatuk oszlopaikkal és színes ablakrámaikkal a múltat őrzik. A módosabb házakon a polgári formák érvényesülnek, így van ez országszerte mindenütt: a parasztság a polgárosodással barátkozik vagy viaskodik. A házak előtt kender szárad, egyik-

másik udvarban szilvalekvárt főznek; édeskés illata ínycsiklandozóan száll a levegőben s ifjúságomra emlékeztet, amikor még én is benne éltem a meleg, fulladt paraszti közösségben. őszi hangulat, fájó emlékek. A dombtetőn templom áll, körülötte temető. Ez is mennyire fáj. Apámra és nagyapámra kell gondolnom, akik soha nem léphették át az alcsúti kastély küszöbét. Kívül éltek és vágyaikat, érzéseiket, reményeiket örökségül nekem hagyták. Jól gazdálkodom-e velük, ki tudja? Talán igen. Hogy kínzó gondolataimtól szabaduljak, meggyorsítom lépéseimet. Kísérőm alig tud követni. Hamarosan elmarad az utolsó ház is. A bágyadt őszi napfényben a mező tompa színekben ragyog. Az emberek krumplit szednek. Elmegyek mellettük, utánam néznek, s a hátamon érzem a tekintetüket. A szemeimbe nem mernek nézni, ahhoz még gyávák vagy öntudatlanok. Biztosan azt gondolják rólam, hogy naplopó úr vagyok, a ki a kastélyban költi a könnyen megkeresett pénzét.

A mező és az erdő ifjúságom kedves emlékeivel, vadgyümölcsökkel kínál meg. Városi ismerősöm, szép fiatal asszony, sehogy sem érti, hogy miért állok meg minden bokornál és

miért kóstolgotom végig a galagonyát, a kökényt, a somot, a földi szedret, a vadkörteét és a hecselit. Gyermekkorában mindene megvolt, narancssal, datolyával, nyalánkságokkal, fagyalattal és hasonló jókkal kényeztették el és most kelleetlenül csipegeti a rubinpiros galagonyát, az élénkvörös somot vagy a szilvakék, nagyon savanyú kökényt. Fintorát rejteni próbálja, s azonnal abbahagyja a mezei csemegézést, amint látja, hogy én is utolsót szakítottam a szegénység e mostoha gyümölcsfáiról. A fanyar ízek a múltat idézik, a dunántúli pusztát, ahol a határtalan határban a cselédgyefrekekkel csatangoltam és honfoglalósdit játszottam, s galagonyabokrokról meg vadkörtefákról tápláltuk magunkat. Tudtuk, hogy hol vannak a legjobbak és a honfoglalást mindig a környékükön ejtettük meg. Más gyümölcs nem volt s úgy megszoktam a különleges, vad ízeket, hogy még egyetemi hallgató koromban is végigkutattam a budai hegyeket som vagy hercegalma után. A füzéri határ kökény-eldorádója megrészegített, s visszafelé menet már köszöntöm az embereket.

A dűlőúton a galagonyabokor eltakar az aszszonyoktól. A kukoricát törik és a legfrissebb pletykákat koptatják. Izgatott hangjuk valami igen fontos, rendkívüli eseményt sejtet. Megállók és bevárom, hogy közelebb kerüljenek. Elöl két öregasszony hajlong: nemsokára kiviszem a beszédjüket:

— Ki hitte volna a vén disznóról? — mondja az egyik.

— Én mindig gyámkodtam rá! — így a másik.

— Mindenre gondoltam: cigányok lopkodják vagy a róka hordja el a kacsákat, de hogy az öreg Timár legyen a tolvaj, ezt nem hittem volna. Azután mivel védekeznek?

— Azt mondja, este bekullogtak az udvarába, s nem akarta, hogy kárt szenvedjen bárki is, hát ott tartotta őket. Úgy gondolta, hogy napali világosságnál majd jobban eligazodik rajtuk, de a kacsák csak nem mozdultak reggel, a gazdájukat nem kereshette, kidobni meg nem akarta, egyik nap ment a másik után, végül megszoktak és méla maradtak.

— Az apja is ezt tette, ilyen fajta. A drága

kacsákat... A Tóth Juli meg azt beszélte, hogy ismerős tollakat látott a kertünk alatt, meggyanúsított bennünket, hogy süllyedne el, mert annak is mindig jár a szája.

— Már nem sokáig: a városba megy mindezenesnek.

— Oda is való, ringyóságát ott kiélheti.

— Nem olyan rossz lány az. Balog Jani szívesen bekötné a fejét.

— Nem kell neki, nem akar tisztességes aszszony lenni: bakák meg hivatalszolgák közé vágyódik, közöttük érzi jól magát. A város kell neki.

A varas Füzérre is kinyújtja a csápjait. A Hangyában Szilassy László meg Tolnay Klári fényképeit árulják, s a leányok és a legények vásárolják is. Vasárnap délután a keskenyvágányú vonaton bemennek Újhelybe, megnézik a moziban a műsort, s egy hétre van témájuk. Szerelem, kaland, érvényesülés: ezek foglalkoztatják őket is. A falu unalmából a kispolgári illúziókba menekülnek. Az öregek a házaik előtt a primitív szerszámon ütemesen sulykolják a kötegbe fogott kenderszárakat, majd guzsalyozzák és megszövik. öregek és fiatalok egyaránt a magukszötte ruhákban jár-

nak. Milyen, kiáltó is az ellentét a mozi és a négy lábú, évezredek óta mit sem változott kendertiloló között. Megállott volna az élet és csak a vágyak tartanak lépést az idővel? A mozi felkavarja a gondolataikat, a város-elkapja egyiket vagy a másaikat, különben nem történik semmi. A határiban szegényesen termelnek, házaikban egyszerűen élnek, a kastélyt tisztelik és az uraknak előre köszönnek...

— Volt-e már moziban nénékém? — kérdem az egyik tiloló öregasszonyt. Beharpadt, fogatlan szájában nehezen mozdul meg a nyelve, beesett ajkai fegyelmezetten zárulnak, mintha nagyon vigyáznának, nehogy meggondolatlanul valami olyasmit mondjon, amiből baj lehet. Aszott, ráncos mellén a magaszötte fehér ing piszkosan feszül, színes szoknyája gyűrötten formálja sovány testet, lábain legalább egyhetes a por, fején a silány kendő nehezen takarja el őszülő haját, nem is igen rejti öregségét, megszokta már, tudomásul vette, hogy elhasználdott, elkopott, megöregedett. Ertelmes szeme csapott szemöldöke alól ravaszokán csillog, s tartózkodó személyességgel feleli:

— Hogyne lettem volna.

— Aztán hol? Pesten, Új hely én vagy Kassán?

— Nem, Amerikában.

— Amerikában?

— Igen.

— Volt Amerikában?

— Nyolc éves koromtól tizennyolc éves koramig Kanadában.

— Do you speak English?

— Yes, I do!

Tökéletes fonetikával és hangsúlyozással ejti ki az angol szavakat. Megtanult írni és olvasni, de már sokat elfelejtett, ami nem csoda, hisz harminc éve Füzéren él és mincs, akivel gyakoroljon. Egy ideig mereven néz, azután lesüti a szemét és gyakorlott mozdulattal tovább tilolja a kendert. Végighúzza a vályú peremén, megcsapkodja, hogy a törmelék kihulljon belőle, azután durván összezsavarja és a fonott kalács-hoz hasonló laza köteget a többihez teszi. Nehezen enged fel, de azért megoldódik a nyelve és elmeséli küzdelmes életének a történetét.

Füzért is elérte a századforduló nagy kivándorlási hulláma. A lakosságot egy este lelkiismeretlen ügynökök a kocsmába csődítették, s annyi mindent ígértek, hogy a férfiak egy része vállalkozott a kivándorlásra. Szegények kábultan, lázas szemekkel hallgatták a tengerentúli

paradicsom ismertetését, a csábításnak nem tudtak ellentálni, a honi földhöz semmi sem kötötte őket, mert még egy tenyérnyi sem volt belőle az övék, összecsomagoltak, s elindultak Hamburgba, hogy hajóra szálljanak és hazát csereijeinek. Elek András is a vállalkozók között volt. Két év múlva a családját is kivitte Amerikába. Egy bányatelepen dolgozott, jól keresett, a családjával együtt jól élt. A fogatlan néni akkor nyolcéves volt és angol iskolába járt. Megismerte az amerikai szokásokat, s amikor felnőtt, egy amerikai magyar fiú feleségül vette. A családon 1913-ban leküzdhetetlen honvágy vett erőt. Sem az apának, sem az anyának, sem pedig az újdonsült párnak nem volt maradása. Házukat eladták, ingóságait hajóra rakták és hazajöttek. Az apa és a vő csak öt hétig bírta. Sehogy sem tudtak beleilleszkedni a füzéri életbe. Mindent kicsinek, kibírhatatlannak találtak: a méretek összezsugorodtak, az emberek ostobábbak és alázatosabbak, a házak és az utcák piszkosabbak lettek. Mintha kényszerzubbonyt húztak volna rájuk, úgy érezték magukat. Búskomországba esték, kocsmázni kezdtek, azután egy nap megint csomagoltak, az asszonyoknak kellő mennyiségű pénzt adtak,

s anélkül, hogy egyszer is visszafordultak volna, elindultak újból Hamburg felé. Elek András 1924-ben, a veje, Kis Tamás 1940-ben halt meg Kanadában.

Kis Tamásné, Elek Erzsébet ma 48 éves és semmiben sem különbözik a többi, magakorabeli, elnyűtt parasztasszonyoktól. Magas kőháza van a kanadai dollárokból, a berendezése azonban olyan, mint a füzériké általában: szegényesen egyszerű. Az udvaron tilolja a kendert és szemérmesen pislog apró, ravasz szemeivel. Látom rajta, hogy sehogy sem érti érdeklődésemet, nem tudja mire vélni furcsa kérdéseimet. Szeretném felszínre emelni benne az amerikai éveket, de olyan mélyre süllyedtek, hogy atlantiszi tragédiát sejtetnek. A parasztasszonyok szokásos óvatosságával felelget. Az iskolára meg a mozira emlékszik, azután meg hogy a tenger milyen nyugtalanító és a hajó milyen nagy volt. Több emléke nincs. Amerikából nem hozott haza semmit, a tizennyolcadik évétől ismét úgy élt, mint a nyolcadikig. Az ő Amerikája nyomtalanul elmerült.

Az ellentétek áthidalása érdekeli, s megkérdem tőle:

— Hogyan szokta meg Amerikát?

— Megszoktam.

— És amikor hazajött, nem volt furcsa!

— Egy kicsit.

— Mit csinált itthon?

— Dolgoztam, mindig csak dolgoztam. Ami pénzt küldtek, azon házat és földet vettem, meg a fiamat neveltem.

— Nem szeretett volna megint visszamenni Amerikába?

— Szerettem volna, de háború volt, nem lehetett. Amikor meg mehettem volna, akkor meg már kedvem nem volt. Beletörődtem a sorsomba.

— Magyarországon hol járt?

— Sokfelé. Kassán, Miskolcon, Pesten.

— Itthon volt-e moziban?

— Nem, csak Amerikában.

— Miért nem?

— Nem kívántam. Cirkuszban voltam egyszer. Komédiások jártak errefelé, megnéztem, mit tudnak. Sokat nevettem.

— Szórakozni szokott-e?

— Nem.

— Kocsmába járt-e?

— Nem.

— Szereti a cigányzenét?

— Nem.

— Szeret-e táncolni, mulatni, dalolni?

— Nem.

— Mégis mit csinált az elmúlt harminc esztendő -alatt?

— Csendesen éltem.

6.

Ökrös gazda ballag a kanyargósan emelkedő erdei úton fölfelé. Silány ökrök, rossz szekér, sovány öregember. Sokat pihentet. Kíméli az ökröket, meg minék is sietne. Fáért megy a grófi erdőbe. Ráér, nem hajszolja senki. A pipa a szájában van, de nem ég: a szopókáját rágcsálja, ami nem nagy élvezet, de mégis csak több a semminél.

— Adjon Isten! — köszöntöm.

— Adhatna is, ha mást nem, egy kis esőt. Nagyon kellene.

— Majd esik, ha itt lesz ideje.

Megáll és gyanakodva néz rám. Nem tudja, hogy hova tegyen. Bizonytalanul kérdezi:

— A kastélyból?

— Nem. — Szeretném kiszedni belőle, hogy mi a véleménye a bentiekről. Idegemnek mon-

dom magamat: — Újhelyből jöttem a fát meg-
nézni. Vennék vagy ötven-hatvan köbmétert.

—Úgy.

— Igen.

— A Schultz úrral már beszélt? ő adja. Ke-
mény ember, nem áll mindenkivel szóba: ma-
gasan hordja az orrát.

— Beszéltem vele, «az enyém már rendben
van.

— Akkor jó.

Menni akar, de nem engedem:

— Mi újság a faluban?

— Háború.

— A kastélyban?

— Nem kötik az orromra, nem tudom.

— Van sok vendég?

— Lézenegenék, úgy mondják. Kívülről nam
látni.

Nem akar, vagy nem mer »nyilatkozni. Elő-
veszi a dohányzacskót, megtömi a pipáját, rá-
gyújt, várja, hogy én beszéljek. Ha ez kell
neki, gondolom magamban, kiugratom én mind-
járt a nyulat a bokorból. Közelebb lépek hozzá
és úgy mondom:

— Húsvétkor már ünnepelhetünk, akkorra
vége lesz. Elhiheti, én tudom.

Marékra fogja és a mutatóujjával megtömökdi a pipát. Rámpislant, s éppen csak hümmögi:

— A városban mindig többet tudnak . . .

— Addig azonban még sóikat szenvedünk.

— Igen, de ezek... — A kastély felé int és egyre ingerültebben folytatja: — Sokszor anynyian vannak, hogy el se férnek: a faluba is kiszorulnak. Kövérek, bottal járnak, urak. A szegényembert semmibe sem veszik. Nem köszönnek előre, várják, hogy mi köszönjünk.

De azért ha valaki keményen rájuk néz, gyorsan lekapják a sapkájukat és hangosan köszönnek. Nem akarom elrontani a kedvét, hogy most már beszél, inkább hallgatok a köszönésről és segítem az uraikat keresztelni:

— Bizony, ez így van, pedig a kenyeret is a falu termeli. A legnagyobb dologidőben, amikor maguk aratnak, csépelnek, hajnaltól késő estig robotolnak és izzadnak, az urak nyaralnak, sétálnak, strandolnak.

— Úgy-úgy. Szalmakalapban járnak, alig van rajtuk valami, pucéran is mutatkoznak, még a nők is. Megbotránkoztatják az embereket. Hiába szólánánk, mit mondanának rá? A szegénység nagy járom, nehezen viseli az ember. Hej,

Uram, nem lesz itt más világ. Az urak megint csak urak maradnák, mi meg szegények. Voltam a nagy háborúban, de nem kaptam semmit. A fiam se kap majd, ha ennek vége lesz, akármit is Ígérnek most. Feliratkoztunk házhelyekre, de a gróf úr hajthatatlan. Nem ad, azt mondja, itt nem lesz földosztás... Minden az uraké, mi csak dolgozunk: s azt a kívésünket is el akarják venni, amit nehezen összekapartunk. Bemérészkednek az udvarokba, megnézik az ólakat, kacsát meg csirkét béresnek: kellene nekik Pénzünk bőséggel lehet, mert sokszor hajnalig is mulatnak a Hangyában. Dalolás, sikongatás, üvegcsörömpölés, nevetgélés hallatszik ki éjszakánként. Az „úri“ szobáiból. Az asszonyok is velük vannak. Ki látott ilyet? El is verném az anyjukomat, ha kocsmázna. Elég, ha én járok oda. Más világ volt a régi, Sodoma ez, uram, elveszejtí egyszer az Isten.

Zsebrevágja a pipáját, összefogja az ökrök láncait és azokat maga után vonszolva, elindul az erdő felé. Sokáig nézem. Az ökrök lassan követik, a szekér reménytelenül nyikorog és a fenyők sejtelmesen zúgnak. Ez is egész életében csak dolgozott. A mozi felől nem is kérdeztem, de biztosan tudom, hogy nem volt, Ameri-

kát sem járta meg. A katonaság és a háború volt életének legfontosabb élménye, különben egy pillanatra sem zökkent fel a falu megszokott kerékvágásából. Magyar sors, magyar élet.

7.

Egyedül kell lennem: nagyot sétálok. A két világ bizarr ellentéte oly kétségbeejtő, hogy sírni tudnék. Ha meg lehetett teremteni ugyanazon körülmények között az egyiket, mi az akadálya, hogy a másikból is más legyen? A kastély a szintet jelenti, ez a zsúptetős ház itt mellette meg a felmérhetetlen mélységet. S mindegyikben ugyanannak a nemzetnek a fiai élnek... Sötét van, amikor hazaérek. A hallban a vacsora előtti várakozás izgalma fogad. A gyarmatárunagykereskedő a bárpultnál ül, a pesti szépasszony saját zongorakísérettel dzsesz-dalokat énekel, a sörgyáros hevesen magyaráz valamit a társaságnak, s az élénkszemű és jófülű Halmos úr meg a legfrissebb rádióhíreket terjeszti.

Megint látom a hajót...